

Szilágyi Ákos
A POPULISTA

Szilágyi Ákos

A POPULISTA

A politikai varázsmese morfológiája

„Hova menjünk, Übü mama? Quo vadimus?
 Nagyon egyszerű: Franciaországba!
 Franciaországban megvan minden jó,
 Nyáron süt a nap és télen hull a hó.
 Az intézmények meg mind a vitrin alatt,
 Papság, tengerészet – illetni nem szabad.
 Sem a békebírók szentelt jogarát,
 A sok tollnok, hivatalnok megfáradt hadát.
 Furkósbotom bölcsen azt súgja nekem,
 Ez a rendszer mégis elég védtelen,
 Hamar összeomlik, bármilyen csodás
 Pénzügy, hadügy és a közigazgatás.
 Darabokra törnek husángom alatt.
 Új aranykor virrad akkor, sőt még aranyabb.
 Szavazás választja a képviselőt,
 A programját végrehajtják mielőbb;
 Úgy épül fel majd az államhatalom,
 Mintha maga Übü papa építette vón’.”¹

Alfred Jarry: Übü a csúcson

¹ Alfred Jarry: *Übü a csúcson*. In: *Az Übük*. Orpheusz Kiadó–Fekete Sas Kiadó, é. n. 173–174. o.) Jékely Zoltán fordításának felhasználásával fordította Jákfalvi Magdolna.

Tartalom

Ajánlás az olvasónak	7
Előhang	16
Első fejezet	
Mese a meséről	18
Második fejezet	
Álom az igazságos megtorlásról	25
Harmadik fejezet	
A Történelem Rögtönítélőszéke	36
Negyedik fejezet	
A populista nem alkuszik	43
Ötödik fejezet	
A bűnös elit	49
Hatodik fejezet	
A Test Papja avagy a Gyógyító Király	59
Hetedik fejezet	
Tiszta kezek avagy a Megtisztított Ország	74
Nyolcadik fejezet	
Beüzetés a Paradicsomba avagy a szükséges regresszió	91
Kilencedik fejezet	
Az igazság mint a hazugság legfelső foka	102
Tizedik fejezet	
A tettek embere	112
Tizenegyedik fejezet	
A Nagy Félelem	125
Tizenkettedik fejezet	
A Több-Mint-Politikus és a Több-Mint-Párt	135
Tizenharmadik fejezet	
Az ezerarcú populizmus	144
Tizennegyedik fejezet	
Leples bitang avagy a Kendőzetlen Igazságról	155
Tizenötödik fejezet	
A legrövidebb út	161
Tizenhatodik fejezet	
A trickster	169
Tizenhetedik fejezet	
A populizmus komolysága	177
Tizennyolcadik fejezet	
A Végző Győzelem	187

Tizenkilencedik fejezet	
Az Utolsó Forradalom	199
Huszedik fejezet	
Fülbemászó populizmus	208
Utóhang	220

Ajánlás az olvasónak

Mivel e kis könyv szerzője nem akar zsákbamacskát árulni, úgy véli, legjobb, ha mindjárt az elején töredelmesen bevallja: zsákbamacskát árul. A macska, amely a zsákban rugdalózik – a populizmus; a zsák pedig – a paródia. Igaz, nem egészen abban az értelemben, ahogyan a „paródia” szó a retorikai és poétikai kézikönyvekben szerepel, miszerint az mások olyan utánzása, amely túlzás, elrajzolás, fölnagyítás révén komikussá, nevetségessé, groteszkké teszi azt, ami bennük komoly. A populizmus esetében ez – és félreértések elkerülése végett már a legelején szeretném leszögezni: ebben a könyvben nem *történeti*, hanem *tipológiai* értelemben használok a „populizmus” szót – annál is nehezebb vállalkozás volna, mivel a minden irányú túlzás a populista nyelvezetben olyan fokot ér el, hogy az már túlzás, vagyis önmagában parodisztikus hatású.

A populizmus *nyelvként* – retorikai klisékben, pregnáns stilisztikai jegyekben, narratív szerkezetekben, előítéletes sztereotípiákban – *megalvadt* politikai észjárása és démonikus politikai képzeletvilága egyfelől mindig a *paródia*, másfelől a *giccs* határán mozog, minthogy ennek is, annak is lényegéből fakad a minden határon túlmenő, elképesztő, lenyűgöző, hátborzongató, szépségesen szép *túlzás*. Talán nem volt némiképp Rousseau-paródia², vagyis hát „meg-

² E sorok írója (és ebben nem áll teljesen egyedül) J.-J. Rousseau-t tekinti a populizmus „ösatyjának”, mivel kultúrkritikai gondolatai, alapvető politikai eszméi, ábrándjai és célkitűzései – ha persze felhívítva, eltorzítva, vulgarizálva vagy mondjuk inkább így: lebutítva, az abszurditásig eltúlozva is – rendre visszatérnek minden populista programban. Erről bárki maga is meggyőződhet, ha belenéz a klasszikus szerző műveibe vagy elolvassa legalább Ludassy Mária *Népi tánc és harci ének. Rousseau és a populista kultúrkritika kezdetei* című eszmetörténeti tanulmányát. In: *Uő: Téveszméink eredete*. Atlantisz Kiadó, 1991. 32–59. o.

valósított rousseau-izmus” Robespierre-ék jakobinizmusa? Nem volt gyermekesen jakobinizmus-paródia százötven évvel később a poujade-izmus Franciaországban? Rómaicsászság-paródia a bonapartizmus és bonapartizmus-paródia az olasz fasizmus? És még tovább: nem volt-e Tolsztoj-paródia némiképp a bolsevizmus? Nietzsche-paródia a náciizmus? Leninizmus-paródia a sztálinizmus? Szocializmus-paródia az amerikai longizmus az 1930-as és az argentin peronizmus az 1950-es években? És akkor még nem is említettük a populista politikai romlás olyan egzotikus vadvirágait, mint például a milosevicsizmus, zsininovszkijizmus, csurkizmus, slotaizmus, funarizmus, chavezizmus, hogy csak néhány politikai márkanévem említsek a 20. század végének gazdag terméséből. Hol vagyunk ma már az önparódia régi, kezdetleges szintjétől! A mai populizmusok mixtúráiban már alig lehet ráismerni bármilyen eredeti politikai vagy ideológiai mintázatra: paródiák paródiáinak paródiái.

A mai populisták általában kisstíliú, kis korrupcióból élő, ilyen-olyan hóbortoknak hódoló megélhetési politikusok, a központi hatalom vagy helyi oligarchák által fizetett vagy korrump *politikai médiabócok*, akiknek leggyakrabban az a rendeltetésük, hogy üres és színes túlzásaikkal, handabandázással szívességet tegyenek ennek vagy annak a nagypolitikusnak: egyrészt, hogy radikális politikai vegyértékükkel segítsenek „lekötni” a társadalom periferiális csoportjainak előítéletekből, egzisztenciális félelmekből, sötét tudatlanságból fakadó indulatait; másrészt, hogy levegyék a nagypolitikusról a populizmus bélyegét, amelyet semmitől vissza nem riadó liberális ellenfelei sütnek rá nap mint nap: „Még hogy ő populist, még hogy ő radikális! Kikérem magamnak a populizmus nevében! Ő ugyanaz a liberális szemét, mint az ellenfelei, csak ügyesen álcázza magát!” A handabandázó Übü papák groteszk figurái mellett csakugyan polgári mértékletességnek, megfontolt józanságnak és gyakorlatias rámenősségnek hat a hatalmat gyakorló populist politikai vezérek összes elképesztő *übüisége*. Ugyan hogyan nézheti bárki is populistának George H. W.

Busht mondjuk a néhai Ross Perot politikai hátterén, Sarkozyt Le Pen hátterén, Putyint Zsirinovszkij hátterén, Berlusconi Fini hátterén, Ficót Slota hátterén, Orbánt Vona (korábban Csurka és Torgyán) hátterén? Már miféle populist lett volna Ion Iliescu Georgehe Funarhoz képest vagy Milosevics Sesej vajdához képest?

Valóban van különbség paródia és paródia között, de ez lényegében a hatalmi szerepre esélyes vagy ténylegesen hatalomra került populizmus súlyosan komoly paródiája és a hatalmi szerepre eleve esélytelen, már-már szórakoztatóan komolytalan, ügyetlenül csetlő-botló, nagyokat mondó populizmus különbségére szorítkozik. Mindenesetre elmondható, hogy a populizmus a késő polgári társadalmakban mindinkább olyan általános politikai formává válik, amely szinte minden politikai nyelvre és programra többé-kevésbé rányomja bélyegét, és amelyben a kiüresedett, érvényét veszített polgári demokrácia paródiaként vesz búcsút önmagától. A látvány- és élménydemokrácia korában mindenki lehet „egy percre” (de legalábbis egy politikai szezonra) Übü Papa vagy Nagy Testvér. Megrendelésre vagy magánhóbortból, mindegy. Hány és hány ilyen véresszájú, közijedelmet és közmegebotránkozást keltő, politikai tiltakozást kiváltó rémbohózáti alak neve tűnt el a semmiben csak Magyarországon az utóbbi két évtizedben!

Giorgio Agamben olasz filozófus fölismerése, hogy a késő polgári társadalomban a politika bizonyos értelemben *múzeummá* válik. Úgy látszik, hogy a lemaradt vagy felzárkózó országok, ahogy ez egyszer-egyszer a múltban is megesezt már, mindjárt ott kezdhetik a polgári haladáshoz való felzárkózást, ahol ez a haladás éppen véget ér. „A világ múzeummá válása napjainkra bevégeztetett – írja Agamben a *Profán dicsérete* című esszéjében. – A fejlődésben egymást követő spirituális hatalmak, amelyek a maguk idejében meghatározták az emberek életét – a művészet, a valóság, a filozófia, a természetismeret, sőt még a politika is –, egymás után szép lassan önként visszavonulnak a múzeumba. Maga a múzeum ebben az esetben nem térben meghatá-

rozott fizikai objektum, hanem olyan elkülönített szféra, ahová minden visszahúzódik, amit egykor igaznak és meghatározónak véltek, de aztán meghaladottá vált. (...) De ha ennél is tovább akarunk menni az általánosításban, azt mondhatjuk, hogy ma bármi múzeummá válhat, mert *ez a terminus egyszerűen azt jelenti, hogy közszemlére bocsátunk valamit, ami többé nem használható, nem lakható vagy éppen nem tapasztalható meg.*³

A használaton kívül került polgári politikának – kiüresedésének, haszontalanná, feleslegessé válásának mértékében – a múzeumban a helye, és ez a múzeum is egyike most már az állam szolgáltatásainak. A politika nem a közösség és nem is a hatalom, hanem a reprezentáció színpada, amelyet szigorú határok választanak el az államtól. Az állam működése sokkal komolyabb dolog, semhogy politikusokra lehetne bízni! A színpadon lármás jeleneteket, fordulatos drámákat, tumultuózus eseményeket láthatunk, míg az állam robotosai, mint megannyi elfakult fejű kisgyerek, csak a kapszlit kapdossák, az államgépezet pedig egykedvűen és vakon zakatol a politikai űrben.

Az állam mint a politika múzeuma a politikát egyfajta tömegkulturális múzeumi szolgáltatásként szervezi meg és kínálja fel a fogyasztónak. Végül is az államban találnak gyűjtő- és kiállítóhelyre mindazok a politikai ideológiák, pártok, intézmények, elválasztások és összekapcsolások, szerepek és kellékek, amelyeknek már csak reprezentációs értékük, kiállítási értékük, esztétikai értékük van. Csak azért léteznek, hogy az állam megmutathassa országnak és világnak impozáns politika-gyűjteményét, azt, hogy mi mindene van neki: van többpártrendszere, van demokráciája, van parlamentje, kormányának van ellenzéke, ellenzékének van joga, van továbbá alkotmánybírósága, szabad sajtója, független bírósága és így tovább és így tovább. A politikai pártok éppúgy múzeumi néznivalók, mint ideológiai és

³ Giorgio Agamben: *A profanáció dicsérete*. In: Uő: *A profán dicsérete*. Typotex, 2008. 127–128. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

történelmi hivatkozásaik: címerpajzsok, történelmi lobo-gók, térképek, címek és rangok, történelmi jobboldal és baloldal. A viaszfigurák múzeumába kerülnek a leválthatatlan, arcukon az örökkévalóságba megérkezettek üdvözült mosolyával kamerába meredő parlamenti képviselők is. A senkit semmire nem kötelező politikai beszédek, csodálatos fogadalmak, szent esküvések, dörgő hangú manifesztumok pedig már eleve múzeumi használatra készülnek, kiállítási tárgynak születnek, ahogyan a politikus is saját emlékműve talapzatán áll, ilyen-olyan történelmi jelmezekbe bugyoláltan, a minden hájjal megkent látványrendezők által megalkotott történelmi háttér előtt, hol egy parlamenti ülés, hol egy utcai demonstráció, hol egy sajtótájékoztató szoborfülkéjében.

Egyáltalán nem kell ma elvű legitimistának lenni ahhoz, hogy mondjuk, a királyságot tekintse valaki Magyarország számára a legmegfelelőbb államformának, végtére a királyság csakugyan nem több formánál, szép, szívdobogtató, szemképráztató formánál, melynek merőben reprezentációs értéke van: az élménykirályság, a látványkirályság a polgári állam politikai múzeum-szolgáltatásának egyik attrakciója csupán. De hisz a látványköztársaság sem sokkal több ennél. Pontosan úgy, ahogy azt Nyugat-Európa egyes polgári demokráciáiban látjuk, ahol a királyság nem az adminisztratív állam tulajdonképpeni szervezésformája, csak hab a polgári-demokratikus tortán. A királyság minden ilyen országban ceremonális jellegű: pompás ünnepi rituálé, esztétizált hagyománytisztelet, múzeumi performansz, turisztikai és médialátványosság. Mindaz, ami a szimbolikus mezőben, az állami és pártpolitikai reprezentáció síkján megjelenik – az állam múzeumi funkciójának felel meg. Politikailag semmire nem kötelez, és semmi nem következik belőle. A demokratikus formák megőrzése egyszerre hagyományőrzés és műsorszolgáltatás. A demokratikus nyilvánosság túlnyomó részének ugyancsak mindinkább reprezentatív jellege van. A jelek szerint a polgári demokrácia – országonként eltérő ütemben és erős helyi színekkel – kezd a történe-

ti monarchiák sorsára jutni: múzeumi kiállítási tárggyá, látványossággá, ceremóniális demokráciává válik.

Nincs az a szép szó, főlemelő eszme, örök érték – Isten, Haza, Szabadság, Béke, Szeretet, Egészség, Összefogás, Igazságérzet –, amely ne csapna át saját paródiájába, mihelyt egy populista a szájára veszi. Márpedig a populista csakis a legnagyobb, a legszentebb, az indulattól legforróbban sistergő szavakat hajlandó prófétai szájára venni – a kis, vacak, szürke egér-szavakat irtózáttal utasítja el magától. De lehetséges-e és szükséges-e akkor ezt a fokozhatatlan paródiát még tovább parodizálni, még tovább fokozni? Aligha. Amit megtehetünk és meg is teszünk ebben a kis könyvben, hogy a populista beszédmódot kiemeljük saját pseudopolitikai kontextusából és más, számára idegen, zavarba ejtő, felháborító kontextusokba helyezzük át. Ebben az idegen közegben, idegen helyzetben, idegen közönség előtt bírjuk szóra a populistát, és hagyjuk, hogy szabadon és önfeledten maga beszéljen maga helyett: mondja a magáét! Csak ebben az értelemben – az *objektívált paródia* értelmében – nevezhető parodisztikusnak az a hűs kis populista mesebeszéd, amelynek előadására és elemzésére ebben a könyvben vállalkozom.

Úgy vélem, általában is elengedhetetlen, hogy a politikáról való komoly (és gyakran komolykodó) beszéd kiegészüljön e komolyság parodisztikus kifordításával. Így az objektívált paródia, az ironia és a nevetés révén a mai szituáció legyőzésének, a kilátástalan helyzeten való felülemelkedésnek az eszköze is, de nem csak az. G. C. Scaligero a paródiát így értelmezi *Poétikájában* az újkor hajnalán: „Ahogyan a Szatíra a Tragédiából, a Mimosz pedig a Komédiából ered, ugyanúgy a Paródia a Rapszodiára vezethető vissza. Amikor ugyanis a rapszódoszok (*az eposzok énekszöveői* – Sz. Á.) megszakitották énekmondásukat, olyan előadók léptek színre, akik – a játék kedvéért, valamint, hogy a hallgatóság lelkét felüdítsék – mindent, ami addig elhangzott, épp ellenkezőjére fordítottak. Ezért ezen énekek neve *parodosz*, hiszen a komoly téma mellett, és azon túl, mulatságos dol-

gokat illesztettek az előadásba. A Paródia tehát kifordított Rapszódia, amely a szavak kicserélésével nevetségesre fordítja a komoly tartalmat.”⁴

E kifordítás vagy visszájára fordítás azonban nem annyira ellentétet, mint inkább kiegészülést jelent. A hősi és tragikus műfajok egyoldalú komolyságának kiegészülését a lét komikus szemléletének aspektusával. „Az antik kultúrában a tragikus komolyság nem zárta ki a világ kikacagását, vele párhuzamosan létezett. *A tragikus trilógia után mindig szatírxjáték került a színre, amely komikus vetületben adta elő a korábban bemutatott tragikus anyagot.* Egyáltalán: az antik komolyság nem félt a nevetéstől és a paródiától, sőt egyenesen megkövetelte a nevetető korrektívumot és kiegészítést.”⁵ Ebben – az értekező prózai műfaj egyoldalú komolyságát ellenpontozva feloldó – értelemben tekintendő ez a kis könyv paródiának és valamiképpen szatírxjátéknak is. Végére a szatírxjátékban (vagy szatírxdrámában) a mítoszi elbeszélés fennkölt, komoly hőseinek – isteneknek és hőroszoknak – groteszk lefokozásával, nevetségessé tételével igyekeztek felszabadítani a közönséget a félelmetes komolyság bénító hatása alól.

A régiek még tudták, hogy „minden igazán nagyformátumú jelenségnek tartalmaznia kell a nevetés mozzanatát; ellenkező esetben fenyegetővé, félelmetessé és dagályossá válik; mindenesetre – korlátolt lesz”.⁶ Az akadémikus ostobaságig korlátolt; a csöppnyi tudástól kótyagosak meggyőzhetlenségéig, kötözködő stupiditásáig korlátolt. Olyan korlátolt, mint Mómosz, a szatírxjátékok népszerű hőse, a kötekedés, az okvetetlenkedés, az ostobaság bukott istene: Zeusz elégelte meg örökös gáncsokodását és ostoba dohogásait, és hajította le az Olümposzról a földre, hogy ott kötekedjen most már, és a hülyéknek osztogassa az „ész”. Mómoszról kapta nevét a

⁴ Idézi: Giorgio Agamben: *A paródia*. In: Uő: *A profán dicsérete*. Typotex, 2008. 45–46. o.

⁵ Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa, 1982. 152. 1. (Kiemelés tőlem – Sz.Á.)

⁶ Mihail Bahtyin: *A beszéd és a valóság*. Gondolat, 1986. 520. o.

magyar gyerekmesék ormótlan Mumusa is, ez az egyszerre ijesztő és vidám mumus, aki végül mindig felsül, pórul jár, kikap. A földre zuhant őskötekedőben és őshülyében – Mómosz-/Mumusban – nem nehéz felismerni a hatalom – ő, igen, a hülye hatalom, a félelmetes hatalom, a kötekedő-akadékoskodó-megrendszabályozó-fenyegetőző, hisztérikusán toporzékoló, patetikusan ágáló hatalom – Vidám Mumusát. És hát mi más a múzeumma vált politikában a populista, mint Vidám Mumus, mint javíthatatlan Übü Papa?

E sorok írójával rövid idő alatt másodszer történik meg, hogy miközben egy nagy lélegzetű – értekező prózai műfajából fakadóan – komoly könyvén dolgozik, a munka egyik fejezete önállósítja magát, műfaja és előadásmódja, hanghordozása megváltozik, tárgyilagos komolyságát felbomlasztja az évődő vidámság, a távolságtartó tudományos okfejtésnek vége szakad, a komolyság határai leomlanak, az értekező próza szenttelenül – vagy akár szenvedélyesen – komoly hangja kívülről mintegy beköltözik a vizsgált tárgyba, és a tárgyból beszélő, pontosabban magát kibeszélő, saját szavaival leleplező alany lesz. Ez a fejezet aztán növekedésnek indul, túlnő a könyvön, végül kiesik belőle, és önálló könyvet alkotva ellenpontként és feloldásként – szatírátkészerűen – egészíti ki az eredeti művet. Végül is így, együtt alkotnak egészet, legalábbis a szerző szándéka szerint.

Az első ilyen paródia vagy szatírátké a *Borisz sztár és a sztárevicsek*⁷ volt, amely az *Oroszország elrablása*⁸ című „epopeiából” szakadt ki, és az orosz rendszerváltás történetét média-guignolként, globális bábszínházként vitte színre, a Vörös Ördögöt püfölő Paprika Jancsival (avagy Vitéz Jánossal) a főszerepben.

Most, anélkül, hogy ezt eredetileg terveztem volna, a *Kékek és zöldek – Hideg polgárháború Magyarországon*⁹

⁷ Szilágyi Ákos: *Borisz sztár és a sztárevicsek*. Helikon, 2000.

⁸ Szilágyi Ákos: *Oroszország elrablása*, Helikon, 1999. 546. o.

⁹ Szilágyi Ákos: *A kékek és a zöldek. Hideg polgárháború Magyarországon*. Palatinus, 2010.

című hétszáz oldalas „magyar rapszódia” nyolcadik, populizmusról szóló fejezetéből nőtt ki és kerekedett önálló művé ez a paródia-könyv, hogy a kétségkívül egyoldalú komolysággal, elégikusan, sőt, helyenként tragikusan tárgyalt „magyar témát” komikusan áthangolva szatírátkékként egészítse ki a könyvet, legalábbis segítsen oldani azt a dogmatizmust, amely minden egyoldalúsággal együtt jár.

A paródia hasadást idéz elő vagy tár fel egy nyelvben, egy beszédmódban, a reflexió pedig az így keletkezett hasadásba mintegy befurakodik, hogy feltárhassa a szóban forgó nyelv – esetünkben a populista politikai mesebeszéd – rémületes korlátoltságát, ostobaságig menő türelmetlenségét, világra és emberre veszélyes infantilizmusát. Nem pusztán a jó mulatság kedvéért és nem is azért, hogy populistaként leplezze le korunk ez idő szerint legnépszerűbb magyar politikusát. Ha valami, akkor a leleplezés populista szándéka e könyv szerzőjétől mindennél távolabb áll. Ez a könyv sokkal inkább azért született, hogy a polgári középosztályban lakó, tehát a bennünk is lakó – populistát objektívalja, tegye láthatóvá és megismerhetővé, hogy a hatalom csúcsára kapaszkodott Küldetéses Mumusban *saját mumusunkra* ismerjünk rá, és nevetve kipenderíthessük őt magunkból. Aki azt mondja, hogy benne nem lakik semmiféle populista, az vagy nem ismeri önmagát, vagy populista maga is.

Budapest, 2010. október 23.

Előhang

„Másnap korán reggel fölmentem a városházához, hogy ott bejárjam a vidékieket, s ha mindnyájan együtt lesznek, a választás előtt igazoljam magamat a rám dobált vádak ellen. Néhány percig állhattam ott magamban, midőn mellettem e szót hallom: »szemtelen«. (...) Meg se gondoltam, hogy rólam beszél, s amint feléje fordulok, azt mondja: »igen, igen, szemtelen! mit szemtelenkedik itt?«

Odaléptem hozzá, s így szólék:

– Kérem az urat, válogassa meg a szavakat.

– Nem válogatom meg a szavakat – felelt a részeg pimasz –, hogy mer az úr itt szemtelenkedni?

– Még egyszer ismétlem – szólék –, válogassa meg a szavakat!

Mire ezt kimondtam, azt vettem észre, hogy körülvettem egy egész dühöngő részeg csorda. A jel meg volt adva, mindenhonnan tódultak felém, s több mint száz torok bögte körülöttem:

– Ez a hazaáruló, ez az akasztófárávaló muszka spion, aki el akarja adni az országot; szaggasd szét, üsd agyon!

– Megálljatok, polgárok – kiálték –, hagyjatok szólni, hadd igazoljam magamat!

– Nem hagyjuk szólni, agyonütjük! – így üvöltettek iszonyu szidalmak, piszkolások, káromkodások között. Ekkor már a kapu alá toltak; látván, hogy szóhoz nem juthatok, kérdém, hol a bíró?

– Én vagyok, mit akar? – szólt mellettem egy vén ember.

– Bíró uram – mondám –, felelős lesz érte, ha bántanak.

– A’ leszek, ha lehet – válaszolt a bíró – ; jöjön hát föl.

Fölkísért az emeletbe. Ott találkoztam a köztválasztási bizottság elnökével, egy kicsapott nótáriussal, ki a népgyűlésen azt nyilatkozta, hogy ha a nép agyon nem ver, ő fog agyonlőni.

– Ugyan minek jött ide, hogy mert idejönni? – szólt ez – miután a nép ugy föl van ingerülve ön ellen?

– Ki ingerelte föl? én-e vagy önök? – feleltem –; egyébiránt ez nem kérdés, csak annyit mondok, hogy ön és a bíró felelősek értem.

– Ha ebben a pillanatban nem takarodik ön a városból – felelt a kicsapott nótárius –, mi nem kezeskedünk életeért!

– Így hát nincs mit tennem – szólék –, mint távoznom, de arra ügyeljenek, hogy ne csak személyemet ne bántsák, de még csak ne is inzultáljanak. Valóban gyönyörű! így értelmezik önök a szabadságot? így gyalázzák meg önök saját városukat, amelynek neve Szabadszállás!

– *Az a szabadság – felelt a köztválasztási bizottság elnöke, a kicsapott nótárius –, az a szabadság, hogy aki nem tetszik a népnek, azt kikergetik a városból. (...)*

És ennek ma kellett történnie, hogy engem, mint orosz spiont, mint hazaárulót, agyon akart verni a magyar nép, ma június 15-én... ma három hónapja, hogy március 15-dike volt, midőn első valék azok közt, kik a magyar nép szabadságáért szót emeltek, síkraszálltak! – De én azért nem a népet kárhoztatom, hanem ámitóit, félrevezetőit, kiket egykor a törvény és az isten egyaránt meglakoltat... a nép én előttem szent, annyival inkább szent, mert gyöngé, mint az asszony s mint a gyermek. – Dicsértessek a nép neve most és mindörökké!”

(Petőfi Sándor: Nyilatkozat a Szabadszállási választás ügyében¹⁰)

¹⁰ Petőfi Sándor: *Nyilatkozat a Szabadszállási választás ügyében*. In: *Petőfi Sándor Összes Próza Művei és Levelezése*. Magyar Helikon, 1967. 427–431. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

Első fejezet Mese a meséről

„Talán dűmnyögj egy új mesét...”

József Attila

A morfológia – a formák tana. Másként: alaktan. A morfológus eredetileg a szerves képződmények szerkezeti fölépítésének törvényszerűségeit, az alkotórészek egymáshoz és az egészhez való viszonyát vizsgálta. A végső alkotóelemek és szerkezeti egységek általános leírása és klasszifikálása tette lehetővé az egyes, konkrét jelenségek rendszertani azonosítását, besorolását vagy levezetését, amivel megismerésük nagyjából be is fejeződött. A morfológus azon volt, hogy az adott körhöz tartozó jelenségformák végtelen sokféleségét egyetlen, minden jelenségben felismerhető, minden jelenségformában visszatérő, tehát állandó alapformára vezesse vissza.

Nos, a politikai mesebeszéd alábbiakban bemutatásra kerülő nagy és népszerű fajának – a populista varázsmesének – az elemzése – és ezt tudományos felelőtlenségem teljes tudatában már most megígérhetem az olvasónak – nem a politikai varázsmese alapképletének ünnepélyes felállítására és az egyes mesék megnyugtató rendszertani besorolására fut ki. Előadás- és elemzésmódom keresztül-kasul tudománytalan lesz: inkább dramatikus morfológia – ha ugyan van ilyen –, semmint leíró. Azon leszek, hogy *dramatikus mozgásba* hozzam az elemzésre kiválasztott politikai mese szövegét (kiprovokáljam a mozgást), és e mozgás közben maga a mese kényszerüljön felfedni konstrukciós elveit, politikai mondanivalójának természetét és a hallgatóságra gyakorolt rendkívüli, már-már mágikus hatóerejének titkát.

A „morfológia” szót valójában Vlagyimir Propp, a mesetudomány világhírű megalkotója, *A mese morfológiája* című először 1927-ben kiadott munka szerzője¹¹ eredetileg

¹¹ V. J. Propp: *A mese morfológiája*. Gondolat, 1978.

inkább egyfajta heurisztikus segédfogalomként, ha ugyan nem egyenesen metaforaként használta, amikor átvitte a növénytan területéről a szóművészetek területére, bárha – a mese ornamentális természetének ismeretében – nem nehéz belátni, hogy a szeszélyesen indázó-burjánzó, mindent pillanatok alatt befonó, a valóságból az álom, a káprázatok délibábos világába szöktető mesei forma nem más, mint a szóművészetek vegetációja, egyfajta buján tenyésző, ezer alakban pompázó szónövényzet.

A mese – mint a szecessziós meseornamentika teoretikusa és lelkes méltatója, a fiatal Lukács György írta a múlt század elején: „játékká varázsolja a valóságot”¹². Sőt, egyenesen *megvált a valóságtól*, pontosabban – a mesét a „megváltott dolgok művészetének” nevező Lesznai Annát idézve – „a megváltás látszatát adja”¹³. A mese „egy, a miénktől minőségileg különböző világot teremt, mely szí-

¹² Lukács György: *Hét mese*. In: *Iffjúkori művek*. Magvető, 1977. 712. o. De a mesének e játék-jellege a mágia felé mutat: „ez a játék immanens, önmagában, szépségében és szőnyegszerűségében lesz önértelmes. A mese végső intenciója tehát nem egy metafizikai valóság, hanem a mágia felé irányul. Mert a mágia... uralkodás az irracionális, az értelemmel át nem járt, sőt át nem járható felett; mágia: nem törődés az értelem, sőt a valóság kérdésével sem, ezeknek biztos kezű félretolása, egy empiria megteremtése egy egészen új sikon és a teljes eligazodás abban az abszolút mágiában, ami ott adódik.” (I. m. 712. o.) Szó szerint ilyen új síkot hoz létre és ezen teljes eligazodást nyújt a beavatott meshallgatónak a populista politikai varázsmese „abszolút mágiája”, amire a „szükséges regresszió” modern kulturális jelensége kapcsán még visszatérek.

¹³ „A mese azáltal vált meg (adja a megváltás látszatát), hogy mindent egy síkra hoz, egytermészetűvé alakít át. Isten előtt a megváltott dolgok ilyen egyenértékűek lesznek. A megváltott dolgok művésze: ornamentum, mese.” (*Naplójegyzet*. PIM Kézirattára V. 3670/43/7. Idézi: Szilágyi Judit: *Mese-Világ-Kép – Lesznai Anna meséi*. In: *Enigma*, 52. szám (2007) 133. o. Vö.: Lukács György: „A mese... egy megváltott világot ábrázol, és – végső gyökerében – ezért nem lehet a mese világának valósága abban az értelemben, ahogy az összes többi irodalmi forma kivétel nélkül valóságot ábrázol.” (I. m. 717. o.)

gorú törvények uralma alatt áll, csak éppen, hogy ezek a törvények nem a mi létezésünk törvényei”¹⁴. Nos, pontosan ebben foglalható össze a populista mesebeszéd és meseornamentika – a populista varázsmese, rémmese, összeesküvésesi mese, paradicsom-mese stb. – lényege is. Ebben áll az értelmet kikapcsoló, elzsongító-elhülyítő, édes-delejes narkotikus hatása és ennek köszönhető népszerűsége. Hiszen ki ne szeretne a modernitás kényszerfelnöttei közül megszökni a nyomasztó valóságból, és minél tovább gyerek maradni? De ebben áll veszélyessége is, hiszen – ha egyszer elhitte – ki ne szeretné meg is valósítani a mesét? Ki ne szeretne meseországban élni? A Jó Varázsló jóságos uralma alatt, aki varázspálcájának egyetlen intésével, sőt, pusztá szavaival képes meseország lakóinak összes kívánságát teljesíteni?

Nem csoda, hogy a huszadik század derekán a mese megvalósítására egyszer-egyszer már sor is került a leginkább meseszerető országokban. „Azért születünk, hogy valóra váltsuk a mesét!” (‘Mi rogyilisz, stob *szkazku* szgyelaty bilju’) – énekelték a sztálinista populizmus meséinek elbűvölt hallgatói a népszerű pilóta-indulót az 1930-as években. A slágernek ez a sora hamarosan az egész korszak hivatalos jelmondatává vált. Olyannyira, hogy pár évtizeddel később ezt a mondatot forgatta visszájára egy „néptől-nemzetétől elszakadt” (‘otsepenyec’) meserontó nagyokos – a kínálkozó szójáték okán – a disszidens orosz vicc-folklórban – ekként: „Mi rogyilisz, stob *Kafku* szgyelaty bilju”. Vagyis: „Azért születünk, hogy valóra váltsuk Kafkát.” És csakugyan: a mesei világ átültetése a valóságba olyan jól sikerült a Szovjetunióban, hogy még *A Per* és *A Kastély* lidércnyomásos költői világa is elhalványul mellette. A szovjet társadalomban egészen köznapi értelmet nyert a századforduló depressziós dekadenseinek közszájon forgó bonmot-jai: „Tegnap álmomban a valóságban jártam, micsoda megkönynyebbülés volt felébredni!”

¹⁴ Lukács György: Hét mese. I. m. 710–724. o.

Vlagyimir Propp *A mese morfológiája* című művében a varázsmesék szigorúan morfológiai elemzése végén oda lyukad ki, hogy minden varázsmese lényegében a következő mesére vezethető vissza: *a Sárkány elrabolja a királylányt*. Propp megszámlolta a motívumokat és műveleteket, amiket a mesékben talált. Ezek szerint a varázsmese szereplőinek (az alanyoknak és a tárgyakkal) összesen – írj és mondd – *harmincegy* funkciójuk lehet, amelyet *hétféle* szerepben töltenek be. A szerepek a következők: *ellenfél* (károkozó), *áldozat*, *adományozó* (akitől a hős a varázsszöközt kapja), *segítőtárs*, *útnak indító*, maga a *hős*, illetve az *álhős*, aki a mese végén a hős elé állva el akarja orozni tőle megérdemelt dicsőségét és jutalmát.

A szereplők funkciói közül ezúttal csak a legfontosabbak: a *károkozó kémkedése*, *értesülésszerzés az áldozatról*, *az áldozat félrevezetése* (cselvetés és kézrejtés), *károkozás* (vagy valaminek a hiánya), a *hős értesülése a bajról* (vagy hiányról), a hős kezdődő *ellenakciója*, a hős kereső-*útra* indulása, *próbatétel* és a *varázsszöközt megszerzése*, a hős és ellenfele *összecsapása*, az ellenség *legyőzése*, a kezdeti baj vagy hiány *megszűnése*, a hős *visszafordulása és visszatérése*, *üldözése és megmenekülése*, *felismeretlen megérkezése*, az *álhős jogtalan követelése*, *nehéz feladat megoldása*, a hős *felismerése*, az *álhős és/vagy a károkozó leleplezése*, a hős *alakváltozása* (megújult alakban való megjelenése), az *ellenség megbüntetése*, a hős *esküvője és trónra lépése*.

Ez a mesei szerkezet szembeötlően hasonlít a populista politikai varázsmesére, amivel természetesen nem akarom azt mondani, hogy genetikai vagy történeti összefüggés van közöttük. Ha van összefüggés, akkor azt inkább a mágikus gondolkodásmódok nyelvi alakzatai és a műfaji archetípusok közötti összefüggés magyarázza. Egyszerűen arról van szó, hogy ha mesét akarunk mondani – elalvás előtti altatómesét gyermekeinknek vagy elaltatás előtti dajkamesét politikai kiskorúságban tartott népünknek –, akkor ilyen módon kezdünk gondolkodni, ilyen mesei képek és fordulatok tolu-

nak szánkra, ilyen narratív szerkezetekben szőjük meg a világot mint elbeszélést: „a mese matériája nem a mi létezésünk anyagából való”¹⁵, és éppen ez benne a jó, ezért szeretik a gyermekek, akiknek tudatában a mese matériája és a létezés anyaga még nincs elhatárolva, és ezért olyan könnyű politikai mesékkel etetni és jóllakatni a felnőtteket, a létezés terhe alatt nyögő egyéneket, olykor egész népeket, mert visszavágynak abba a gyerekkorba, amelyben e határ mese és valóság között még nem létezett, vagy különösebb nehézség nélkül átléphető volt. De nincs az a mese, amellyel, ha egyszer létrejött a valóság és a vágykép, a valóság és a mese, a valóság és a hitbéli másik világ kettőssége, el lehetne a határt, a gyerekkort a felnőttkortól elválasztó határt törölni.

A populista varázsmesében is nagyjából ugyanazok a szerepek és ugyanazok a funkciók, mint a népmesében, és az alaptörténet is azonos: a *Károkozó* (a politikai ellenfél vagy ellenség: Párt, Pártvezér, Nemzet, Birodalom, Bank, Multik, Kormány, Ellenzék, Gonosz Világ, Gonosz Szomszéd, Gonosz Idegen stb.) *elragadja* (megfosztja szabadságától, szuverenitásától, lelkiületétől, ősi földjeitől, rokonaitól-testvéreitől, pénzétől, életképességétől, történelmi emlékezetétől, öntudatától stb.) az *áldozatot* (Hazát, Népet, Nemzetet, Fajt, Kisembereket, Polgárokat, Parasztokat, Munkavállalókat stb.).

Ezáltal mind a politikai feladat, mind a politikai hős adva van: meg kell szüntetni a károkozást, az ártalmat, a veszteséget, és/vagy ki kell szabadítani a Kártevő karmai közül az áldozatot. Vagyis: meg kell szerezni a politikai hatalom varázseszközét, és le kell győzni az Ellenfelet, amire természetesen csak a szabadító hős képes. Ő a Legkisebb Fiú, a Sárkányölő Lovag, Robin Hood és Bolond Istók is, ha kell. Egyedül ő szeresheti vissza a *kincset*, amit a Közöségtől („nemzettől”, „néptől”, „magyar emberektől”, „egyszerű emberektől”, „közülünk valóktól”, „fajtánkbéliektől”) a Kártevő (a Sárkány) elrabolt: biztonságot, igazságot, sza-

¹⁵ Lukács György: Hét mese. I. m. 712. o.

badságot, jólétet, rendet, országot s ezek csatolt részeit – államot, hatalmi ágakat, társadalmi intézményeket, médiát, bankokat, titkosszolgálatokat, adóhivatalt –, melyek újabb mesékben aztán a szabadító hős varázseszközeiként (esetleg büntető eszközeiként is) szolgálhatnak. A mese végén a szabadító hős jelképesen egyesül a megszabadított áldozattal, feleségül veszi a Népet és Nemzetet, vagy legalábbis eljegyzi magát a Szabadsággal és az Igazsággal. Egyszer s mindenkorra. Mint a mesében. Jöhet a trónra lépés és a hét országra szóló lakodalom. Jöhet az új Aranykor.

A populista varázsmese fantasztikusan burjánzó szövevényén tehát néhány állandóan ismétlődő mintázat üt át, amely rendszert visz a látomásos politikai képzelet lidércálmainak olykor egészen kuszának ható világába. A politikai mese is egyfajta ellenvilágot alkot, amely ugyan mind a köznap jőzan ész, mind a fogalmi ész szempontjából maga az örület, de kétségkívül van benne rendszer. Ez a rendszer olyképpen zárt, mint az üldözésszerű téveszme rendszere, de sokban hasonlít az álomnyelv rendszeréhez is. Már abban is, hogy túlzó alakzataiban és szeszélyes mintázataiban a tudat fortyogó alvilága kerül felszínre és válik láthatóvá. A mese *alogikus* rendszerét a valóságként megkonstruált rendszertől egy világ választja el. Az a képzelte valóság, amelyet a politikai varázsmese – apokaliptikus vágmese és démonikus rémmese – alkot, a maga rendszerén belül minden gyötrő kérdésre, minden váratlan és véletlennek látszó fejleményre – fordulatra, balesetre, válságra, összeomlásra, természeti katasztrófára, gazdasági hanyatlásra, eladósodásra, népességfogyásra, egészségromlásra, anyagi és szellemi pusztulásra, erkölcsi hanyatlásra stb. stb. – egyértelmű, logikus és a kérdést véglegesen lezáró választ ad. Ez a mesebe dramaturgiai ilag beprogramozott, lényegében tehát előregyártott válasz minden kérdésre automatikusan előáll, a mesehívók közöségében már csak rituálisan ismételtetni kell. A populista varázsmese a világban tapasztalható minden rosszat valamilyen szervezett, mindenütt jelen levő Rossz Erő, Sötét Erő, Gonosz Erő összeesküvéséből, ártó szándékából és rontó

cselekedetéből eredezteti, a Jó Állapot beköszöntét pedig ennek a Rossznak a kiiktatásaként, ártásnak és rontásnak a csodába illő elhárításaként képzelel el. A mesebeli Rossz kiiktatása a várva várt, az elközelgő és a magát bejelentő Szabadító Hős feladata, aki a Jó Erőit, a Tisztaságot, a Fényt hordozza. Kevésbé fennköltten Kiiktatónak, Likvidátornak, Terminátornak is nevezhetnénk. Ezért lesz az összeesküvés meséje a populista *Mesék Meséje*, avagy másként: a *legmesébb mese*.

Minden populista politikai mesén jól kivehetően átüt az alapmese rajzolata. Maguk a mesék azonban ezerféle történetbe öltöztetik ugyanazt az alapesét. A hivatásos politikai mesélők – szpícsrajterek – képzelőereje ornamentális bőséggel ontja az újabb és újabb változatokat. Az első ilyen mesei alakzat, amelyet ebből az ornamentális nyelvi szöttesből kiragadok és közelebről is szeretnék bemutatni, az „igazságos megtorlásról” szóló mese.

Második fejezet

Álom az igazságos megtorlásról

A populista szeret a Végítélet Harsonásának, a Bosszúálló vagy Utolsó Ítéletre készülő Isten – Nép-Isten, Nemzet-Isten, Oszttály-Isten, Faj-Isten – öldöklő angyalának („Isten ostorának”) rettentő szerepében színre lépni: „ítél a Nép”. Eddig csak „kért a Nép”, de többé már nem kér. Elfogyott a türelme. Elszakadt a nép türelmének cernája. De amikor a nép csakugyan az ő türelmének határára ér, akkor a populista át is lép ezen a határon. (Általában minden határon átlép. Ez egyik varázseszköze.) Ha pedig a nép e sorsdöntő pillanatban meginogna, vagy habozna követni őt, nos, akkor a populista maga lesz a nép, és kishitű, elgyávult nemzetségét, ha kell, orránál fogva vezeti át egy másik, egy új, egy jobb világba, ahol osztatlanul a nép – közelebről a nép inkarnációja: a populista – az úr és mindenki boldogan él, míg meg nem hal.

A határ átlépésének neve az egyes mesékben más és más: rendteremtés, forradalom, tisztogatás, nagytakarítás, leszámolás, népterror. A határátlépés mesei funkciója azonban azonos. A régi határok, vagyis normák, mértékek immár jogosnak kinyilvánított semmibevétele egyszersmind a mértéktelenség cselekedeteire is feljogosít, melyek közül a legelső: a bosszú, a megtorlás, a bűnösök kíméletlen megbüntetése, de legalábbis könyörtelen elszámoltatása. (A populista mindent könyörtelenül csinál: könyörtelenül megreggelizik, könyörtelenül elolvassa a reggeli lapokat, könyörtelenül szembenéz a kamerákkal és így tovább, minden nap előlről kezdve.) Ez lesz majd az engedményeket, meghátrálást, megalkuvást nem ismerő Nagy Elszámoltatás. A populizmus imádja a végletes megfogalmazásokat és a végletes tetteket. Maga a végletesség az, amit csodál, és amivel csodát kelt: a szavak és tettek formája, nem pedig tartalma. A populista mindenben a nagyszabásút hajszolja, és csak a nagyszabásút ismeri el. Mindenben a legnagyobbakhoz méri saját politiká-

ját, mint a kisgyerek, aki lábujjhegyen ágaskodva folyton azt nézi, meddig ér már a felnőtteknek. Nagy Sándor, Caesar, Napóleon, de legalábbis Kossuth Lajos, Tisza István, Konrad Adenauer. Titanizmusa a nagyságot szomjazza térben és időben is: az állam nagyságát, az ország területi nagyságát, a népesség nagyságát, a történelmi dicsőség nagyságát. A Világtörténelemben áll harcra készen egy egész Korszak Névadójaként. Minden szava nagyzolás. Gigantomániája gyakran a tér átformálásában is megmutatkozik. Ha épít, csak gigantikus épületeket. Saját emlékműveit. A nagyvá válni akarás képzeldő szertelensége egyrészt arra való, hogy előkészítse magát a mesebeli szerepre, segítsen magára venni a Történelem ólomsúlyú Nagykabátját, másrészt arra, hogy bátorságot öntsön a kabát alatt szorongó kisemberbe, megszabaduljon a kisebbségi érzés emberi, túlon túl emberi gyötrelmeitől. A populista vezér megalomániája, titanizmusa, grandiózus, sok-sok évtizedre, sőt, évszázadokra, évezredekre előretekintő társadalom- és világformáló tervei, gigászi politikai álmái – a valóságos sorsán ténylegesen változtatni képtelen, frusztrált középosztályi kisember fejedelmi kárpótlásául szolgálhatnak: „nesze-semmi-fogd-meg-jól”.

A populista vágtázó aktivizmusa, handabandázó megalomániája, a néven nevezett rosszal szemben engedményt nem tűrő és haladékos nem engedő elvi könyörtelensége, azonnali tettekkészsége, mellébeszélést nem ismerő, nyílegyenes szókimondása a politikai forma túlburjánzásának felel meg: a kiürített vagy kiürült politikai formák érzéki felfokozását, a politikai *semmi* áttelekesítését, áttüzesítését szolgálja, amely a tálalás varázslata révén nagyon meggyőző *valamivé* válhat. Nagyjából úgy, ahogy Bulgakov *A Mester és Margarita* című regényében a színházi illuzionista szerepében fellépő Woland varázsol a semmiből valamit – csodálatos ruhákkal és ékszerekkel halmozva el a színpadra tóduló és állítólag teljesen megváltozott moszkvai népet, pénzesőt bocsátva a nézőtérre, hogy a következő pillanatban ez a sok-sok csodálatos adomány semmivé váljon birtokosaik testén vagy bankót szorongató kezében. A populizmus a politiká-

ban a legszélsőségesebb esztétikai formalizmusnak felel meg, ha úgy tetszik: a politika barokkjának. A populista mese *fellengzősége* – mint arra e könyv utolsó fejezetében még visszatérek – végső soron a politika giccsbe fordulásából vagy giccsbe hanyatlásából fakad. A populista *a politikai semmit* grandiózus ajándékként, egy új, boldog világminőség kulcsaként nyújtja át a mesejáték, a mágikus színház és a bűvészi produkció delejes hatása alá került, csodára vágyó millióknak, akik ilyenformán tényleg megkapják, amire vágnak, de azt is, amit megérdemelnek.

1

Az Igazságos Megtorlásról szőtt mesefantázia arról szól, hogy a szabadító hős szerepében fellépő populista – átérzve szegény népe égbekiáltó szenvedéseit, eltelve a szociális igazságérzet dühével és haragjával, lelkiismerete parancsára, Isten, a Haza és más középosztályi csoportok, nemzeti oligarchák hívására – a nép élére áll, és valóra váltja a nép sok évtizedes – mit évtizedes? évezredes! – álmát az igazságos megtorlásról: bosszút áll a nép sanyargatóin, példásan megbünteti a nép kiszipolyozóit, agyoncsapja a rajta élőködő vérpiócákat, eltíporja a nép életgyökerén rágó nyüveket és férgeket, kipucolja a nemzet beteg testéből a kórokozó rosszat. Ezen a ponton a bosszúálló angyal vagy az igazságosztó Robin pajtás mesei szerepét felváltja az ördögűző és a purgálást végző jó orvos kettős szerepe, amelyről a későbbiekben még bőven lesz szó. A populista – látni fogjuk – ezer alakban lép elénk, olyan ő, akár az alakoskodás istene, a mitológiai Próteusz. Persze, érthető: ugyanazt a már-már rituálisan ismételtetett alapmesét mindig *új szereposztásban, új fabulával, új fordulatokkal* kell előadni ahhoz, hogy Nép Őfelsége figyelmét legalább ezeregy éjszákára lekösse, nehogy felébredjen a meséből, és csalódottságában, ahogy az olykor bizony megesik, a politikai mesemondó, a populista fejét vegye.

Az üdvtörténetben az evangéliumi hit szerinti Utolsó Ítéletre nem azért kerül sor, mert Istennek „elfogyott a türelme”. Istennek, mint mindenből, türelemből is végtelen sok áll rendelkezésére. Nem is rendelkezésére áll, de a végtelen türelem – ő maga. Jézus Krisztus például – a hitbéli remény szerint – nem azért fog újra eljönni (parúszia) és megítélni az élőket és a holtakat (iudicare vivos et mortuos), mert a megdicsőült Fiúnak ott, az Atya jobbján egyszer csak „elege lett” az emberekből, „tele lett a hócipője”, illőbben fogalmazva: „betelt türelmének pohara”. Az emberekből – ezzel is esendő emberi mivoltukat tanúsítva – csak embereknek szokott elégük lenni. Az evangéliumi Mester azért jön el, mert véghetetlenül – szó szerint: *emberfölötti* módon – szereti az embereket (végtére ő maga a megtestesült Fiú-Isten), amikor tehát ítéletével *szétválasztja* a rosszakat és a jókat, akkor nem falat húz bűnösök és ártatlanok, tiszták és tisztátalanok között, hanem – épp ellenkezőleg – minden falat és *végleg* – mondhatnánk: végképpen – ledönt, ami a romolhatatlan mennyei királyságot ettől a világtól, a mulandóság világától elválasztja. Utolsó Ítéletével *egyesíti a két világot*, helyreállítja a teremtett világnak az „eredendő bűn” által megtört egységét, eltörli az időt, vagyis a halált: „idő többé nem leszen”.

Ez azonban az üdvtörténet igazsága vagy meséje, kinek-kinek hite vagy igazságvágya szerint. A politikai üdvtörténet – márpedig a populizmus egyfajta vallássá változtatja a politikát – nem a meghasonlott világ újraegyesítésével, hanem végtelen megosztásával, minden undorító „tisztátalanság” – „erkölcsi fertő”, „korrupciós fürtelem”, „politikai mocsok” – teljes eltakarításával, egy „utolsó nagytakarítással” („végtakarítással”) ér véget. E takarításnak kifejezetten exorcista jellege van: a nemzet politikai testéből (corpus politicum) ki kell űzni az „ártó szellemeket”, az „életellenes” vagy „nemzetellenes erőket” (de hát miféle élet is van a nemzetén kívül?), ki kell kergetni a nemzet tudatát „elhomályosító”, lelkét „megmetyelvező”, egész szervezetét legyöngítő *politikai Gonoszt*.

A nemzet testét megszálló politikai Gonosz szerepét aztán vagy a származási idegenek (zsidók, cigányok, törökök, németek/svábok, oroszok, magyarok, szlovákok, románok, szerbek, bosnyákok, horvátok – melyik nemzetnél kik?) töltik be, vagy a szociális idegenek (arisztokraták, burzsujok, gazdagok, szegények, bankárok, intellektüelek stb.). A „fenyegető”, „befurakodott”, „ártó szándékú”, „ingyenélő”, „élősködő” idegen szerepét minden nemzetmesében – szinte már egymásnak tett kölcsönös szívesség gyanánt – a *másik* játssza el: mondjuk a szlovák vagy román nemzetmesékben a magyarok, a magyar nemzetmesékben a szlovákok vagy a románok, a szerb nemzetmesében a horvátok, a horvát nemzetmesében a szerbek és így tovább, a legrosszabb végtelenségig. Az univerzális rossz mitikus szerepét azonban az egymással kizárólagos viszonyban álló markáns nemzetmesékben egyaránt ugyanaz a – letelepedési helyhez, területhez nem köthető, államot nem vagy csak részben alkotó – és sajátos „szétszórt-sága”, „megfoghatatlansága”, részleges vallási-kulturális elkülönöltsége és etnikai arculatának elmosódottsága folytán már önmagában is gyanakvást ébresztő – *univerzális származási idegen* tölti be: a „zsidó” (ugyanebben a szerepkörben jelenik meg a török világban az „örmény”, egyes kelet-ázsiai nemzeteknél a „kinai” és Kelet-Európában mindinkább a „cigány” is, de a bibliai idők kezdetéig visszanyúló okok hosszú soránál fogva olyan univerzalitásra, mint a „zsidóság”, egyik mitikus származási idegen sem tett szert).

Mivel a származási idegenként *megjelölt* (pontosabban talán: ekként azonosított, vagyis megbélyegzett) egyének egy-egy ország gazdasági, esetleg kulturális és politikai életében számottevő szerepet játszhatnak, és ennek során természetesen kapcsolatba kerülhetnek egymással *is*, továbbá ugyanolyan befolyásra, hatalomra, vagyonra tehetnek szert, mint bárki más az adott helyen és szférában a „nem-idegenek” közül, nemcsak összefonódott érdekcsoportként képzelek el őket, hanem a nemzet szívébe, agyába befurakodott, ellenséges szándékokat tápláló, a nemzet életerejét elszívó, élősködökként is (ha a nemzetből származási idegenekként

kizártak nem a gazdagok és befolyásosak közé tartoznak, hanem a vesztesek, a társadalom páriái közé, akkor élőködésük abban áll, hogy – pontosan ugyanúgy, mint a legszegényebbek közül bárki – eltartásra, segélyre, szociális programokra szorulnak, és persze – megint csak ugyanúgy mint a legszegényebbek közül oly sokan – az alvilág, a bűnözés határán tengetik életüket).

A társadalom csúcán vagy annak közelében fölfedezett és néven nevezett származási idegenek a populista rémmesében egyetlen belülről összefonódott, titkos központból irányított, mindenre kész „ötödik hadoszlopot” alkotnak, „idegen testet”, sőt, „antitestet” a „nemzet testében”, és innen szövik a láthatatlan összeesküvés hálóját, belülről folytatnak háborút a „nemzet” ellen, ássák alá a „nemzet immunrendszerét”. Az ártó szándékkal „közénk férkőző”, „testünkbe hatoló”, „bomlasztó”, „felforgató”, „rosszlelkű”, „sanda idegen” démonikus képében az Ősellenség, a Károkozó archetípusa jelenik meg. Ez a hatalmas, az egész világ és benne „saját nemzetünk” leigázására, javai elrablására, „életterének elfoglalására” készül, ilyenformán *világonkívüli* Szörny – a mesebeli és mítoszbeli Károkozó vagy a horror-sci-fi-beli Alien – értelemszerűen *nem-ember*, sőt „a” Nem-Ember: az ő karmai közül kell a huszonegyedik órában kimentenie övét a populista varázsmese Szabadító Hősének.

Kétségtelen, hogy tisztának és tisztátalannak, fénynek és sötétségnek, jónak és gonosznak ez a harcok szembeállításának inkább a manicheizmus, semmint a kereszténység világképét idézi. Nem hiába mondja Pál apostol: „A tisztának minden tiszta”. De az is kétségtelen, hogy a „tiszttalan lélek” kiűzésére az Újszövetség Jézusa is vállalkozott, mint azt például a szakadékba rohanó disznónyájról szóló példabeszéd mutatja, melyet utóbb a „pocsvennyik” – „talajos” vagy mai szóval: „fundamentalista” – Dosztojevszkij (akit persze nem csak ezért szeretünk), az *Ördögökben* kifejezetten populista politikai meseként aktualizált: az ördögök itt már maguk az Oroszország „politikai testét” megszállva tartó tisztátalan erők, a nihilisták, a forradalom démonjai.

Egy szó, mint száz: a populista mese csak a hatalom „megtisztításával” és a „tiszták” uralomra jutásával érhet véget. Mindaddig, amíg ez a vég el nem következik, éppen a rémmesék – az „igazságos megtorlásról”, a „bűnösök” könyörületet nem ismerő, rettentő megbüntetéséről szőtt kéjfantáziák – csepegtetnek némi vigaszt a „tisztá hatalomról” és az „igazságos megtorlásról” álmodó „tisztá nép” megsomorított, ámde haragvó szívébe. Persze, a „Bárány haragja” ez, hiszen ebben a mesében a Bárány kettős szerepét is a Nép játssza. Ha azonban a Nép vonakodna a Haragvó Bárány szerepét eljátszani – mondjuk, mert testét és lelkét megmérgezte már a cselvető Gonosz –, akkor előugrik a bokorból a Nép hű Fia, akinek ez a szerep egyáltalán nem megterhelő, sőt, kifejezetten kedvére van. Alig várja, hogy az elvetemült Gonosz prédájává vált vagy megkötözött áldozataként vonagló, elvárásolt, magatehetetlen Nép Utolsó Reménysugara és Első Számú Megmentője lehessen, hogy a Nép a huszonegyedik órában ünnepélyesen eléje járulva szabad kezét, azaz teljhatalmat adjon neki a halálos veszély elhárítására.

A populista szüntelenül a Harag Napjának elközelgésével, a „nagy megtorlás”, a „nagy leszámolás”, a „nagy elszámoltatás”, a „nagy tisztogatás” kilátásba helyezésével riogatja legitim politikai ellenfeleit (természetesen a populistának nincs legitim ellenfele, mindenki, aki vele szemben, vagyis a Néppel, az Igazsággal, a Jóval szemben fellép, már pusztán ezáltal illegitim), és a „nagy leszámolás” édes vágyfantáziáival ámitja az elégedetleneket; a „vámszedők megvámolásával” a „megvámoltakat”; a „kisajátítók kisajátításával” a „sajáttal nem rendelkezőket”, a „privatizálók államosításával” az „újraprivatizálókat”, a „bankok megsarcolásával” a „bankok által megsarcoltakat” és így tovább. Így vagy úgy a „nagy népi igazságosztás” hamari eljövetelel riogatja a népet. Pontosabban: egyik felét riogatja, másik felét hergeli. Egyik felét szöges ostorral fenyegeti, a másik felét hájjal kenegeti. A nép egyik felét ugyanis nem-nemzetnek tekinti, hanem lakosságnak, bárgyú tömegnek, élőködő bandának, ideértve persze a *néptől-nemzettől idegen, bűnös*

elit is (ezen belül aztán az „elit által megtévesztett számarak” széles népi tömegeit kegyesen megkülönbözteti az „elit által megvesztegetett kollaboránsok” és „mindenre kapható székértolók” bűnös kisebbségétől).

Ha persze a néven nevezett és névtelen bűnösök közül valaki időben felismerné a förtelmes társaságot, amelybe keveredett, és iszonyodva hőkölne vissza e pokolfajzatoktól, ha töredelmet gyakorolna, és minden módon elhatárolná magát a bűnös, a romlott elitől, ha szakítana, sőt szembe fordulna vele, akkor talán kegyelmet nyerhetne még a Néptől, fölmentést kaphatna a rettentő büntetés alól, elkerülhetné a bűnös elit elkerülhetetlen sorsát, nem kellene feltétlenül meglakolnia neki is a főbenjáró gaztettekért, melyeket ez az elit – arisztokrata elit, burzsoá elit, a pártállami kommunista elit, a liberális elit – nép és nemzet, ország és világ, ég és föld ellen elkövetett. Sőt, ha a vesztét érző Hétfejű Sárkány – és a Szabadító Hős ezt nyíltan meg is mondja neki – visszahúzná a karmait, elengedné szerencsétlen áldozatát, vagyis ha lemondana a hatalomról, amelyet – választási győzelem ide vagy oda – úgyis csak bitorol, ha végre is eltűnne a balféken, akkor egy nagyon-nagyon rövid ideig – óra indul! – talán még maga Sárkány is szabad elvonulást kapna, ami persze a varázsmesében sohasem fordulhat elő – a Sárkány javíthatatlan! –, nem is azért hangzik el, hogy a Gonosz jobb belátásra térjen, hanem azért, hogy az Akcióhős ezzel is tanúsíthassa lovagias nagylelkűségét és erkölcsi fölényét.

Valójában inkább csak a Sárkány kíséretének jobb érzésű tagjai – a tévelygők, a megtévesztettek és megzsaroltak – menekedhetnek meg a jogos bosszútól, az igazságos megtorlástól, ha élnek az átmenetileg meghirdetett amnesztiával, és gyorsan átállnak a Nép, az Igaz Úgy – vagyis a populista – oldalára. Ha nem élnek vele, akkor magukra vessenek! A Nép szíve nem fog megremegni, ha ellenségeit el kell taposnia. Ökle – „munkásököl-vasököl”, „nemzetököl-vasököl”, „gárdaököl-vasököl” stb. – könyörtelenül lesújt a „vérét szívó élősködőkre”, a minden rendű és rangú „nép-

árulókra”, a „népet ámító hazugokra”, a „hásjasfejű gazdagokra”, a „reszkető arisztokratákra”, a „népet romlásba döntő reakciószokásokra”, a „rongy nemzetárulókra”, a „néptől-nemzettől elszakadt parányi kisebbségre”, a „szabotáló vagy székértoló értelmiségre”, az összes „ocsmány csúszómászóra”. A tévelygők előtt (de csakis a tévelygők előtt, a bűnösök és kétkulacosok előtt nem! *azt már nem!*) egy rövid időre még nyitva áll a kiskapu a töredelem és vezeklés felé. Ők még beállhatnak a Nép hatalmas, egységbe forrott hadseregébe, csatlakozhatnak a többséghez – a döntő többséghez, a túlnyomó többséghez, a kétharmados többséghez, az égi többséghez –, amely készen áll, hogy győzelemről győzelemre haladva megvívja az utolsó, döntő csatát a nép nyakán élősködő, a népet félrevezető, végromlásba taszító ország-bitorló hazugokkal.

A populista mesében leggyakrabban az elit játssza a Sárkány szerepét. Bajban is van szegény feje. Mind a hét. A „fej” – a parazita, a semmittevő, az idióta fej – mindig is fontos szerepet játszott a hatalomról szőtt populista fantáziákban. „Fejétől büzlik a hal” – ennél népszerűbb populista mese talán nincs is. Maga a populizmus viszont olyan „halat” – olyan hatalmat – ígér a népnek, amelynek egyáltalán nincsen feje. Le a fejekkel, hölgyeim és uraim! Innen a néhai sans-culotte-ok, e forrófejű jakobinusok – baloldali őspopulisták – nyaktilzó hevélete és gyakorlata.¹⁶ A populista gondoskodik róla, hogy ama bűdös hálnak többé egyáltalán ne legyen feje, vagyis a nép hatalmát ne bitorolhassa el semmiféle elit. A legkisebb kinövést is kíméletlenül lemetszi. A nép nevében, természetesen. Levágja a bürokrácia hidrájának fejét. Az ellenforradalmi-

¹⁶ „Figyeljük meg – írja metsző gúnnyal Charles Baudelaire –, hogy a halálbüntetés eltörlőinek többé-kevésbé érdekük a halálbüntetés eltörlése. Ezek gyakran nyaktilzók. A dolgot így lehet összefoglalni: »Azt akarom, hogy én levághassam a te fejedet; de te ne nyúlj az enyémhez!«” In: Charles Baudelaire *Válogatott Művei*. Európa Könyvkiadó, 1964. 362. o. (Réz Pál fordítása)

összeesküvő arisztokrácia hidrájának fejét. A család bankárok fejét. A hazug milliárdosok fejét. A magát a hatalomnak egy tál lencséért eladó értelmiség Júdás-fejét. Ha muszáj. Márpedig muszáj. Muszáj, máskülönbben a nép nem lehet boldog. Vagy szabad. És a nép üdvé a populista számára a legfőbb üdv: salus populi – suprema lex. És ez a törvény bizony még a szükségét is felülírja.

De vajon nem nő-e azonnal új fej az államra – bárha fejekre nőtt vagy fejek fölé nőtt fej – akkor is, ha a populista kezébe kerül a hatalom? Nem fenyeget-e a Nép Pártjának elfajulása? Elszakadása az éltető népi talajtól? Nem fenyeget-e a populista párt esetleges elidegenedése a Néptől? Hogyne fenyegetne! Épp ezért nem lankadhat soha a populista ébersége. Éberem kell figyelnie, nem ütköznek-e ki néhai hú társain a „fejesedés” – vagyis a bürokratizálódás, elitizálódás, korrumpálódás – elkedvetlenítő szimptomái. Mert ha kiütköznek, ha a baráti, sőt, testvéri fejek is elkezdnek növekedni, ha ránőnek a populista fejére, akkor bizony könyörtelenül le kell vágni őket, pontosan úgy, ahogy a Nép testéről is le kell vagdosni a rothadó testrészeket, a rút kinövéseket. Ezért hirdet a hatalomra került populista vezér újra meg újra antibürokratikus népi forradalmat, nagy kulturális forradalmat, antikorrupcionista forradalmat a „kinövések”, a „múlt csökött maradványai” és „fertőző gócai” ellen, ezért mozgósítja szüntelenül a népet a „parazita elit” ellen, vezeti rohamra a bürokratikus falak, korlátok, kordonok ellen, hogy eltávolítsa a Nép és az ő Hű Fia közé furakodott „lélektelen”, „korrup” bürokratákat, elhájjasodott szívű „gonosz tanácsadókat”, és így újra meg újra rituálisan újraegyesülhessen a néppel.

Ez a populista hatalomgyakorlás alfája és ómegája. Mert ha a populista hatalomra kerül, akkor benne és általa „a” Nép kerül hatalomra: megszűnik minden különbség „fej” és „törzs” között. Ha a „fej” – a bürokrácia sárkányfeje vagy vízfeje – mégis újra kitüremkednék a politikai testen, ha az államot mégsem közvetlenül „a” Nép (vagyis a populista) kormányozza (hol ő, hol egy szakácsné), akkor baj van,

ámde erre a bajra ott van a megbízható populista orvosság: a fejet le kell nyisszantani, a „fej-baj” vagy „fejbűn” okozóit pedig ki kell irtani az államtestből. Lehetőleg gyökerestül. Amikor már a sárkány összes feje a porban hever, a hetedik – sőt, talán nyolcadik napon – a populista leülhet, és kifújhatja végre kicsit magát: hát megérkeztünk, hát itten van a Kánaán. A Nagy Semmi. Itt a vége a mesének. A mese végével pedig csak egyet lehet tenni: megfogni és világgá futni véle.

Harmadik fejezet A Történelem Rögtönítélőszéke

Az igazságot ki *kell* mondani. Könyörtelenül. Nincs mese. Nincs alku. Nem hallgathatunk tovább. Az igazság kimondása nem halogatható. Annál is kevésbé, mert az igazság kimondása valójában nem más, mint a hazugság leleplezése. Közlebről pedig: a hazug történelem, a hazug hatalom, a hazug párt, a hazug politikusok, a hazug bankárok leleplezése. Mondjuk ki: a Hazug Ember leleplezése az Igaz Ember által.

Az igazság *kimondása* azt jelenti, hogy az Igazság közvetlenül, leplezetlenül, szemmel láthatóan megjelenik az igazságra szomjazók előtt, akik szemükkel és fülükkel ilyenkor szinte isszák magukba az igazságot. Az igazságot nem agymunka, nem elemzés, érvelés, értelmezés, magyarázat hozza fölszínre. Az igazság mintegy magától tör föl, mint a gejzír, tör elő, mint vulkánból izzó lávafolyam, buggyan elő az Igazmondó ajkán. De az igazság lángja nem égeti meg az Igazmondó tiszta ajkát. A hazugságot égeti ki a társadalomból. Tisztító tűz és gyógyító láng, melynek máglyáján elhamvad a galádság, a sötétség, a hazugság. Az igazság sohasem keserű annak, aki az igazat akarja hallani, akinek elege van a hazugságból. Az „Elég a hazugságból!”, „Takarodjanak most már a hazug milliárdosok!” ütemes skandalása a felháborodott nézőtérről, melyet a nagyobb nyomaték kedvéért maga a Nagy Inkvizitor vezényel, az Igazság színpadra lépését jelenti be: „Hölgyeim és uraim! Világszám következik! Ma este maga az Igazság lép színpadra! Hajrá Igazság! Hajrá máglyarakók!”

Az igazság csak a hazugok számára keserű. Mint a bürokpohár. Mert ilyenkor bizony ki is kell inniuk fenéig. Az igazak füle számára egyedül a kertelés nélkül, egyenesen, bátran, sőt, vakmerően kimondott – mit kimondott, a világ képébe vágott – igazság édes. Ez az igazság nem csúszik-mászik, nem könyörög életéért, nem ismeri az érvelés útvesztőjét, nem

kenyere a csűrés-csavarás, a magyarázkodás. Ez az igazság olyan, mint amikor a menny dörög. Mint amikor kaszárnnyában „kopaszokra” dörren rá az „öregharcsa”: „Ne magyarázson katonára!” Ez az igazság felráz, új életre ébreszt, riadót ver a nép szívében. Dörgő szavára egy emberként indul rohamra a Nép – az Igazságszerető Nép – a förtelmes hazugság ellen, mely az ellenséges lövészárkokból kerepel.

A populista átlát a lepleken, átlát a jelenségvilág szítáján, hogy ne mondjam: Maja-fátylán. A lényegig lát. És mi a lényeg? A lényeg az, hogy elárulták a népet, elárulták a forradalmat, elárulták a pártot, elárulták a szeretett vezetőt, elárultak mindent. Az igazság az, hogy itt összeesküvés van. Leples bitangok összeesküvése a haza, a szabadság, a párt, szegény magyar emberek, a demokrácia, a jólét – mit nem mondtam még? – az emberi faj ellen.

A populizmus a történelmet egyetlen hatalmas, szűnni nem akaró *népellenes világ-összeesküvésként* képzelel el, melynek titkos szálai behálózzák az országot és a világot, a politikát és a gazdaságot, és hol itt, hol ott feslenek föl a lényeglátók éber szemei előtt. (A populista legelső erénye: az éberség!) A populizmus végső soron nem is más, mint ennek a permanens (de legalább ezer éve tartó!) világ-összeesküvésnek – ennek az ezerkarú rettentő világpolipnak, ezerfejű világhidrának – a szüntelen leleplezése. A leleplezés a populista számára lételem. Külön meséje is van róla, amire még visszatérünk. A populista utolérhetetlen a sötétben bujkáló ellenség, a minden rendű és rangú összeesküvők és gaz cinkosaik könyörtelen leleplezésében (a populista mindent „könyörtelenül” csinál, hogy ezzel is jelezze: nem a levegőbe beszél), és szintén utolérhetetlen az összeesküvő elit és szekértolók bevádolásában a Történelem Ítézőszéke előtt, amit e szörnyetegek azonnali és példás megbüntetésének követelése, majd az ítélet kihirdetése és – hatalmi helyzetben – haladéktalan végrehajtása követ. A „nép barátja” – és hát ki nem a „nép barátja”? Emelje csak föl a kezét, hadd lássuk, ki az a népellenes összeesküvő! Hadd lássuk, ki merészel itt kezét emelni a népre?! – nem ismer a leleplezés-

nél nagyobb szellemi izgalmat, nagyobb gyönyört. Egyfajta érzéki megvilágosodás ez: a megmerevedett képzelet ejakulációja.

A leleplezés a dolgok felszíne mögé hatoló megismerés, amely azonban semmiféle előzetes ismeretet, fogalmi magyarázatot nem igényel – akinek van szeme a látásra, az most már maga is láthatja, mi az ábra! Az ábra pedig az, hogy országunkra, életünkre, szabadságunkra, anyagi biztonságunkra, lelki épségünkre, egészségünkre törnek az életellenes erők, a megszálló idegen tőkével kollaboráló kalandorok, gátlástalan offshore-lovagok, élősködő pénzspekulánsok – ezek a minden emberi mivoltukból kivetkőzött szörnyetegek, ezek a „veszett kutyák”, ezek a „földbacilusok”. A leleplezés nemcsak közvetlenül látható módon hozza felszínre az eltitkolt, takargatott, elkendőzött igazságot, hanem ezzel a felszínre hozatallal egyszersemind – és az érzéki örömmel ez a másik összetevője – meg is semmisíti a sötétben bujkáló Hazugokat, a Nép Ellenségeit: a leleplezés pillanatában a sötétség szertefoszlik, a hazugság iszkolva menekül, a Gonosz az Igazság Örtornyának reflektorfényében és farkaskutyáinak csaholása közepette példásan megsemmisül.

A populista számára semmi sem véletlen. Nincsenek meglepetések. A populista mindent előre tud és mindent előre megmond. Mindig ugyanaz történik, ugyanazokkal ugyanott. Az események ugyanarra a rugóra járnak: a titkos világösszeskűvés rugójára. A történelmi és politikai mozgások mögött kezdettől fogva mindmáig ugyanazok a titkos erők munkálnak. Hangtalanul és félelmesen. Nincs az a váratlan fordulat, baleset, amely ne lenne könnyedén beilleszthető ebbe a zárt, de a világot egy aligátor mohóságával magába kebelező paranoid eszmerendszerbe. A populizmus a véletlent végső soron ugyanúgy szünteti meg, ahogyan az archaikus ember: animista mágiával. Az archaikus ember gondolkodásában, melyet az etnográfus Lévy-Bruhl egykor a *l'état prélogique* (a logikus gondolkodás előtti állapot) fogalmával próbált megvilágítani, minden váratlan

rossz fejlemény – betegség, halál, rossz időjárás, rossz termés stb. – sötét erők, varázshatalmak, büntető istenek, ártó szellemek szándékos műve. „Számukra mindig a mágia a valóságos magyarázat. Aki meghalt, azt vagy varázslat, vagy szellem ölte meg. Sokan közülük csak harc közben tartják természetesnek a halált. Mások még ezt is művi megoldásnak vélik, mert vagy varázsló volt az ellenfél, vagy varázsfegyverrel vívott – idézi Carl Jung Lévy-Bruhl gondolatmenetét. – (...) Valójában a primitív ember nem logikusabb és nem logikátlanabb, mint mi, csak a kiindulópontja más... A primitív ember egészen más előfeltevéssel gondolkodik és él. Minden, ami nem a maga megszokott rendjében zajlik, minden, ami éppen emiatt nyugtalanítja, ijeszti vagy csodálatot ébreszt benne, olyasvalamitől függ, amit mi természetfölöttiként határoznánk meg. Neki ez persze nem természetfölötti, hanem beilleszkedik az általa tapasztalt világba. Számunkra természetes a következő magyarázat: ez a ház leégett, mert a villám felgyújtotta. A primitív ember ugyanolyan természetességgel így érvel: egy bizonyos varázsló rávette a villámot, hogy éppen ezt a házat gyújtsa fel.”¹⁷

Semmi sem véletlen. Minden mögött sötét erők összeesküvése rejlik. Összeesküvés a forradalom és a forradalom leverése; összeesküvés a háború és a béke; összeesküvés a pénzügyi válság és a terrorista merénylet; összeesküvés a tőzsde és az állam. A nagyok összeesküvése a kicsik ellen. A gazdagok összeesküvése a szegények ellen. Az idegenek összeesküvése a „mieink” ellen. A gonoszok összeesküvése a jók ellen. A népellenes összeesküvéket természetesen le kell leplezni, és a Történelem rögtönítélőszéke elé kell állítani. Aztán pedig rögtön a falhoz: „Lőjétek agyon a veszett kutyákat!” Föltéve, hogy nincs a közelben kötél.

A nép nem várhat ölbe tett kézzel az igazságszolgáltatásra. Az igazságszolgáltatás malmai túl lassan őrölnék. Sőt, olykor egyáltalán nem őrölnék. Nem hajlandók őrölni. Az ügyészség

¹⁷ Carl Gustav Jung: *Az archaikus ember*. In: Uő: *Föld és lélek – Archaikus ember*. Kossuth Könyvkiadó, 1993. 46–48. o.

halogatja az azonnali vádemelést. A bíróságok az azonnali ítélethozatalt. Évek telnek el – és ítélet nincs. Vagy ha van, az is felmentő. „Anyátok!” – gondolja ilyenkor a nép, és e népi gondolatot a populista öröme felkarolja. Leleplezi az igazságszolgáltatás álszent papjait: bizony nem az Igazság istenének szolgálnak ezek, de a Hazugság sötét, alvilági erői előtt csúsznak-másznak. Kerékkötői, elszabotálói inkább az amúgy napnál világosabb igazság kiderítésének, semmint ügybuzgó hívei és harcosai. Az összeesküvés számai már az igazságszolgáltatásig érnek. A bírák is érintettek. Vagy zsarolják őket. Az ügyészeket dróton rángatják odafönről (vagy odakintről). Marionett-figurák. (A populista, aki a hatalom-játékban sakkfigurának használja a népet, előszeretettel leplezi le dróton rángatott bábfigurákként mindazokat, akik számára nem rángható bábfigurák.)

A népek végre is saját kezébe kell venni az Igazság Ügyét. És a nép keze – erről a populista maga kezeskedik – nem fog megremegni, ha le kell sújtania a bűnre és bűnösökre. Alig várja már! Lakoljon, aki megérdemli! A bűnös kisebbség (a nép ugyanis mindig többségben van). A bűnös (sőt, bűnöző!) idegen. Főképpen pedig a bűnös elit. A korrupt elit. Az élősködő elit. A kollaboráns elit. A populizmus megállás nélkül fogadkozik. Fogát csikorgatja. Megmondja, igen, már jó előre megmondja, borítékolja, kilátásba helyezi (dehogyan fenyegetőzik, csak tudja, amit tud!), mi lesz az elittel, név szerint minden egyes tagjával, ha konozul szembeszegül a nép akaratával, ha nem azt teszi, ami a népek jó, vagyis nem takarodik el a hatalomból, nem adja vissza, amit a néptől elvett, és nem húz el haladéktalanul oda, ahonnan jött. Nos, nem lesz jó vége neki, annyi szent. A nép türelmének is van határa. És aki ezt a határt súrolni merészeli, magára vessen. A nép tudja, mi az igazság, és készen áll, hogy végrehajtsa a bűnösök fölött az ítéletet, amely megsemmisítő lesz, de igazságos. „A népek fogytán a türelme – türelmetlenkedik a populista. – A népet – mondja – ne nézzék hülyének! A nép nem fogja szépen, türelmesen megvárni, amíg neki is leesik valami a hatalom

asztaláról! A nép el fogja venni, ami az övé: a hatalmat. És én vagyok az a nép!”

A nép más tekintetben is türelmetlen. Végtelenül türelmetlen a köztörvényes bűnrel és bűnelkövetőkkel szemben. Nincs türelme megvárni, míg az igazságszolgáltatás útvesztőjéből kikeveredik az igazság, de úgy, hogy az anyja sem ismerne rá. Az igazságszolgáltatás a Nép szemében mindig túl hosszadalmas, túl bonyodalmas, túl enyhén ítéli meg a bűnt, olykor futni hagyja, már-már pártolja a főbenjáró bűnösöket, ahelyett hogy minden jogi huzavona, teketória, csűrész-csavarás nélkül ott helyben végezne velük.

A nép azonban tudja, mi a teendő! Rögvést a tettek mezejére lépne, hogy érvényt szerezzen az igazságnak, ha nem akadályozná meg ebben a nép ellenségei. A történelmi igazságnak, a politikai igazságnak – a népi igazságnak – semmi köze a formális jogon alapuló igazságszolgáltatáshoz. Sokkal magasabban áll annál! Népszuverenitás van vagy mi? A szuverén nép ítélőszéke – a Történelem Rögtönítélőszéke. Ez az ítélőszék aztán nem lacafacázik, nem köntőrfalaz, nem hagyja futni a bűnösöket. Még akkor sem, ha jogilag ártatlanok. Bűnösség vagy ártatlanság, akasztás vagy felmentő ítélet nem függhet jogász csűrész-csavarástól. Nem formális kérdés, hanem fundamentális történelmi kérdés ez. Tudnivaló, kik a bűnösök, kik vétettek az igazság, vagyis a Nép ellen, és a Nép tudja is ezt. Amikor tehát a bűnösökkel *a lehető legrövidebb úton* leszámol, csak érvényt szerez e halálbiztos tudásnak. Aki pedig ellenáll az igazságszerető Nép bölcsességének, aki nem áll jogi formákra és formulákra, alkotmányra, ártatlanság vélelmére, törvénykönyvre, jogrendre, demokráciára hivatkozni, tehát hátráltatni az igazság azonnali kiderítését, akadályozni a Történelem Rögtönítélőszékének működését, az magára vessen. Bizony könnyen a vádlottak padján található magát, ott, ahol fakó arccal, megsemmisülten a nép leleplezett ellenségei, ezek a „veszett kutyák”, sötétben bujkáló összeesküvők és cinkostársaik szoronganak most!

Az összeesküvés meséje, ahogy a Történelmi Rögtönítélőszék meséje is, kétségkívül andalító, fülbemászó mese,

de nem a nép meséli, hanem a *népnek* mesélik őket, mégpedig abból a célból, hogy a választói nép a hatalom nagy, kerek sajtját mesebeli módon kiragadja a méltatlannak bizonyult gonosz fekete holló csőréből, és önként és boldogan a fehér holló csőrébe dugja. És így éljenek most már – igaz holló és igaz nép – vígan, boldogan.

Populárisan beszélni annyi, mint megnyerően, a nép szája íze szerint beszélni. De egy dolog azért beszélni népszerűen (vagyis szemléletesen), hogy egy bonyolult társadalmi problémát *saját* mindennapi problémájaként ismertessenek fel az állampolgári közösség (a nép) minden egyes tagjával, és így ki-ki, saját feje szerint hozott döntésével járulhasson hozzá a probléma sikeres megoldásához; és más dolog, egészen más dolog azért beszélni népszerűen (vagyis félrevezetően), hogy a nép előtt elködösítsék a valóságos problémákat, éppen azzal állva el az utat az igazság megértése elől, hogy a nép „egyszerű igazságát” („én kérem, csak annyit tudok, hogy mindig volt, akinek jó volt, és volt, akinek rossz; csak annyit tudok, hogy vannak gazdagok és szegények, vannak burzsujok és proletárok, bankok és hitelek, korrupciók és tiszták, hazájukat igazán szerető mieink és sehonnani, hazátlan idegenek”) szegezzék szembe az elit kibúvókat kereső, körmönfont magyarázkodásaival és arcátlan hazugságaival. Az elit ugyanis ebben a mesében mindig hazudik. Hazudnia kell, különben nem maradhatna hatalmon, át kellene adnia a hatalmát a Népnek.

A populista politikus szenvedélyes leleplező meséi, mesébe illő kirohanásai természetesen homályban hagyják, hogy ő maga kívánja átvenni a hatalmat, hogy tehát a Történelmi Igazság győzedelmeskedése esetén sem nép és elit helycseréjére, hanem csak elitcserére kerül sor: a *szuverén nép letéteményeseként* – tehát közvetlenül „a” népként – fellépő ellen-elit váltja fel a *nép képviselőjében* – tehát a választási legitimitáción alapuló felhatalmazottság közvetítésével – éppen kormányzó elitet. Egyik „leples bitang” a másik „leples bitangot”. És ezen a ponton a populista mese ennen farkába harap.

Negyedik fejezet A populista nem alkuszik

A populista engesztelhetetlen és megvesztegethetetlen. Hallani sem akar semmiféle tárgyalásról, egyezkedésről, engedményről, paktumról, kiegyezésről. A hős nem bocsátkozhat bele kisstilú politikai tárgyalásokba a Hétfejű Sárkánnyal. Minden megegyezéshez két fél, két oldal szükséges, márpedig ő csak egyet lát itt égen és földön, és – bizony mondja néktek! – ezzel az eggyel – önmagával – eleve megegyezett: az ellenséggel viszont soha nem fog tárgyalni, ne is reménykedjen! Nem fogja beadni a derekát senkinek és semminek. A félmegoldásokat pedig visszautasítja. Pontosabban: csak az egyik fél megoldását tudja elfogadni, amely abban áll, hogy a másik fél takarodjon a francba. Ne legyen. A populista csak egész megoldást, teljes megoldást, végső megoldást ismer. Egy nagy-nagy megoldást. Mindenre. Egyszer és mindenkorra.

Mindent vagy semmit! A populista nem alkuszik. Hát még mit nem? A tárgyalás ebben a helyzetben, itt és most – nem számít, hogy ez az „itt és most” esetleg évtizedek óta tart már, hiszen a populista meshős évszázadokban gondolkodik, és évezredekre tervez előre – egyenlő volna a behódolással. A meghátrálással. Az árulással. Minden kompromisszum – lepaktálás az ellenséggel. Ahol háború van, ott háború van. Ott nincs mese. (A populista hős egy dédelgetett mesei szófordulata az, hogy „nincsen mese!” Azt is szereti még mondani, hogy: „eddig és ne tovább!” Meg azt is, hogy: „ebből most már egyszer s mindenkorra elég volt!”)

A háborúban nincsen helye semmiféle puhaságnak, engedékenységnek, előzékenységnek. Ahogy nincsen helyük a jogi, politikai megfontolásoknak és az erkölcsi skrupulusoknak sem. Nincsen helye semmiféle szentimentalizmusnak. Csak katonai megfontolásoknak van helyük: szúrni, vágni, löni! Ki kit győz le?! Végére is a nép üdve a tét!

Haza vagy Halál! Igazság vagy Hazugság? Jólét vagy Nyomor? „Mí” vagy „ók”? Sőt! En vagy Ó?

Már a nagy Clausewitz megmondotta, márpedig ő azért csak konyított valamit a háború elméletéhez (és porosz főtisztként a gyakorlatához is, természetesen), hogy: „a háború az erőszak ténye, amelynek alkalmazásában határ nincsen”. A háborúban az erőszak-alkalmazásnak egyedül csak az ellenfél erőszak-alkalmazása szabhat határt. Szabjon, ha tud! Háborúban – márpedig a populista mindig háborúban áll valamivel vagy valakivel, olykor többfrontos háborúban is, hiszen hadiállapot, rendkívüli állapot, katasztrófa-helyzet nélkül nincsen rendkívüli fölhatalmazás, és nincs szükség rendkívüli emberekre sem – szóval háborúban nem lehet válogatni az eszközök között; nem lehetséges önmérséklet; nem létezik semmiféle föl nem rúgható szabály. Sőt, még föl nem rúgható ember sem létezik. Mint a futballban. Az erőfutballban. A győzelmet azonban nem adják ingyen. Néha bizony népnek, nemzetnek, emberiségnek nagy árat kell fizetnie érte. De megéri. A populistának legalábbis.

A politikai háborúban álló táborok között húzódó frontvonalat – a politikai közösséget kettészelő szent és átkozott határt – nem hághatja át büntetlenül senki. Parlamenterek, pacifisták, jószolgálati akciókra ajánlkozó politikai idióták kíméljenek! Az ellenséggel nincs tárgyalás! Ez parancs. Parancsmegtagadásért pedig akár politikai életét is elvehetik valakitől. Még rosszabb annak, akit titkos tárgyaláson (vagy tárgyalások előkészítésén) kapnak. Az ilyet egyszerűen aknamunkát folytató kémnek vagy szabotőrnek minősítik, és még jól járt, ha csak kiutasítják az Országból, a Hatalomból és a Dicsőségből, amely pedig eredendően és osztatlanul a populistáé. Ő mondja meg, kinek van helye itt és kinek nincsen. Az Ötödik Hadoszlop beépített ügynökeinek semmiképpen nincsen helyük. Még szép! A populista nagyon is számon tartja, kik azok, akik háború idején, az élethalálharcot folytató Nép és a Népi Párt sorait, a politikai tábor egységét belülről bomlasztják, vereséghangulatot szítanak, megtörik a harci morált, és alkalomadtán (de csakis akkor!)

a populista kész leszámolni is velük. Addig mindenesetre hű fullajtárával összeállíttatja a proskripciók listákat a Gyanúsakról: az összes vélt és valóságos, tényleges és potenciális politikai ellenfélről/ellenségről. Rettegjete, gyerekek! Ez a tudás – a nevek tudása – és ez a kis rettegés bizonyos nyugalommal tölti el a populistát. „Semmi baj! Úzzétek csak kiseded játékaitokat! Tudunk rólatok! És minden rohadt áru-lót egyenként fogunk levadászni! Megmondtuk: semmi tárgyalás senkivel! De hát *miről* akarsz te tárgyalni *ezekkel*, kicsifiam? *Miről* akarsz te tárgyalni a Nép, az Igaz Ügy, a Haza Megmentőjének Ellenségeivel? A Vérszopó Fenevad-dal? A Gyalázatos Szörnyvel? A tisztaszívű vezetőnket meg-rágalmazó Gonosszal?”

Azonkívül a tárgyalás rossz hírbe hozná magát a populistá politikust is. Gyengének, erélytelennek, esetleg megalkuvónak tüntetné föl. Kétségeket ébresztene a Nép gyermeki szívében az iránt, hogy itt csakugyan élethalálharc folyik – háború –, amelyben vagy mi győzünk, vagy meghalunk egy szálig: „Lehet, hogy nincs is háború? Lehet, hogy rég lefűjták, mi meg csak itt robbantgatunk, robbantgatunk?! Meg-egyeztek a kulisszák mögött, hogy vége, csak a népet nem értesítettek róla?” Vagy – ami még rosszabb: „Lehet, hogy nem is mindenki hal meg? Vagy legalábbis nem annyira? Van, aki jobban meghal, van, aki kevésbé?” Nos, ilyen kétke-dő, elbátortalanító, a harci morált aláásó kérdéseknek nem szabad fölmerülniük, amikor a Nemzet csapatai harcban állnak. És ha egyszer nem szabad, akkor nem is merülnek föl.

Tárgyalni legfeljebb az ellenség feltétel nélküli megadásáról szabad. Arról, hogyan takarodik el a hatalomból. A politikából. Az országból. Esetleg az életből is. Minden másról szóló tárgyalás az ellenség malmára hajtja a vizet. Hiszen, ha csakugyan az, ami – megveszekedett ellenség –, akkor úgysem érheti be az Igaz Ügy és szószólója, a populista veszténél kevesebbel. Ergo: a tárgyalásokkal kelepcét akarnak állítani neki. Vesztébe akarják csalni őt. Le akarják járatni. A populista azonban nem evett meszet! Nem fogja megengedni, hogy hülyét csináljanak belőle!

Nem fogja túrni, hogy az orránál fogva vezessék! Inkább ő akar vezetni. A költőt idézi (ami azt illeti, kicsit félre): „Én egész népemet fogom, / nem középiskolás fokon / orránál fogva megvezetni.”

A populistát eleve képtelenség leültetni olyan tárgyalóasztalhoz, ahol többen vannak; ahol ő csak egy a sok közül, bárha egyenlők közül. Állj! Mi az, hogy egyenlők? Nem megmondta, hogy ő nem egyenlősködik senkivel? Hogy ő nem ezek közül való? Hogy nem is idevaló, merthogy az Ég küldötte? Akkor meg mit akarnak tőle? Minek nézik? Mit sértegetik a titánt azzal, hogy tárgyalni hívják és le akarják ültetni őt holmi politikai törpék, csenevész pártocskák tárgyalóasztalához?

De van itt még valami: minden egyezkedés a háború lövészárkaiban kucorgó néptől távol zajlik. Minden paktum a nép feje fölött, a nép tudta és jóváhagyása nélkül, titokban köttetik meg. Márpedig minden titkos, színpad mögött zajló tárgyalásnak és megegyezésnek szaga van: összeesküvés-szaga. Csak a hazug politikus titkolózik a nép előtt. A hazug politikust viszont a nép előbb utoléri, mint a sánta kuttyát. Utoléri, és mindjárt ott helyben agyon is csapja. Ezzel szemben a populista nem ismer titkokat az ő Népe előtt. Minden titkot kíméletlenül leleplez. Természetesen csak azokat, amelyeket a Népe elől akarnak eltitkolni. A Népe szent titkait nem adja ki az ellenségnek – nem bolond! Nem árulója ő a Népnek, hanem védelmezője! A Népe szent titkai nem eladók! Féltékenyen őrzi e titkokat – a pártfinanszírozás, a képviselővásárlás, a lehallgatási ügyek, a korrupció összefonódások szent titkait! – miként a Frigyládát őrzik az illetéktelen tekintetek és a tisztátalan kezek érintésétől Isten bölcs szárnyasai, a kerubok, avagy mint banktitkokat őrzik némán és egykedvűen bankokban a széfek.

A populista nem ismer meghátrálást, visszahőkölést, visszavonulást. Semmiben soha. Legfeljebb rugalmas elszakadást, bölcs taktikai visszavonulást, alaposan megfontolt fejjesztve menekülést ismer. Tudja, hogy a „hőkölő harcok népe” éppen az ilyen semmitől vissza nem hőkölő vezetőt

szereti. A harcos nem szíszsenhet minden kis szilánkhöz. Minden kis csatavesztéshez. A háborút kell megnyernie, mely – mint mindig, most is – két pogány között folyik, egy hazáért. Megszokta ő már ezt a harcot. Nem hőköl vissza holmi választási vereségtől, kapukat döngető pénzügyi világválságtól, Brüsszel zsaroló diktátumaitól és Moszkva – az új Bizánc – fenyegetőzéseitől! Hadd dühöngjön az a válság, hadd csapkodjon az a mennykő, hadd vonja össze szemöldökét Brüsszel, és hadd átkozódjon a Csapok és Csövek fura ura, ő csak annál inkább elemében érzi magát. Szeret veszélyesen élni, és a háborúban, melyet Clausewitz a „veszélyek hazájának” nevezett, kijut a veszélyből a veszélyes embernek. Nem hőköl vissza, azonban keményen szemükbe néz a zsarolóknak, és még ennél is keményebben a kezükre üt: „Ide a gubát! Ide az olajat, ide a gázt! És mindent, amit elvettetek ettől a néptől ezer éven át! Mindent vissza! Oszt fel is út, le is út! Mehettek Isten hírével, gátlástalan tőzsdecápák, mocskos energiakufárok, globális gyarmatosítók, köszívű birodalmi csinovnyikok, jó napot!”

A populista imidzs jellegadó vonása a megalkuvást nem ismerő keménység. A hajlíthatatlanság. „Mi nem hajlunk sosem. Akaratunkat megacélozta a helytállás. A küzdelem. Szándékunk megváltoztathatatlan. Szívünk – márványszikla. Eszünk a helyén. Két lábbal állunk az örök talajon. A fundamentumon.” A populista csak az ellenfél feltétlen megadásáról akar hallani, és csak teljes fegyverletételéről hajlandó tárgyalni. Az örök békéről, amely garantálja a nép letéteményesének örök hatalmát, és megveti a Földi Paradicsom, az Új Aranykor alapját. Érthető, hogy a Népe nem akarja beérni saját leválthatatlan hatalmánál kevesebbel. És hogy akkor már ennél kevesebbel a populista sem érheti be. Ha egyszer néphatalom van, akkor legyen is az! Bolond lenne a Népe saját hatalmát leváltani! Elég a „parlamenti választásoknak” nevezett kutyakomédiából! Bolhacirkuszból! Népmításból! Elég a pártoskodásból! Elég a nyüves ellenzék országrontó, népszomorító aknamunkájából! Elég, elég! Jöjjen most már valaki, aki a Népe mellett van! Aki kiáll érte,

mint a kémény! Jöjjön egy hiteles ember! Egy igazi államférfi! Egy igazi férfi! Elég most már abból, hogy bizonytalan kimenetelű, manipulált választásokon jöttment, rosszarcú idegenek, a nép esküdt ellenségei szerezhessék meg a szavazatok állítólagos többségét, és aztán ravaszul erre hivatkozva, négy éven keresztül dőzsöljenek, reformbasáskodjanak! Kést döfjenek szegény fogyasztói nép hátába! Nem és nem! Uralkodjon most már a Nép maga! Közelebbről: uralkodjon a Nép hű Fia! Még közelebből: „Uralkodjak én!”

A népi uralom legitimitásának forrása nem lehet pusztán a parlamenti választásokon leadott szavazatok száma. Ez nevetséges! Egy ilyen rendkívüli helyzetben, válsághelyzetben, interregnumban, zűrzavaros állapotban, amikor csapataink harcban állnak, megengedhetetlen, hogy a nép hatalmát úgy adják-vegyék, mint tőzsdén alkuszok a zuhanó részvényt. Különben is: kifele a szavazatküfárokkal a néphatalom templomából! Csak a főpap és az ő nyája maradhat meg most már e szent helyen! A szuverén néphatalom nem függhet semmitől, még a választások kimenetelétől sem. Legyen elég annyi, hogy azt most már Nép hű Fia gyakorolja. Mindörökké. Ámen. Akinek ennyi nem elég, az nyilvánvalóan a Nép ellensége és árulója, és a Nép máris arra kéri hű fiát, mielőbb számoljon le a veszett kutyákkal!

Megeshet persze, hogy konkrét helyen, konkrét időpontban az empirikus nép – az „adott nép”, a „létező nép” – nem éri el az *igazi* Nép színvonalát. Nem tudja követni vezérét, nem tud felemelkedni az igazi realitás szintjére, mert – mondjuk – hamis próféták félrevezették, született hazugok szamarat csináltak belőle, hamis barátok, percemberké, törpe messiások, álhősök szembefordították a népet *igazi* önmagával, igazi érdekeivel, vagyis avval, hogy a populista kezébe tegye le örökre a sorsát. A populista azonban éppen azért jött, hogy az elvarázsolt, tévelygő népet kiszabadítsa a hazugság fogságából és visszaadja önmagának; hogy attól fogva szabadon éljen, míg meg nem hal.

Ötödik fejezet A bűnös elit

A populista mese két öskérdés körül forog. Az egyik így hangzik: *ki a bűnös?* A másik pedig így: *mi a teendő?* Attól függően, mi a válasz az elsőre, kapunk választ a másodikra. Ez a válasz, persze borítékolható: a bűnösöket büntessék meg, de azonnal! és példás módon! Ezen belül újabb kérdés kiált a lehető leghatározottabb válasz után: miben álljon mármost a büntetés? Mit érdemel az a bűnös, akinek az élete a kezében van? Erre a kérdésre aztán a populista karmester varázspálcájának intésére leleményesebbnél leleményesebb válaszok érkeznek a „mit kér a nép?” folytatásos show-műsorban, kezdve a „könyörgöm-akasszuk-fel”-típusú válaszokon az „aprítsuk-miszlikbe-és-főzzük-forró-olajban-nagyon-lassan” típusú válaszokon át egészen a visszafogott, mérsékelt „börtönbe/kőbányába/közrendvédelmi telepekre az ilyen szemetekkel” típusú válaszokig. Mondd, te mit választanál?

Az első kérdésre alapvetően két válasz (plusz egy szintetikus válasz) létezik: 1. a bűnös – az idegen; 2. a bűnös – az elit. (A szintetikus válasz úgy hangzik, hogy a bűnös: az idegen elit, mármint idegen az etnikai származás vagy a szociális eredet tekintetében, avagy azért, mert elidegenedett a néptől.) Természetesen ahhoz, hogy ezeket a kérdéseket egyáltalán föl lehessen tenni, a politikai rosszat, a „közrosszat” – gazdasági bajokat, szociális igazságtalanságokat, egyenlőtlenségeket, újabb adóterheket, szegénységet, életszínvonal-zuhanást, környezetrombolást stb. – előbb bünné kell átalakítani, aztán már csak egy nyak kell hozzá, amibe a bűn belevarrható. Nem kell mondanom, hogy ez a nyak mindig ugyanannak a nyaka: a bűnbaké. Csak a neve változik helyről helyre, korszakról korszakra („zsidó”, „sváb”, „cigány”, „nagyplgár”, „arisztokrata”, „kapitalista”, „plutokrata”, „kozmpolita” és persze török,

görög, örmény, kínai, kaukázusi, orosz, és – ó igen! – magyar, mikor, hol, ki tölti be a „gonosz idegen”, az „élősködő”, a „vérszipoly” népszerű szerepét). Maga a mese és a mese vége természetesen változatlan: a bűnbakot kiűzik a városból, aztán odakint vagy agyonkövezik, vagy mehet a kősvatagban, amerre lát.

Csak miután a társadalmi bajok bűnként való megvilágosodás-szerű felismerése megtörtént, lehet rákérdezni a bűn elkövetőinek kilétére (legalábbis retorikailag, hiszen ilyenkor rendszerint már egy egész feldúlt társadalom mutat elborzadva és némán, ámde egy emberként a gonoszított elkövetőire, a főbenjáró bűnösökre, az egész bűnbandára, népségreakciónaságra: „Ti tettétek ezt, átokfajzatok! J'accuse!” (Pardon, a „j'accuse"-t másvalaki mondta, több mint száz évvel ezelőtt, és pont egy bűnbak védelmében, egy ünneprontó, gyökértelen entellektüel, aki süket volt a hagyomány eleven lüktetésére az emberáldozat ősi rituáléjában.) „Igenis ti tettétek ezt! Ti, bűnös idegenek, bűnös elit, bűnös arisztokrácia, bűnös plutokrácia, bűnös értelmiség, bűnös Nyugat és így tovább, amíg csak rá lehet mutatni valakire és valamire, és a Bűn örök problémája a bűnösök példás megbüntetésével – „lakolni fogtok!” – közmegelégedésre megoldást nem nyer. A megoldás humánus: a bűnösöktől elkobozzák összeharásolt vagyonukat, megfosztják őket presztízsiüktől, státusüktől, privilégiumaiktól, állampolgári és emberi jogaiktól, szabadságuktól és – végső, de tényleg csak a legvégső esetben, ha a bűnösök konokul és rosszindulatúan tagadnak, ha nem hajtanak fejet a történelmi inkvizíció szent ítélőszéke előtt – megfosztják őket attól a példátlan privilégiumtól is, hogy élnek. „Ha az ellenség nem adja meg magát, akkor lelövik, ugye?” – mondotta a sztálini tisztogatások idején a nagy „emberszerető” ('cselovekoljubec'), Maxim Gorkij és ez az emberszerető mondás azóta szájról szájra, apáról fiúra, társadalomról társadalomra száll. Teszem azt itt és most is eléggé gyakran rebben fel hő imaként azoknak ajakáról, akiket az ellenség nem átall abba a pokolian kínos helyzetbe hozni, hogy nem adja meg magát, nem kotródik el a hatalomból,

nem tűnik el a médiából, vagyis addig feszíti a húrt, hogy már nem marad más megoldás: a Nép kénytelen lesz tüzet vezetni a kivégzőosztagnak. Vagy lenyisszantani a vérszipoly fenevad fejét! Hogy nem szégyelli magát az ilyen! Hát hogy hozhatja a Népet és szeretett Fiát ilyen helyzetbe? Hát egy csöpp jóézés, egy csöpp emberség sincs benned, nyomorult?!

Ámde mindez tipikusan értelmiségi okoskodás. Maró irónia. (Ismeretes, hogy az értelmiségi olyan, mint a skorpió: az irónia bénító mérgét fecskendezi kiszemelt áldozatába.) Márpedig a Nép nem szenvedheti az iróniát. Kezdjük azon, hogy nem is igen érti. A populista még ennél is kevésbé szenvedheti, és még ennél kevésbé akarja érteni. Ki nem állhatja az okoskodást. Nem szereti a nagyokosokat. Az okostojásokat. A tüfejú entellektüeleket. Akiknek a seggükben is ész van. Nem állhatja az értelmiséget. Amely elszakadt a Néptől. Nem ismeri a való életet. Gyökértelenül teng-leng a világban. Olyan, mint az ördögkerék: hol felkapja a szél, és kergeti maga előtt, hol elereszti. Elszakadt a természettől. Elszakadt az éltető anyaföldtől. Elszakadt a megtartó hagyománytól. Mindattól elszakadt, elidegenedett, ami a populista, e született Anteus számára maga az éltető talaj. A fundamentum. (Emlékeztetnék rá, hogy már a nagy Sztalin, e javíthatatlan baloldali populista is a föld és a mitológiai Anteus kapcsolatával szemléltette a Nép és a Kommunista Párt *tellurikus* viszonyát.)

Az értelmiségnek semmi se szent, semmi se jó. Folyton kekeckedik, rágalmaz, kritizál. Az édes jó anyját az ilyen értelmiségnek! Egyre a hatalom kákáján keresi a csomót. Hát más csomó talán nem létezik?! Azt persze már nem nézik a szerencsétlenek, miféle hatalommal próbálnak újat húzni? Miféle hatalom bajszát rángatják önfeledten? A Kismacska-hatalomét vagy a Kardfogú-Tigris-hatalomét? A Bűnös Elit gyöngé hatalmáét vagy a Nép erős Hatalmáét? Aztán persze csodálkoznak, ha megvan a baj! De nekik minden hatalom egykutya! Közben persze kellek magukat előtte. Vagy a külföld előtt. A Nyugat előtt. A tőke előtt. Lefek-

szenek neki. Szétvetett lábbal. A disznók! Hát mik vagytok ti, prostituáltak? A „prostituálódott értelmiség” szóvirága (magyarán az értelmiség lekurvázása) bevett klisé a populista mesében, és pontosan ugyanúgy, mint az életben, amikor egy férfi lekurváz egy nőt, egyszerűen azt jelenti, hogy nem sikerült megszereznie, hogy a nő mást választott, nem őt, vagy ha nem választott mást, őt mindenesetre visszautasította. („Persze, mert annyira kellettél nekem, te ócska kurva!”) Na de hogy lehetne az Egyetlen Férfit – a Talpig Férfit – csak úgy visszautasítani? Hát vak az a nő? Hát nincs az értelmiségnek szeme? Nem látja, kivel készül ágyba bújni? Hol van ilyenkor az értelmiség híres esze, felelősségtudata, szofisztikáltsága? Hol van? Miféle nő, akarom mondani, értelmiség az ilyen? Talán nem is nő. Talán nem is értelmiség. Vagy ha mégis az, hát bizony – mondjuk ki kedves néptársak-elvtársak, nemzettestvéreim – *olyan* nő, *olyan* értelmiség. Rosszéletű, hogy egyebet ne mondjak.

Az, hogy az értelmiséggel úgy kell bánni, mint a nővel (a nővel, mint olyannal), ha pedig az értelmiség (mint nő) ellenáll, akkor le kell keverni neki két egészséges pofont, és le kell kurvázni, nos, azt minden populista számára az értelmiségpolitika alfája és ómegája. Hasonlóképpen a tömeget is nőnek – hisztérikus, erős férfikezek után sóvárgó nőnek – tekinti. Az is lehet, hogy mindent és mindenkit nőnek tekint, magán kívül. Ilyen viszonyban áll a világgal. Ha az *Upanisadok* első sora úgy hangzik: „A világ – ló”, akkor a populista mítosz első mondata talán ez lehetne: „A világ – nő.” A második pedig mindjárt ez: „És ez a nő az enyém.” Vagy: „Az enyém kell legyen!” A fallokratikus hatalom szexuális képzelőereje azonban módfelett szegényes: mindössze egyetlenegy módját ismeri annak, hogy a világot – ezt a hatalmas nőt – a magáévá tegye, és ez nem más, mint megerőszakolása. Na persze csak azért, mert a világ ezt így szereti. Ezt várja tőle. Még hozzá epedve, kéjesen. Naná, ha egyszer ez a jó neki! Ettől élvez el. A populista politikai libidójában a potencia az erőszak-potenciállal azonos. Bármivel találja szembe magát, tüstént meg akarja erőszakolni. Ter-

mészletesen csakis a nép nevében! A tárgy ellenállása csak fokozza libidóját.

De térjünk még vissza egy pillanatra az okostojásokhoz, akik mindenkinél jobban tudnak mindent. Még önmaguknál is. Egyik jó écát a másik után húzzák elő abból a busa nagy fejükből, csak minek? Az ország haldoklik, a nemzet padlón van, a magyar emberek az utolsókat rúgják, a libák döglenek, ők meg jönnek a jobbnál jobb écaikkal! Mit érdeklí őket az egyszerű nép ezer gondja és baja! Magasról tesznek rá! Nem sajnálnak ezek semmit és senkit! Szívtelen észlányok, komputer-agyú robotok, habozás nélkül kivágnák még az élet örökzöld aranyfáját is, csakhogy legyen mivel megrakni fanatikus elméleteik lankadó tüzét.

A populistának ezzel szemben nem az esze, hanem a szíve nagy. A populista a csupaszív politikus. Ne csodálkozzunk, ha nem eszünkre, hanem szívünkre apellál. Bár apellál néha azért a hasunkra is. A zsigereinkre. De hát olyan megszese esik-e a szív a gyomortól? Üres szívvel a *Himnusz*t sem lehet énekelni. Na és üres gyomorral lehet? Hiszen már Szabó Dezső, aki azért nem volt akármilyen populista, még ő is megmondta, hogy nem lehet! Nem hiába mondja a francia, ha gyomrát fájlalja, hogy a szíve fáj (j'ai mal au coeur). Na és akkor még nem beszélünk Rabelais regényének nagy étkü Gargantua-járól, aki egy ízben, amikor a sok-sok befalt pacal megdagadt benne, szívéhez kapott, és így kiáltott fel: „Oh belle matière fecale!” („Az a sok szép szar!”)

Persze, ne tévesszük össze a középkori népi kultúra karneváli lakomáját a populizmus szar iránti nekrofil érzékenységével. Már Lenin – az orosz intelligenciának ez az autochton képviselője – egy populista pillanatában (ilyen pillanata több is volt neki) így fakadt ki az addig a „nemzet agyának” (‘mozg nacji’) kikiáltott intelligencia ellen: „dehogy a nemzet agya – egy rakás szar!” (‘nye mozg nacji, a gyerme!’). Mentségére legyen mondvá: ekkor még nem tudta, mi a helyzet az ő saját agyával. Mindenesetre az orosz nemzet 1917 után „agyat” cserélt (agyat cseréljen az, ki rendszert cserél!), és a minden hatalmat, minden erőszak-

kot elítélő, minden üldözöttet pártfogásába vevő „nyavalygó”, „hamleti lelkű” értelmiség helyett a pártot választotta „új agyának” (ő tudja, miért): „Mozg klassza, szila klassza – vot sto takoje Partyija!” (Szabad fordításban: „Az osztály agya, az osztály ereje – igenis ez a Párt!”) – írta Lenin-poémájában az entellektüel Majakovszkij. (De talán belőle se csináljunk e populista sorokért bűnbakot. Különbösen is, 1930-ban öngyilkos lett, és az ő kioperált agyát egy agykutató intézet tanulmányozta még hosszú-hosszú évekig.) E megvilágító erejű metaforát használják korunk újorosz populistái is, amikor a demokráciát (a „d”-t meglágyító orosz kiejtés szerint: „gyermokrátyiját”) „gyermokráciá”-nak („gyermo=szar” „gyermokratyija=szarokrácia”) nevezik, ahogyan idehaza meg magyar politikai tejtéstvéreik emelik magasra a transzparenst népiesen ízes felirattal: „Árpádháziaktól a szarháziakig”.

Az értelmiség – e köztes társadalmi alakzat, e megrögzött közvetítő – eleve gyanús. Rosszban sántikál. Kajánságában, kriticzismusában van valami ördögi. Túlságosan sokat gondolkodik. Túlságosan sokat spekulál. Azonkívül túl sokat tétovázik, habozik, latolgat, méricskél, kételkedik, holott erre most nincs idő. Nincs idő sápirozásra, bizonytalankodásra, huhogásra. Aki kételkedik, a múltat védelmezi. Vagy velünk menetelsz, vagy ellenünk. Más választás nincsen. Választás különben sincsen most már. Egyszer választ, aki igazán választ. Rendkívüli időket élünk. A történelem nem ismer köztes megoldásokat. Dönteni kell, nem érted?! Dönteni, dönteni, dönteni! Döntsd a tökétd! (Pardon, a tökétd per pillanat ne döntsd! Az később jön, és külön értesítést küldünk róla!) Szóval döntsd a kormányt! Döntsd már el: döntöd vagy nem döntöd? Ide állsz vagy oda állsz?! Velünk vagy ellenünk? Hát olyan nagy dolog ez? Tényleg olyan sokat kell töprengened azon, hogy az igazsággal tartasz-e avagy a hazugsággal? A nemzetet fölvirágoztató/hátbadöfő reformkormányjal avagy a nemzetet hátbadöfő/megmentő ellenzékkel? Különbösen is a nemzet nem lehet ellenzékben! Kivel vagy? Tessék most már egyszer és mindenkorra színt

vallani! A zöldekkel vagy a kékekkel? Olyan nincs, hogy mindenkivel! Olyan nincs, hogy senkivel! Olyan nincs, hogy magad vagy! Akkor is ellenünk vagy – akarva vagy akaratlan: *ob-jek-tí-ve!* Nem érdekelnek a szubjektív sirámaid! Semmi hasznukat nem veszem. Használhatatlan vagy, tehát bosszantasz! Tűnj el a szemem elől! Ne is lássalak! Ne lábatlankodj itt, amikor sorskérdésekről kell minden percben döntenünk! Nem baj, megemlegetsz te még engem, ha azok kerülnek hatalomra (maradnak hatalmon), akikkel szemben nem védteél meg, mert gyáván meghátráltál, vonakodtál kiállani az Igazság lángoszlopa mellett (én-mellettem!), sunyítottál, lapítottál, sandák között adtad a még sandábbat!

Akkor hát foglaljuk össze, gyerekek, mit tudunk az értelmiségről? Az értelmiség gyáva, alattomos és megalkuvó. Ingotag, mint az asszony. Ingadozik, mint a mesebeli középparaszt. Persze, kétkulacos is. Egy fenékkal akar két lovon ülni. Ha felül a lovára. Vagy ha felültetik. Na de ő semminek nem akar felülni. Gyanakszik. Kibúvókat keres. Ámde nincs kibúvó! Jól akar járni, és épp ezen fog rajta veszteni. Sőt, már rajta is vesztett. Még meg sem született, és már rajta vesztett! Született vesztes! Született lúzer! Értelmiségi, na persze! Azt akarja, hogy mindenkinek jó legyen! Játssza a jótét lelket. Ilyesmivel mérgezi a lelkek kútját, amikor pedig jól tudja, hogy mindenkinek nem lehet jó! Az ellenségnek például semmiképpen! Hát hogy lehetne jó az ellenségnek, ha lekapják a fejét? Vagy sítire vágják? Na ugye! Nem csoda ezek után, ha az értelmiség állandóan cserbenhagyja, elárulja a Népet. Az már nem oszt, nem szoroz, hogy amíg az egyik oldalon azzal vádolják az értelmiséget, hogy hátba döfte, cserbenhagyta a Nép felemelésén dolgozó bátor reformkormányt, addig a másik oldalon azzal, hogy hátba döfte a népet, amikor a népellenes, jozefinista áltreformkormányt szekerét tolt.

Az értelmiség tehát – az *írastudó*, a *clerc* régi, undok szerepében – egyebet sem tesz, mint hogy amit és akit csak lehet, elárul. Az írástudók árulása eredetileg egyáltalán nem

ezt, nem a nép, hanem *a szellem elárulását* jelentette, az írástudók *saját* hivatásának elárulását, az örök értékek – micsoda marhaság ez is?! – alárendelését a párpolitika hatalmi érdekeinek és populizmusának. Amikor a politika beszél az írástudók árulásáról – éppen ezzel ellenkező értelemben – azzal vádolja őket, hogy áruló módon kitartanak saját szellemi hivatásuk, az állítólagos, tehát nemlétező örök értékek mellett, vagyis elárulják a népet, a népi politikát, a népi igazságot.

Mintha bármit is számítana, kivel-mivel paktál le az értelmiség! Mintha hajlandó lenne az értelmiséggel még bárki is lepaktálni? De hisz paktumnak csak ott van értelme, ahol nemcsak adunk, kapunk is valamit! Márpedig mit adhat a hatalomnak az értelmiség? Amit adhatna, politikai szempontból tökéletesen értéktelen. A hatalom emberei pop-sztárokkal, sportolókkal, népszerű színészekkel parádézhatnak, filmeztetik, fényképeztetik magukat, nem pedig filozófusokkal, költőkkel, tudósokkal, mint felvilágosult fejedelmek vagy mint írói vagy művészi ambíciókat dédelgető diktátorok valaha! A populista pontosan tudja, hogy a hagyományos értelmiségnek ma már az égvilágon semmi szerepe a hatalmi játszmákban – nem oszt, nem szoroz –, még PR-értéke is legfeljebb annyi van, hogy egyszer-egyszer elmegegy díszpintynek a dísztribünre a többi díszpinty közé. Akiknek viszont csakugyan szerepük van, *nem értelmiségiek*, hanem PR-szakemberek, politikai technológusok, szpiczrajterek, imidzsmékek, közvélemény-kutatók, pártok által finanszírozott politikai elemzők és pártok holdudvarához tartozó médiaértelmiségiek. Az értelmiség már csak egy valamire jó: hogy rémkép legyen a népi képzelet szobájának falán, hogy legyen kire hárítani a felelősséget a kormány vagy az ellenzék, egyik vagy másik párt politikai kudarcaiért, felelőtlen-ségéért, alkalmatlanságáért, hogy legyen kivel elvitetni a balhét. Hogy legalább ennyi hasznát vehesse a Nép ezeknek az ingyenélőknek!

Egy szó, mint száz: az értelmiség elszakadt a néptől. Idegen lett a számára. Már föl sem ismeri, annyira idegen. Az

értelmiség nem mer, nem akar egyértelműen kiállni azok mellett, akik a Nép pártját fogják, akik – mint Arisztophanész lovagjai – édes galambocskájuknak szólítják Démikét. Ahelyett, hogy kiállna a nép mellett, lepaktál a népnyzó hatalommal; az antidemokratikus ellenzékkel; az újarisztokratákkal. Behódol a globális pénzübiradalomnak. Kiszolgáltatja a népet a transznacionális társaságok kénye-kedvének, amelyek világra tekeredő pénzügyi csápjakkal kiszívják az istenadta nép életerejét. Az értelmiség sunnyog. Mismásol. A milliomosok szekerét tolja. A globális nagytőke szekerét tolja. A népet gyilkoló neoliberálisok szekerét tolja. Persze, mindezt alattomban. Még szép! A bűnözők mindig alattomban dolgoznak! Elrejtőznek a világ szeme elől. A bűn irtózik a napvilágtól. A sötétség az ő örök tanyája, az alvilág.

Csak a maroknyi Néphez és Párthoz hű értelmiségi képez ez alól kivételt, a bátrak, akik mernek, és halálmegvető bátorsággal tartják oda markukat a Néphez és az ő Pártjának; egyedül ők – hű meghallói az alapítványi-állami pénzek csörgésének – állnak ki a népért, harcolnak a népnyzó, népirtó reformok ellen; már csak e maradék, e néhány írástudatlan vállalja hősileg az Írástudó felelős szerepét, hogy e válságos pillanatban egy emberként sorakozzon fel *egy ember* mellé. Ő a Megvesztegethetetlen, a Nagy Rendteremtő, akiről legendák keringenek a nép között, és aki egyszer eljön és véget vet ennek a förtelmes kuplerájnak, nem adja el országát egy tál lencséért, de még kettőért sem, nem alkudozik az ellenséggel, de levágja a hidra fejét, egyiket a másik után! Az ő bölcs Bánk báni útmutatásait követve ébred rá *a-párthoz-a-néphez* hű értelmiség a tiborci középosztály panaszainak rettentő igazságára, hogy szívükben megrendülve és lelkük legmélyéből felháborodva hősileg elinduljanak a pártkassza vagy a pártot támogató nemzeti nagytőke pénztárába, undorodva mérve végig a néptől-nemzettől-vezértől idegen értelmiséget, amely sunyin hallgat, és teátrálisan nyomorog.

De hagyjuk ezt! Minden észérv egy-egy késdöfés a nép hátába. „Ha a néphez beszélsz, nyomorult, beszélj egyene-

sen! Ne köntörfalazz! Ne hímezz-hámozz! A hazugság ferde, az igazság egyenes! Csak az egyenes beszéd – igaz beszéd. Márpedig a nép csak az egyenes beszédet szereti. A nép egyenes úton, egyenes derékkal, állat felszegve jár. Mondd hát egyenesen a nép szemébe az igazságot! Hogy nem ismersz még egy ilyen egyenes, rendes, igazságszerető népet, mely egyedül az igazságot akarja hallani. És mi az igazság? Az igazság az, hogy a népet, az istenadta népet, visszaélve végtelen jámborságával, naivitásával, tisztaságával, egy maroknyi gátlástalan kalandor és élősködő spekuláns az orránál fogva vezeti! A nép nem láthatja, hogy életére, biztonságára, vagyonára, lelki és testi épségére törnek! Igaz, már nem sokáig! Közel már a mese vége! Nem fenyegetés ez, hanem biztatás! Nem sokáig mesélsz te már itten!” – gondolta magában Seherezádéra sandítva a sah, és az ezzerkettedik éjszakára gondolt.

Hatodik fejezet

A Test Papja avagy a Gyógyító Király

„Török gyerek megvágta –
magyar gyerek gyógyítja.”

A kártevés a populista politikai varázsmesében – az *ország elrablása, a nép gonosz varázslat alatt tartása, vagyis a nemzet akaratának megbénítása* mellett – leggyakrabban a társadalom – szegény magyar emberek, szegény lengyel emberek, szegény orosz emberek stb. – egészségi állapotában, erőnlétében bekövetkezett károsodás, fogyatkozás, romlás formáját ölti; illetve a nép tönkretételének, az ország lerombolásának vagy legyengítésének feltett szándékával megszorítási kúrákat javalló közgazdasági csodadoktorok, pénzügyi kuruzslók gonosz varázspraktikáiban elevenedik meg.

A *betegség, a bűn* és a *gonosz* a vallásos gondolkodásban és a vallási praxisban is mindenkor a legszorosabb kapcsolatban állt egymással. Maga Jézus Krisztus is mindenekelőtt gyógyítóként, orvosként jött az emberekhez: testi betegségeket gyógyított, kiűzte a tisztátalan lelket a megszálltakból, megszabadította a bűnösöket a bűntől, és megbocsátott. A Lélek Orvosa, Lélekmentő – Krisztus visszatérő megnevezései a cselekedeteit elbeszélő vallásos szövegekben. (Utóbb, legalábbis Bizánc egyes korszakaiban még a liturgia helye, a templom is a Lélek Kórházaként értelmeződött.)

Nos, ha nem is *vallási terapeutaként*, de a bajokat és a gyógy módokat egyaránt ismerő és magabiztosan alkalmazó *politikai terapeutaként* egészen hasonló szerepkörökben lép fel a populista mese Orvosa: *kiűz, méregtelenít, megtisztít, talpra állít, felold és megbocsát* (persze, ő korántsem mindent és mindenkinek, csak azt bocsátja meg és csak annak, amit és akinek akar).

A mesebeli Károkozó szántsándékkal – magányos Szörnyetegként vagy cinkostársaival és bűnsegeideivel együtt – egy egész közösséget (a nemzetet, az országot) vagy az egész gazdaságot betegíti meg: tönkreteszi a nép egészségét; privatizálja az egészségügyet, minden módon akadályozva az orvosokat a gyógyításban, a mentőket a mentésben, a patikusokat a gyógyszerek beszerzésében és kiadásában; olyasmivel oltatja be az embereket, amivel nem kellene őket, viszont nem oltatja be azzal, amivel kellene; azonkívül minden módon hátráltatja a népet az egészséges életmód kialakításában, nem világosítja fel, mi jó neki és mi nem, nem serkenti a népesség szaporodását, viszont elégedetten dől hátra, mikor pribékjei eléje teszik az éves halálozási statisztikákat. Ezenkívül még az is szerepel főbenjáró bűnei lajstromában, hogy: megtöri a nép életkedvét, elrontja szája ízét, kiszívja életerejét, megfertőzi kultúráját, megrontja erkölcsét, ipari szennnyel, vegyi anyagokkal mérgezi meg vizeit, földjeit, levegőjét.

A Károkozó legtöbbször az *álorvos* – sarlatán, kuruzsló, kókler – vagy a *rémorvos* – a tudásával visszaélő, azt gonosz célokra fordító „méregkeverő”, a „gyilkos orvos” – képében jelenik meg, a Kártalanító viszont – a betegségtől, testi és lelki nyavalyáktól, ilyen-olyan kórokozóktól megszabadító, a vírusokat, bacilusokat, élősködő férgeket elpusztító populista – a kézrátétellel *gyógyító király* karizmatikus szerepében: elég rátennie a kezét a hatalomra, és az egész ország azonnal meggyógyul és talpra szökken: akkor látja csak, milyen egészséges lett azóta, hogy a hatalom osztatlanul a Gyógyító Hős kezében összpontosul. A hatalom gyógyító ereje ugyanis annál nagyobb, minél inkább egyetlen központban, egyetlen kézben összpontosul. Minden fékezése, hátráltatása ennek a folyamatnak, a hatalom minden megosztása fölér egy nemzetellenes árulással, ami akár a páciens életébe is kerülhet.

A populista Gyógyító a Nemzet pulzusán tartja kezét, gondterhelten hallgatja szívverését, elégedetlenül csóválja

fejét, és lelelőször is leleplezi az álorvost, aztán azonnal lélegeztető gépre helyezi az országot, beadja haldokló nemzetének az ellenmérget, kihajtja belőle a kórokozókat, miközben varázserejű szavaival még lelket is ver a beteg, legyöngült nemzettestbe. A nemzet valósággal feltámad halottaiból. Erőnléte újra a régi, akarata és életkedve töretlen, legalábbis a Gyógyító diagnózisa szerint. Aki még mindig beteg, az vagy szimulál, vagy kifejezetten arra játszik, hogy lejárassa a Gyógyítót. Az ilyeneket aztán a Gyógyult Nemzet veszi majd kezelésbe, de ebben a kezelésben aztán már nem lesz köszönet.

A Károkozó álorvos vagy rémorvos eközben lelepleződik, sőtét praktikáira fény derül: megszágyenülten, orrát lógatva sunnyog el a hatalomból, más mesékben fejvesztve menekül, megint más mesékben: bilincsből elvezetik. Bebizonyosodik, hogy amit gyógyszerként javasolt vagy be is adott a gyanútlan népnek – méreg volt; amitől pedig méregként tiltotta el – életmentő gyógyszer. A Károkozó meglakol, a Szíven szúrt Ország felocsúdik tetszhalálából, a Nép (nemkülönb a Nemzet, melynek büszke nevét e nép viseli) diadalt ül a Méregkeverők fölött, és a Győztesek Lakomáján királlyá koronázza Megmentőjét.

A kuruzsló, a kókler, vagyis az álorvos – címbitorló, afféle „megélhetési Gonosz”: csupáncsak önzésből, haszonlesésből vagy tudatlanságból bitorolja el az igazi gyógyító varázshatalmát. Ebből a szempontból tehát nem alkalmas a populista varázsmesében fellépő Károkozó szerepének maradéktalan betöltésére. A felemás Gonosz – a fél-Gonosz, a hülyeségből vagy önzésből Gonosz – varázsa szükségképp megtörik: más körülmények között, vagy ha beszélne a fejével, ráébresztenék elvetemültségére, talán még el is szégyellné magát, felhagyna mesterkedéseivel, mondjuk, kitanulná a szakmát, esetleg beállna az igazi Orvos kíséretébe. Na de miféle Gonosz lenne az ilyen? Szánalmasan szerencsétlen pitiáner. Botcsinálta Gonosz. Egy balfék. Az igazi Gonosz csontja velejéig Gonosz, színültig Gonosz, minden porcikájában gonosz. Gonoszsága nem véletlenszerű, nem kívülről jön, nem vezethető le a külső körülmé-

nyekből, sanyarú gyermekkorból, rossz jellemből. A politikai mese műfaji céljának épp ezért nem az Álorvos, hanem a Rémorvos alakja felel meg legtokéletesebben: a mérgekeverő, a kútmérgező, a járványterjesztő Gonosz, aki kajánul vihogva, kezét dörzsölgetve folyvást rosszban sántikál: hol a nemzet elveszejtésén töri a fejét, hol a nép tönkretételén fáradozik.

A lehető legfondorlatosabb módokon keveri bele a test- és léleksorvasztó mérgeket a közösség táplálékába (nem ártallja például a tömegkultúra szennycsatornáit rákötni az éltető hagyomány tiszta forrásából eredő nemzeti kultúra országos vízvezetékrendszerére); elmetszi a nemzet talajgyökerét; kulturális szeméttel, médiaszennyel tömi el hajszálereit. Ki akarja pusztítani a magyart (a lengyelt, a németet, az orosz stb.). A mérgezett alma meséje – az édenkerti fa gyümölcsének e népmesei változata – elevenedik meg itt: a tisztas kereskedőnek öltözött csábító – Gonosz Varázsló/Boszorkány – negédes fejhangon kínálja csábos portékáit a Hófehérke-Népnek, hogy midőn szegény Hófehérke ártatlanul beleharap mondjuk a liberális reformok mosolygó almájába (egy kis képzavartól nem fogunk visszariadni, ha a Nép megmentéséről van szó), torkán akadjon a falat, és halálos álomba zuhanjon – a szabadító ’rályfi megérkezéséig.

A Szabadító Hős most már – a Mérgekeverővel, a Gyilkos Orvossal, a Félrekezelővel, a Kórterjesztővel szemben – úgy léphet fel, mint a Nép igazi Gyógyítója, aki ismeri a népet sújtó kórság okát és okozóját, továbbá az ellenszert is, amely véget vet a betegségnek. A legfőbb ellenszer természetesen az, hogy a Mérgekeverőt jól kupán kell vágni, aztán jól meg kell kötözni, és jól be kell vágni a dutyiba, ahol az ilyen gyilkos-nemzetellenes-offshore-imperialista-kém-mérgekeverőnek a helye van.

A járvány vagy fertőzés metaforája bármit jelenthet: „ideológiai agymosást”, „szellemi kútmérgezést”, „globális kultúraszennyezést”, társadalmi, gazdasági és politikai „betegségek” végtelen sorát: egyfelől például „állami túlköltekezést”, „túlprivatizálást”, „túlzott eladósodást”, „abszolút elszegényedést”, „megállíthatatlan népességfogyást”, „munkanélküliséget”, „magas öngyilkossági, halálozási, megbete-

gedési, baleseti, alkohol- és kábítószer-fogyasztási mutatókat”; másfelől például „liberális fertőzést”, „kozmpolita fertőzést”, „kommunista metelyt”, a „rothadó Nyugat bűzös leheletét” stb. stb.). Mindezeket a terepeken egyszerre lép fel a Nemzet véres lábú gólyájának-gilicéjének Gyógyítója: „globál gyerek megvágta – magyar gyerek gyógyítja”.

Michel Foucault *A klinikai orvoslás születése* című alapvető művében részletesen megmutatta, milyen rendkívüli hatást gyakorolt a 18. század során a modern politikai gondolkodásra a betegség és a gyógyítás eredetileg papsághoz kapcsolódó fogalmainak átvitele a klinikai orvostudomány területére, majd az orvostudomány fogalmainak, mindenekelőtt a „normális” és a „kóros” bipolaritásának átvitele a társadalom megismerésére: „A Forradalmat közvetlenül megelőző és utána következő évek két nagy mítosz születésének voltak tanúi... Az egyik *egy nemzetiesített orvosi foglalkozás* mítosza, amely foglalkozást a papság modelljéhez hasonlóan szerveznék meg az egészség és a test szintjén, olyan hatalommal felruházva, amelyet a papság gyakorolt a lelkeken; a másik *a betegség teljes eltűnésének mítosza egy zavaroktól és szenvedésektől mentessé vált társadalomban*, amely visszakapja eredendő egészségét.”¹⁸ Ebben a társadalomtudományos mesében azonban még nem a politikus veszi magára az új pap – a „test papjának” tekintett orvos – szerepét, hanem az orvos a politikusét és a régi papét: „Az orvos első számú feladata politikai: a betegség elleni harcot a rossz kormányok elleni háborúval kell megkezdeni: az embert csak akkor lehet végérvényesen meggyógyítani, ha előbb felszabadítják: »Ki fogja leleplezni az emberi nem előtt a zsarnokokat, ha nem az orvosok, akik egyedül az embert tanulmányozzák, és akik nap mint nap, szegénynél és gazdagnál, polgárnál és hatalmasságnál, viskóban és baldachin alatt, az emberi nyomorúsággal találják szembe magukat, amelynek nincs egyéb eredete, mint

¹⁸ Michel Foucault: *A klinikai orvoslás születése*. In: Uő: *Elmebetegség és pszichológia. A klinikai orvoslás születése*. Corvina, 2000. 136. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

a zsarnokság és a rabszolgaság?»¹⁹ – kérdezte *De l'influence de la liberté sur la santé* című könyvében 1792-nem Lanthenas²⁰.

A populista politika gyógyítás-meséjének gyökerei ilyen messzire nyúlnak vissza. Egy évszázad múltán azonban a Társadalomtest Orvosának szerepkörét maga a Politikus veszi magára, méghozzá kétféleképpen: egyfelől visszatérve a racionálisan, klinikai tudományként felfogott orvoslás kora elé, a felfoghatatlan, ellenőrizhetetlen, főntről eredő, lényegében karizmatikus tudással rendelkező Varázsló és a Pap szerepéhez (ez a mesének a romantikus fogantatású, tulajdonképeni populista verziója); másfelől pedig megmaradva a hidegfejű, a páciens nyavalygásai, érzései, fájdalmai iránt közömbös, ellenőrizhető szaktudással rendelkező, a társadalmon vagy a gazdaságon időről időre életmentő műtéteket végrehajtó Klinikai Orvos modern szerepénél, csak ezzel a szereppel most már ilyen-olyan pénzügyi szakértőket, közgazdászpolitikusokat ruháznak fel (ez volna a régi-új mese kevésbé népszerű, racionalista és egyszersmind elitista-civilizátori változata). A modern politika bizonyos időszakokban e két varázsmese – elitista és populista – küzdelmeként is leírható.

2

A populizmus bűnbak-kereső szenvedélye, a társadalom ilyen-olyan bajainak, az elszenvedett természeti vagy gazdasági csapásoknak (járványok, tűzvészek, gazdasági stagnálás, válság, háborúk, zsarnokságok, forradalmak) „meggyógyítása”, a közösség által elkövetett bűnök „levétele” e közösségről oly módon, hogy minden rosszat különféle – a közösségből kiemelkedett, attól megkülönböztetett, védtelen

¹⁹ I. m. 138. o.

²⁰ Foucault megjegyzi, hogy Lanthenas girondista volt, ezért az ő neve is ott szerepelt a kivégzendők 1793. június 2-i listáján, csakhogy Marat törölte őt, mert „gyengeelméjűnek” vélte.

– személyekre vagy egész társadalmi csoportokra hárítanak át, a modern társadalmak kétszáz éves fejlődésének visszatérő tömeglélektani tüneténye és visszatérő politikai gyakorlata, mely az archaikus emberáldozatra és az ókori bűnbak-áldozatra megy vissza.

Az ősi társadalmakban a közösséget ért csapásokkal, mindekenelőtt az istenek megsértéséből, a szentség (a tabu) megérintéséből származó halálos bűn kivédésére, a közösségre küldött rontás elhárítására leghatásosabbnak tudott „terápiás” beavatkozás: az emberáldozat volt. A kijelölt, megnevezett áldozat mintegy magára vette a közösség bűnét (utóbb állat is helyettesíthette, mint azt a „bűnbak” szó mutatja), hogy megfelelő rituális előkészítés után elpusztítsák (utóbb beérték a közösség helyével azonosított világból való rituális kiűzésel). Végső soron tehát a közösség bajait, bűneit, romlását-bomlását emberáldozattal „gyógyították”.

Az ókori Görögországban is felhasználtak emberi bűnbakot. „Az athéniak – mint James G. Frazer írja – több lezüllött és haszontalan embert tartottak el a köz költségén; *ha azután valamilyen baj érte a várost, például járvány, szárazság vagy éhség, e társadalmon kívüli lényekből kettőt feláldoztak bűnbak gyanánt.* Az egyik áldozatot a férfiakért, a másikat a nőkért ölték meg. Az első fekete, a másik fehér fügekből font füzért viselt a nyakán. Úgy látszik, a nőkért legyilkolt áldozat maga is nő volt. Körülvezették a városon, azután a jelek szerint a városon kívül megkövezéssel áldozták fel őket.”²¹

Plutarkhosz korában, mint azt a szülővárosa legfőbb előjárójaként általa is végzett ceremónia és a körülötte támadt vita leírásából tőle magától tudjuk, már nem ölték meg a farmakoszt, csak rituálisan kiűzték a közösségből. A szertartást, amelyet az „Éhség Kiűzésének” neveztek, könyvében James G. Frazer így ismerteti: „Egy rabszolgát vertek szűzbarka (agnus castus) vesszővel, és e szavakkal dobták ki az ajtón: »Ki az

²¹ James G. Frazer: *Az Aranyág*. Századvég Kiadó, 1993. 365. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

éhséggel; jöjjön be a gazdagság és egészség!«²² Mintha ma lenne: csak a rabszolga szerepét a rivális politikus játzsza, szűzbarka helyett feljelentő és leleplező újságcikkkel és ügyvésségi idézésekkel verik, a kiűzés pedig jelentheti politikai ellehetlenítését, vagyis kiűzését a politikából, kizárását pártból, parlamentből, országból, végső esetben börtönbe zárást és emigrálást is. A lényeg ugyanaz: „Ki a vele azonosított szegénységgel, romlással, hanyatlással, jöjjön be az ellenfelével azonosított gazdagság és egészség!” A gazdagság és egészség pedig – lehetőleg fehér lovon – a Jó Orvos, a Szabadító Királyfi képében azonmód be is jön, pontosabban: üdvívalgás közepette bevonul a városba, országba, otthonokba.

Az ókori Görögországban „bűnbakként” feláldozott személyt *pharmakosz*nak nevezték, hiszen bizonyos értelemben csakugyan gyógyító eszköz: gyógyszer és ellenmérge, maga a feláldozás pedig ellenvarázslat volt. A közösség romlását orvosolták, és szakrális vagy morális egészségét állították helyre ezzel a varázslattal. A görögben a *pharmakia* mérgezést és varázslást, a *pharmakis* boszorkányt és mérgezőt, a *pharmakon* pedig egyszerre üdvös és ártó szert, gyógyszert és varázsszert jelent. Innen, hogy a *pharmakosz*, az engesztelésül feláldozott ember, egyszerre jelent bűnbakot, gonosztevőt és mérgekeverő mágust. Innen a gyógyszerkészítés modern tudományának neve is: farmakológia. A kettős jelentésnek számos oka van. Egyrészt ősi tapasztalat, hogy ugyanaz a szer orvosság és mérge is lehet, továbbá, hogy a gyógyszereket és a mérgeket ugyanolyan módszerrel ugyanazon mesterség képviselői készítik. Ezenkívül azért is kapcsolódik össze mérge és gyógyszer jelentése a *pharmakosz* szóban, mert a „bűnbak” mint a közösséget bűnétől megszabadító áldozat gyógyító is volt, hiszen azzal, hogy magára vette (pontosabban rákenték) a bűnt, a gyalázatot, és mintegy szivacsként magába szívta a közösségből a bűn mérget, meg is gyógyította a közösséget. A *pharmakoszt* – írja Martin Nilsson – úgy kell elképzelni, „mint egy táblatörő szivacsot, amelyet, miután magába szívott minden rosszat, minden erkölcsi mocs-

kot, megsemmisítenek az általa felszívott szennnyel együtt, amely így ugyancsak semmivé lesz; majd végül ezt a »szivacsot« eldobják, elégetik vagy a tengerbe fojtják. Ezért nem volt rá szükség ez esetben, hogy az úgynevezett »áldozat« – az összes többitől eltérően – makulátlan vagy fogyatékoság nélküli való legyen. Megtette erre a célra egy kutya is vagy egy elítélt bűnöző. Az áldozatot ilyen nevekkel illeték: *pharmakosz* (=gyógyszer, mérge); *peripszéma* (= szenny, hulladék, söpredek); *katharmad* (=tisztításkor eltávolított szenny, kisöpört szemét). Ez az utóbbi kifejezés különösen jól adja vissza a szertartás értelmét. Innen érthető az is, miért vették fel ezek a szavak a ’szemét’ jelentését, és hogyan váltak a görög nyelv legsértőbb szavaivá. A bűnbak olyan áldozat volt, akibe mintegy áttöltötték a közösségből a rosszat, de ahelyett, hogy utána világgá eresztették volna, vagy kihajtották volna a sivatagba, teljesen elpusztították, örögi terhével egyetemben.”²³

Végezetül pedig, mivel a szent (hely, ember, tárgy) mindig az volt, amit a közönséges világtól elhatároltak, amit kiemeltek, nyomatékosan megjelöltek, tabuizáltak, azért a szent mindig is kétarcú jelenség volt: a „sacer” egyszerre jelentett áldozatot és elátkozottat, megszenteltet és elkárhóztat, csakúgy, mint görög megfelelője, a „hágosz”, amely szintén jelent gyalázatot és tisztító áldozatot, szentségtörést és kiengesztelést.

Az emberáldozat vagy a bűnbak kiűzésének rituális praxisa réges-rég a múlté, de egyének és közösségek, olykor egész társadalmak mindmáig hajlamosak nyomorúságaik, bajaik, betegségeik, szenvedéseik legfőbb vagy egyetlen okát másokban és ezen belül is főleg a másfélékben (a többségtől valamilyen külsőleg is látható jegy szerint elütő egyénekben és társadalmi csoportokban) keresni és megtalálni; mások létezéséből, jelenlétéből, ártó szándékából eredeztetni; ilyen-olyan elszenvedett csapásokért vagy kudarcokért a felelősséget másokra áthárítani („miattuk

²² Uo.

²³ Martin P. Nilsson: *A History of Greek Religion*. Oxford, Clarendon Press. 1925. 87. o.

szenvedünk, miattuk zúdulnak ránk ezek a csapások, miattuk néznének ránk rossz szemmel a szomszédaink” stb. stb.), és mindebből aztán levonják az egyetlen levonható következtetést: a „méregkeverőket”, az „elátkozottakat” el kell pusztítani, vagy ki kell űzni az országból, ki kell zárni a társadalomból. A populizmus a bajelhárításnak e mélyről fakadó, irracionális szükségletére épít, ezt fokozza fel, ezt igazolja és ezt elégití ki a pharmakosz (az áldozat, a bűnbak) szüntelen keresésében és megjelölésében, a közösségnek a vélelmezett és valóságos rossztól való megszabadulását – a gyógy módot – pedig a pharmakosszá tett egyén vagy embercsoport (esetenként egész szociális csoportok, származási vagy kulturális alapon megkülönböztetett népcsoportok) szervezett elpusztításában találva fel.

3

A sztálinista populizmus „konceptiós pereinek”, „nagy tisztogatásainak” varázsmeséiben, mikor is újra meg újra, mármár rituális jelleggel leplezték le a hű barát, a régi elvtárs, a derék szakember, az elismert tudós vagy művész *maszkja* alatt rejtőzködő fondorlatos és megátalkodott „népellenséget”, a *Vregvityel* (‘Kártevő’, ‘Szabotőr’) szerepét (ő volt a modern pharmakosz a sztálinista társadalomban) gyakran a „gyilkos-orvos” (‘vracsi-ubijci’), a „fehérköpenyes gyilkos” (‘ubijci v belom halatye’) gyűjteményes rémalakja töltötte be²⁴. Az 50-es évek elején gyilkosságokkal és gyilkosságra

²⁴ Az ötvenes évek elején az úgynevezett „orvos-perben”, erősen antiszemita színezettel, értelemszerűen kizárólag a Kremlbe – a hatalom szívébe – férközött „gyilkos orvosok” játszották ezt a megnyerő szerepet, de az 1938-as moszkvai kirakatperekben is szerepeltek már „gyilkos-orvosok”: a vádirat rémmeséje szerint ők tették volna el láb alól méreggel, félrekezeléssel – az akkor már szintén a vádlottak padján ülő Jagoda, a titkosrendőrség egykori fejének utasítására – Gorkijt és fiát, Peskovot, továbbá Menzsinszkijt és Kujbisevet, akik még korábban, ágyban, párnák közt haltak meg. A populista rémmesében nincs természetes halál, véletlen baleset, előreláthatatlan fejlemények – minden a Gonosz rémtettévé változik át.

való előkészülettel vádolt orvosok rémképét erősen színezte a központilag gerjesztett antiszemita kampány, amennyiben a letartóztatott kreml-i orvosok, köztük Sztálin orvosai is, zömükben zsidó nemzetiségűek voltak. A „gyilkos-orvos” toposza ebben az időszakban összeolvadt a „befurakodott”, „veszélyes” Károkozó Idegen hagyományos kelet-európai mesei toposzával, már-már a régi, jó pogromos cári idők vérvád-pereinek „rémzsidóját” idézve fel²⁵.

A populista „gyilkos orvos” rémalakját csak még tovább fokozta a „fasiszta kommunizmus” polpotista meséje Kam-

²⁵ A „gyilkos orvos” és a „gyilkos zsidó orvos” rémalakja korántsem a cári Oroszország Fekete Százásainak vagy a sztálinista szovjet populizmusnak a leleménye. A populista romlás legfrissebb virágával a minap Gheorghe Funar, Kolozsvár néhai polgármestere, a jelenleg parlamenten kívül tevékenykedő Nagy-Románia Párt (PRM) főtítkára örvendeztetette meg a világot, amikor ez év júniusában Mihai Eminescu nagy román nemzeti költő halálának 121. évfordulója alkalmából sajtótájékoztatót sietett a világ tudtára adni, hogy 121 évvel ezelőtt – mint arról Funar a leghitelesebb forrásokból frissen értesült – meghamisították a költő halálának körülményeiről szóló dokumentumokat: a költőt valójában egy higanytartalmú injekcióval zsidó orvosa, Francisc Isack tette el láb alól. „Az igazságot meghamisították – vontá le a logikus következtetést az igazság meghamisításából Funar. – Eminescu nem természetes halállal halt meg. A zsidók, a választott nép tagjai tervelték ki a költő meggyilkolását, minthogy zavarták őket a költő politikai tartalmú írásai és versei.” Ezer szerencséje Francisc Isacknak, hogy nem él már, mert így most megússza a letartóztatást és a pert, amelynek kimenetele nem lehetne kérdéses. Csakhogy ez az olcsó zsidó trükk aligha fog segíteni „a választott nép” még 121 év után is életben lévő tagjain. Ugyanis Francisc Isack – mint Funartól most már bizonyosan tudjuk – nem orvosként, hanem zsidóként, zsidó alapon, zsidók érdekében, zsidóknak, zsidók segítségével és nem utolsósorban: zsidó módon – aljasul – végzett a nagy nemzeti költővel, úgyhogy Eminescu kiontott vére a világ összes zsidójának fejére száll. Korán örültek Eminescu halálának! Ezt az alávaló gyilkosságot egyetlen zsidó sem fogja megúszni most már! Mint látjuk: ahol a „gyilkos orvos” rémmesei alakja a népek elveszejtésére világösszesküvést szövő „zsidó” rémalakjával kombinálódik, ott így vagy úgy a „vérvád” is megjelenik.

bodzsában, ahol az orvos – a többi szakmai értelmiségivel együtt – mint orvos vált Kártevővé, vagyis az orvosokat egyes-egyedül azért tartóztatták le, kínozták meg és gyilkolták halomra, mert orvosok voltak.²⁶

4

A XIV. század elején, amikor a Franciaország és Anglia között kirobbanó dinasztikus harc háborúval fenyegetett (ebből lett utóbb a százéves háború), az angol király – „Őfensége Edvárd herceg” – a háborús megszállás elkerülése érdekében levelet írt „a magát Franciaország királyának nevező Valois Fülöpnek”, és három módot ajánlott neki, melyekkel háború nélkül dönthetik el a vitát – idézi föl az esetet Marc Bloch, a mártírhálalt halt nagy francia történész *Gyógyító királyok* című nevezetes monográfiája elején. A két trónkövetelő által szemtől szemben megvívott párviadalon kívül a másik két próba így hangzott a Domonkos-rendi Ferenc atya egykori előterjesztésében: „Ha Valois Fülöp, ahogyan állítja, csakugyan Franciaország királya, akkor bizonyítsa ezt azzal, hogy kiállja a próbát a kiéhezett oroszánokkal, hiszen az oroszánok soha nem bántják a királyt; vagy pedig hajtsa végre a betegek meggyógyításának csodáját, ahogyan azt a többi igazi király is tenni szokta.”²⁷ Edvárd herceg királyi ajánlata riválisához (a trónkövetelő „álkirályhoz”) korántsem ravasz trükk vagy beugratás

²⁶ Mondanunk sem kell, hogy ez is, akárcsak a többi populista mese, nem a nép, hanem egy Nyugaton iskolázott értelmiségi elitesz csoport fejből patant ki, ahogyan az ugyancsak „fasiszta kommunizmusként” jellemezhető maoista „nagy kulturális forradalom” sem a nép spontán fölkelése volt, hanem néhány totális hatalomra szert tett értelmiségi műve, és persze nem is a népet, hanem a mindenkori fennállóval vitális okokból elégedetlen és könnyen manipulálható tizenéves korosztályokat, a kamaszokat hergelte fel és szabadította rá a „néptől elszakadt” felnőttekre, a szülők nemzedékére – valójában a totális hatalommal szemben önálló sodó szakigazgatási apparátusra és szakmai értelmiségre.

²⁷ Marc Bloch: *Gyógyító királyok*. Osiris Kiadó, 2005. 62. o.

volt. Ezekben az évszázadokban a keresztény világban valóban hittek a felkent királyok Istentől eredő csodatévő hatalmában, amely többek között gyógyító erejükben mutatkozott meg, és a gyógyítás hatékonyságától függetlenül nagy mértékben segítette a királyi hatalom legitimálásában. A királyok általában pusztá kézzel gyógyították az eléjük sereglő görvélykórosokat, olykor azonban különleges *gyógyító gyűrűket* osztogattak alattvalóiknak, amelyek – a megszentelő királyi érintés révén, mint afféle érintésereklék – szintén gyógyerővel bírtak: meggyógyították az epilepsziásokat, és enyhítették a görcsbe merevedett izmok fájdalmát.

Tegyük félre most a tényeket, amelyek makacs dolgok ugyan, de a csodákba vetett hit kérdésében nem sok vizet zavarnak: nem túl lényeges, hány embert és mennyire gyógyított meg egy-egy királyi kézrátétel, sokkal lényegesebb, hogy tömegesen hittek a királyi kézrátétel csodatévő hatalmában, hogy a gyógyítás képessége része volt az uralkodói karizmának, hogy a királyok az isteni kegyelem közvetítésének eszközei vagy „csatornái” voltak. Nem meglepő, ha a gyógyítás csodatévő képességében utóbb a polgári korszak politikai uralkodói – kormányfők, pártvezérek, diktátorok –, ezek a „felkenetlen” királyok és kiskirályok is igyekeztek a régi idők királyait utánozni.

Az első e modern politikai törtétezők sorában kétségkívül Napóleon, ez az ösztönös populista zseni, aki nemcsak a császárságot újíttotta föl, de igazi kézrátétellel is kísérletezett. Mivel fotográfia, képeslap, tévéhíradó akkoriban még nem volt, festményen örökítették meg a teátrális jelenetet, amikor Napóleon felkeresi Jaffában a pestis áldozatait (1799. március 11-én történt az eset), és kezét rettenthetetlenül a pestises sebére helyezi. A festményen legalábbis. Persze, ő már nem meggyógyítani akarta a pestisest, hanem bizonyítani, hogy isteni adományok birtokosa, aki mint ilyen, sérthetetlen is: neki nem kell tartania közönséges betegségekől vagy fertőzésektől. A Napóleon megnyitotta sor a politikust „társadalomsebészként” interpretáló Mussolinin keresztül a hadikórházakat szaporán látogató királyokig, kormányzó-

kig, köztársasági elnökökig, az ilyen-olyan szerencsétlenség áldozatait megindultan felkereső miniszterelnökökig és az „ikonnal gyógyító” Putyin elnökig terjed.

Úgy tűnik, ma már minden valamirevaló politikus – populista és nem populista egyaránt – a média által felkent gyógyító király szerepében tetszeleg. Leggyakrabban hamis szentként leleplezett ellenfelével, e rosszarcú sarlatánnal szemben, aki ahelyett, hogy gyógyítaná beteg népét és nemzetét – a beteg társadalmat, a beteg gazdaságot, a beteg bankokat, a beteg költségvetést, a beteg egészségügyet – éppen megfordítva: még nagyobb betegségbe dönti őket. Egyes országokban egy gyógykormány és egy gyógyellenzék néz egymással farkasszemet. Sajátos módon mindegyik azoknak a betegségeknek az országos hírű specialistája, amelyekbe a rivális orvos – e sarlatán, e gonosz varázsló, e méregkeverő – tudatlansága, hozzá nem értése vagy ártó szándéka döntötte (vagy épp dönti) a társadalmat, a gazdaságot, az államot, az országot, a kisembereket, a kisnyugdíjasokat, a nagyvállalkozókat. A rivális által felírt recept és alkalmazott gyógy mód oda vezetett, hogy a nemzetbe már csak hálni jár a lélek. Hálni és halni. Mert a társadalom beteg, igen-igen beteg. Régóta beteg. Halálosan beteg. Organikusan beteg. Beteg, mert megbetegítették. Belebetegedett a hozzáértő és hön szeretett kórházi személyzet (a korábbi gyógykormány) eltávolításába, abba, hogy sarlatánok és méregkeverők keze közé került. „Te tetted ezt, gyilkos orvos! Te tetted ezt, Szörny-király!”

A populista csodatevőknek mindenesetre van egy nagy előnyük a csodatevő királyokkal szemben. A régiek, ha a gyógyulás csodája a kézzátétel ellenére elmaradt, legfeljebb arra hivatkozhattak, hogy a beteg, úgy látszik, nem hitt eléggé a csodában. A populista csodadoktor is hivatkozik olykor erre, a páciens – a nép – kételkedését, a társadalom hitetlenségét okolva a gyógyulás elmaradásáért. De neki mindig még egy csodatételre van lehetősége: a gyógyító rítus, a kézzátétel megfordításával még egyszer megkísérélheti a gyógyítást: ilyenkor azzal gyógyít, hogy hirtelen leveszi kezét a

betegről. Ha a csodás kézzátétel nem segített, akkor még mindig segíthet az éppoly csodás kézzátétel: a politikus leveszi kezét a gazdaságról, mire az csodásan meggyógyul, leveszi kezét a államkasszáról, mire az csodásan feltöltődik, leveszi kezét a társadalomról, mire az felszabadul és így tovább. Ezt persze már nehezebb csodatételként, csodás gyógyításként eladni. Nehezebb, de nem lehetetlen.

Legtöbbször persze a kézzátétel csodáját automatikusan követi a kézzátétel csodája. Ha a kormányzó politikus kézzátétellel gyógyít, populista riválisa felüvölt: „Veszed le a piszkos kezedet a Hazáról, te szédelgő, te álorvos! Vagy azt akarod, hogy mi vegyük le?!” És megfordítva: „Mit tettetek, ostobák? Leütöttétek a radikális reformok hűvös borogatásával gyógyító kezét a lázbeteg nemzet testéről! Elüldöztétek a gyógyító politikust a nagybeteg mellől! Hát nektek semmi sem elég drága? Tönkretennétek ezt az országot, csakhogy hatalomra kerülhesetek, nyomorultak?!” Mindenki azzal gyógyít, amije van. Ha más nem maradt számára, akkor azzal, hogy nem gyógyít tovább. Ez esetben biztos, hogy a Legnagyobb Orvosok között fogják majd számon tartani. A politikában legalábbis.

Hetedik fejezet
Tiszta kezek
 avagy a **Megtisztított Ország**

A tisztának minden tiszta.
(Tit 1,15)

A populista mindenért vállalja a felelősséget. A teljes felelősséget, csakis a felelősséget, a szintiszta felelősséget. Nem kisgyermek ő, hogy megfutamodjon a felelősségrevonás elől. Más kérdés persze, ki vonhatná felelősségre, ha egyszer minden felelősség az ő kezében összpontosul, beleértve a felelősségrevonás felelősségét is? De mert így van (és mert így kell lennie!), kénytelen nagyon szigorúan bánni önmagával. Mindenki más enyhébb ítéletre számíthat nála, mint önmaga. Nap mint nap bilincsből vezeteti magát a lelkiismeret ítélőszéke elé, hogy itt aztán, e legkönyörtelenebb bíró előtt számot adjon viselt dolgairól. És ő számot ad, a bíró pedig komoran, részrehajlás nélkül meghozza szigorú ítéletét: „Még nem lehetsz szabad! Újabb napot kell eltöltened a nép szolgálatában, talpig nehéz hűségben.” De éppen ez a mindennapos kíméletlen szembenézés (mivel is?), a gyónás, a megtisztulás óvja meg őt attól, hogy elveszítse tiszta hitét a hatalomban. A tiszta hatalmat csak olyan ember nem szennyezi be, aki maga is tiszta, és arra esküdött föl, hogy megtisztítsa a szennytől, a szeméttől, az elfajzástól-elkorrósulástól népét és nemzetét vagy akár az egész világot.

1

A populista nem mossa kezeit. Nincs miért mosnia. Tiszták azok anélkül is. Tiszták voltak és tiszták maradnak. Mászt kell mosnia neki. A nemzet szennyesét. Ezt mossa-mossa. A gyalázat szennyfoltja, a bűn és a korrupció mocska azonban nem egykönnyen távolítható el a szent lepelből. Olykor bizony vérrel kell lemosni a gyalázatot. Máskor úgy kell kivakarni belőle, a gyalázat elkövetőjének az emlékével együtt. Már a régi rómaiak

tudták ezt. A *damnatio memoriae* végeredményben egyfajta hivatalos tisztító eljárás volt, a mágikus képtörlés jogi megfeleltetése: a hatalmi harcban győztes császár mindenhonnan eltávolította vagy töröltette elődjének vagy riválisának képmásait a nyilvános tereken. Márpedig törlésben – világtörlésben, a múlt végképp eltörlésében, árulók, riválisok, ellenfelek, barátok föld színéről való eltörlésében – a populistának nincsen párja. Legfeljebb ha egyik-másik római imperátor vetekedhetik vele.

A múltat – persze, csakis a gyalázatos múltat! – végképp eltörölni jött ő a világba. A dicsőséges múltat persze nem törli el, nem hülye! Inkább leborul előtte, és a dicső jelennel, saját jelenével tetézi meg. Addig törli a múltat, míg tiszta jelen nem lesz belőle. A tisztára törölt múltban, vagyis a jelenben – értelemszerűen – csak a tisztáknak van maradásuk. Megmondja kertelés nélkül, úgy, ahogy van: a mocsok szekértolónak, a szenny szolgáinak, az iszap barátainak, a fertő terjesztőinek, a romlás hordozóinak menniük kell. Bizony mondja nekik. Mindegyiküknek oda kell mennie, ahová való. A történelem szemétdombjára; a társadalom süllyesztőjébe; a feledés kloakájába. Ha pedig vonakodnak menni, majd segítenek nekik. Esetleg alá kell vetniük magukat az állam tisztító eljárásainak az arra kijelölt tisztító helyeken (a fogva tartási intézetekben, az elzárással és munkával javító-nevelő, vagyis tisztító táborokban, a pszichiátriai intézetekben stb. stb.).

Vannak persze különösen makacs szennyeződések, melyeket már csak késsel (kivégzőosztaggal, lángszóróval, mérgeggázzal, atombombával, sőt, tiszta bombával) lehet eltávolítani: ki kell vágni őket a társadalom (nemzet, nép, faj, emberiség) testéből, mint egészséges gyümölcsből a rothadó részt. Vagy mint a nemzeti szabadság zászlajából vágják ki egykoron a zsarnokság rothadt címerét. Ha kell, e tátongó fekete lyuk legyen az új címer, a hű történelmi emlékezet címere, melyben egy jobb kor képviselőjében úgy jelenhet meg majdan a tüzes emlékbeszédet mondó populista hitszónok feje, mikéntha fekete glória venné körül.

A tisztogatás egy ponton furorrrá fokozódik. Egyre erősebb tisztítószerrekre, egyre kíméletlenebb mosásra van szük-

ség. Nem is mosás ez már, de nagymosás. Vagy nagytakarítás. Csisztká. Nagy-nagy Csisztká. Könyörtelen tisztogatási kampány. Összehangolt tisztogatási hadművelet, melyet a főhadiszállásról maga a Főtiszta irányít, és amelyet a megtisztított média lelkesen és szabadon „Tisztító Tűzként” vagy a „Forradalom Tisztító Viharaként” ünnepel. Közben mozgalom indul a közéletnek a korrupció évtizedes mocskától való megtisztításáért. A Tiszta Kezek mozgalma. Mindjárt azután, hogy a Tiszta Fejek mozgalma, a nemzetellenes – értsd: mocskos – ellenzéknek ez a szánalmas próbálkozása a korrump milliárdosok megmentésére, csúfos kudarcot vall.

A Tiszta Kezek mozgalmat utóbb intézményesítik, és betagozzák az erkölcsileg, politikailag vagy származásilag Tiszta Államba. Így jön létre a Tiszták ösztönös tisztító mozgalmából, a Tisztakezű vezetésével a Nemzetisztasági Hivatal, a Párt Tisztaságán Örökösök Tanácsa, az Osztályszármazási Tisztasági Felügyelet, illetve a Fajtisztasági Minisztérium. A nép kérésére – Önök kérték! – ő maga állítja fel e tisztasági hivatalokat a két tiszta kezével. Tiszta lapot nyit a nemzet, a nép, az emberiség történetében. Véget vet a Szennynek, lezárja az Undorító Mocskos és az Orrfacsaró Bűz korszakát, és egy új korszak kezdetét jelenti be, melyben minden tiszta lesz, mint a kezdet kezdetén, a Teremtés hajnalán, közvetlenül a bűnbeesés előtt volt. Illatos állam, jószagú nemzet, melytől nem fordulnak el többé orrukat befogva a világ népei, de ellenkezőleg: elismerően és hálálkodva szagolgatják, mint a legfinomabb parfümöt, vagy mintha Isten kalapján a bokréta lenne. És hát talán csakugyan az is.

2

A Károkozó a népi tisztaság, a nemzeti tisztaság, az osztálytisztaság, a kulturális tisztaság, a nyelvi tisztaság (stb. stb.) meséjében értelemszerűen a Mocskos Szennyező undorkeltő szerepében lép fel. De nem a Környezetszennyező szerepében. Ez utóbbi károkozás (ipari környezeti katasztrófák) a populisták politikájában viszonylag ritkán jelenik meg súlya és jelentősége

szert, illetve ha megjelenik, ugyanolyan módon: megszemélyesítve és összegyűrva a nemzet létére törő Világ-Gonosz, az etnikai vagy szociális Idegen rémképével. A tisztáktól nem kell félni a tisztaságot: rendes magyar/lengyel/német/országi ember nem szennyezi az ősi magyar/lengyel/német/országi környezetet; ahogyan rendes „magyarszívú” (stb.) nagytőkés nem rúgja ki a rendes magyar (stb.) munkaerőt csak azért, mert vállalatai veszteségesek vagy mert több profitot akar; rendes magyar bank (stb.) bank nem kér kamatot bajba jutott rendes magyar (stb.) testvéreitől: magyar a magyartól?

A Károkozó nem véletlenül okozza a kárt, hanem vagy szántsándékkal, vagy létéből eredő gonoszsága miatt. A mesebeli Gonosz számára nem eldönthető, hogy rosszat vagy jót fog-e cselekedni. Muszáj gonosznak lennie és szüntelenül gonoszságot művelnie. Ez még a metafizikai Gonoszra is igaz, csakhogy ő – az isteni oikonomia rendje alatt görnyedve vagy a „történelmi rossz” dialektikus csapdájában vergődve – mint Goethe írja, bár az Erő *részeként* örökké rosszra tör, mégis mindig jót művel. Kénytelen jót „művelni”, mert rész csupán, nem alkothat saját elven önálló hatalmat, önálló ellenert a Jóval szemben. Nem így a populisták mese Károkozójaként fellépő Gonosz! Ő tökéletesen gonosz: önálló princípium, és semmiféle gonosztette nem fordulhat jóra. Úgy is mondhatnánk, hogy nem ezzel vagy azzal a rossztettével, hanem létezésével szennyezi be a világot, úgyhogy a mesebeli megoldás – a mesei happy end – mindig a „rossz oldal” kiiktatása, kivonása, kiirtása a létből. A Gonosz megsemmisülése és az aranykor, a földi paradicsom, a jóvilág újjászületése a mese végén a vágyteljesítő – a Northrop Frye által *apokaliptikusnak* nevezett – képzelet archetipusának felel meg²⁸. Mi történik azonban akkor, ha a politikát szállja meg a mesei képzelőerő, és a „rossz oldal” kiiktatása a létezésből a mese apokaliptikus műfaji lezárásból politikai programmá válik?

²⁸ Az archetipikus jelentés elméletéről, ezen belül az apokaliptikus képesség és a démonikus képesség szembeállításáról lásd: Northrop Frye: *A kritika anatómiája*. Helikon Kiadó, 1998. 121–128. o.

A Károkozó pusztá létezésével bepiszkolja a Teremtés tisztaságát, foltot ejt a nemzeti kultúrán, a politikai közösség becsületén, bemocskolja jóhírét. Azzal szennyezi a társadalom szövétét, a nemzeti kultúrát, a nemzeti nyelvet, hogy létezik, hogy jelen van benne, hogy *itt* él, alkot, hat, gyarapít (hisz a gonosz-ságon, a morális szennyen és a kulturális mocskon kívül mi mást gyarapíthatna?): családot alapít, jön-megy a Közösség szent terein, behatol politikai rendszerébe, beférkőzik az oktatásba, a tudományba, a gazdaságba, végül már mindent ő tart kézben, még a populista finanszírozását is.

A bemocskolt nemzet tisztaságának helyreállítása, az elfajzás-elkorcsosulás megállítása, a tisztátalan elemmel való keveredés (szociális, faji, kulturális, nyelvi keveredés) megfékezése, egyszóval a Nagytakarítás – ez a Tisztító Hős munkája és nem is kevés. A mese kulminációs pontján a Szörnyel szemtől szemben vívott párharcban a Hős többször is az ismert varázsigéhez folyamodik: „Tisztulj innen, te Mocskok²⁹!” Ezt kell mondania háromszor, hogy negyedszerre aztán leradírozza a társadalom tábláján éktelenkedő piszokfoltot, a rákerült szeplőt, a múlt összes ráfirkált gyalázatát: *tabula rasa*. Vagyis: letörölt, ledörzsölt, levakart lap. Rado, rasi, rasus. Radikálisan leradírozott.

Ezért vonzódik minden populizmus a mindenkori fiatal nemzedékhez, ahogyan az is őhozzá. Hiszen a fiatalság többé-kevésbé valóban tiszta lap: bármilyen varázsigét rá lehet írni az ifjúság tiszta homlokára. Egy fiatalember szinte mindentől tiszta még: úgyszólván nincs még élettörténete, nem terheli semmiféle múlt sara, nem piszkolta be elméjét a tapasztalat, nem szennyezte be jellemét a megalkuvás, immorális döntés, korrumpálódás, elméjét pedig a kétség, a kudarc, a kiábrándulás. Kötetlenül szabad, nem függ –

²⁹ Értsd: „mocskos idegen” (úgyis mint „sale étranger”), „mocskos betolakodó”, továbbá persze: „mocskos zsidó”, „mocskos cigány”, „mocskos oláh” (lásd még: „szöröstalpú”), a szomszéd népek idáig hallatszó testvéri kórusából felcsendülő szövegekben pedig: „mocskos bozgor”, „mocskos magyarok” stb. stb. Általános meghatározásként azt mondhatjuk: a piszok, a szenny, a mocskok az, ami nincs a helyén, vagy nem a saját helyén van: mondjuk, egy gyufaszál a gyufásdobozban gyufaszál; a vajtartóban – piszok.

már és még – semmitől és senkitől (éppen ekkor oldozódik el szüleitől, hányja le magáról a család kötelékét), de ugyanezért senkinél nem vágyódik jobban új, másfajta kötelék, igazi, nagy kötések után. Minél radikálisabban hangolt, minél inkább nincs semmije ama „hűsz esztendő” kívül („Hűsz esztendőm hatalom, / hűsz esztendőm eladom” – írta a Költő *Tiszta szívvel* című híres versében), annál nagyobb hajlandóságot érez a tisztátalan, elvtelen alkukban elrothadt, erkölcsileg elhájasodott felnőttvilág megvetésére. Olykor már magát a felnőtté válást, a megöregedést is korrumpálódásnak tekinti. Ahogyan Goethe *Fausztjában* a hebehurgya Baccalaureus, aki még az „öreg ördögöt” is elképeszti, mikor így beszél: „Ki harmincnál több évet élt meg, / voltaképpen már halott, / mindet le kellene bunkózni jókor.”

De amit Goethe az erjedésben levő bor hasonlatával az ifjúság kiforratlanságaként értelmezhetett még, az a következő évszázadban többé-kevésbé megvalósult program lett, ha nem is az álmodó ifjúság, de az „öreg demokráciák” ellen *felhasznált*, majd ágyútöltelékként *elhasznált ifjúság* – a *Giovinezza*³⁰ – programja. A nem épp harminc alatti

³⁰ A *Giovinezza* ('Ifjúság') az első világháború előtt egy torinói egyetem indulója volt, de 1924-től a Mussolini által felkért Salvator Gotta új szövegével és új hangszerelésben az olasz nemzeti fasiszta párt himnuszává vált, később Olaszország tényleges himnuszává is, amely a húszas évek közepétől fokozatosan kiszorította az olasz egységet és királyságot ünneplő hivatalos állami himnusz: a *Marcia Reale*t. A fasiszta párhimnusz – mint a Mussolini és a nacionalista olasz ifjúság által újraalapított – „Római Birodalom” himnusza, minden állami ünnepségen, fogadáson, tömegrendezvényen, díszszemlén, avatási ceremónián, sporteseményen felcsendült. Valamiképp ahhoz hasonlóan, ahogyan a sztálinista Szovjetunióban vált nem hivatalos himnusszá és csendült fel 1935-től lépten-nyomon az 1940-ig hivatalos szovjet himnusz – az *Internacionálé* – helyett (vagy mellett) Alekszandrov filmjének, a *Vidám fickóknak* a fülbemászó, pattogó ritmusú betétdala. Az ekkoriban Moszkvában élő „nyugati kommunista” Sinkó Ervin megrökönyödve jegyzi fel 1935-ös naplójában: „...a kremlbeli kongresszusok ünnepélyes befejezésekként himnusként mind gyakrabban a *Veszjolije rebjata* ('A vidám fickók') ope-rett-indulóját éneklék az egész kormány jelenlétében, az egész kormánnyal és Sztálinnal együtt.” (Sinkó Ervin: *Egy regény regénye – moszkvai naplójegyzetek 1935–1937*. Fórum Kiadó, Újvidék, é. n. 328. o.)

Népvezérek, Führeerek, Vozsgyok, Nagy Kormányosok mindenkor előszeretettel támaszkodtak a tiszta szívű ifjúság vitalitására, romantizmusára, gyermeteg naivítására ama „harminc fölötti szemét” (és persze sok egyéb szemét: osztályszemét, faji szemét, nemzeti szemét) eltakarításában. Nincs itt ellentmondás: a fiatalemberben egyszerre van meg az idősokban megtestesülő tapasztalattól való szabadulni akarás (ami a társadalmilag szükséges felejtés³¹ része) és a vágy egy újfajta (nem-szülői) tekintély elfogadására. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az ifjúság karakterében – merőben életkor-pszichológiai értelemben, átmenetileg – többé-kevésé mindig jelen van valami *az autoriter karakterű emberre jellemző kettősségből*, amit összefoglalóan *tekintélyellenes tekintélyszomjnak* neveznék³². Jó esetben ez a szellemi és szakmai vezető, a Mester tekintélye, akitől

³¹ Mannheim Károly beszél erről *A nemzedéki probléma* című tanulmányában: „...új emberek új fellépése minduntalan megrendíti a felhalmozott javakat, de öntudatlanul is megvalósítja a szükséges új szelekcziót, a meglevő revízióját, megtanít arra, hogy elfelejtsük mindazt, ami nem használható többé, hogy vágyódjunk mindarra, amit még nem vívtunk ki. (...) *A társadalmi történelemben a régebbi nemzedékek kihalása a szükséges felejtést szolgálja.* Társadalmunk továbbéléséhez a társadalmi emlékezetre, a felejtésre és az újakezdődő cselekvésre egyaránt szükség van.” (Karl Mannheim: *A nemzedéki probléma*. In: *Ifjúság-szociológia*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1969. 56–57. o. – Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

³² Lásd ehhez: T. W. Adorno–E. Frenkel-Brunswick–D. J. Levinson–R. N. Sanford: *The Authoritarian Personality*. New York, 1950. Adornóék kutatásai nyomán Erich Fromm mutatott rá a *Menekülés a szabadság elől* című klasszikus művében a tekintélyelvű személyiségnek arra a különös, sokakat megtévesztő karatervonására, hogy miközben mindennél erősebb benne az engedelmeskedési vágy, ugyanakkor örökösen lázong is, hajlamos minden tekintéllyel szembeszegülni: „A tekintélyelvű karakter legfontosabb ismertetőjegye – írja Fromm – a hatalomhoz fűződő viszonya. A tekintélyelvű személyiség számára a világban két faj létezik: a hatalmasok és a hatalmon kívüliek. A hatalom önkéntelenül szeretetet és csodálatot vált ki belőle, és készségesen engedelmeskedik, akár személy, akár intézmény ez a hatalom. A hatalom nem azért nyűgözi le, mert vala-

tanulni lehet, és akivel fokozatosan egyenrangúvá válhat a tanítvány; rossz esetben a Politikai Varázsló tekintélye, akitől nincs mit, sőt, lehetőség szerint semmit nem szabad tanulni, akinek csak eszközként van szüksége a fiatalokra, akivel soha nem válhat egyenlővé senki, és aki a hozzá sereglő ifjúságot mindig az anyagi, erkölcsi és nem ritkán fizikai pusztulásba vezeti.

3

A Tisztogató mesehős varázseszközei számosak. Legismertebb a legősibb tisztítóeszköz: a seprű és a hozzá tartozó tisztogatási eljárás: a söprés. A szemét, a piszok, a kosz kisöprése természetesen mindig mást jelent: a zsidók kisöprése a magyar életből, aztán az életből is; a

miféle értéket képvisel, csupáncsak azért, mert hatalom. A hatalom önkéntelenül »szeretetet« ébreszt benne, a gyenge emberek és intézmények pedig megvetést. A tekintélyelvű személyiség alighogy megpillant egy gyenge embert, rögtön támadni és uralkodni akar, s meg akarja alázni őt. A tekintélyelvű személyiség egyik vonása már sok megfigyelőt megtévesztett. Hajlamos ugyanis szembeszegülni a tekintéllyel és elítélni minden »felülről« jövő nyomást. Szembeszegülése néha az egész képet elhomályosítja, s így háttérbe szorul az engedelmeskedésre való hajlam. Bármilyen tekintélyről van szó, állandóan lázong, még az ellen a tekintély ellen is, amely az ő érdekeit mozgíthatná elő, és nincs semmiféle elnyomó szándéka. (...) Nagyfokú függetlenségük alapján látszólag minden tekintélyt elutasítanak. Belső erejük és integritásuk alapján pedig azt hihetnének róluk, hogy felveszik a harcot a függetlenségüket és szabadságukat akadályozó erőkkal. Valójában azonban a tekintélyelvű személyiség tekintély elleni harca pusztá szembeszegülés. Próbálkozás ez, hogy érvényesítse akaratát, legyőzze tehetetlenségét, noha tudatosan vagy tudattalanul ott munkál benne az engedelmeskedés iránti vágy. A tekintélyelvű karakter sohasem »forradalmár«, célszerűbb »lázádnak« nevezni: felületes megfigyelőnek számos ember és politikai mozgalom okozhat meglepetést, mert megmagyarázhatatlannak tetszik, hogyan is lesz a »radikalizmusból« egyszer csak szélsőséges tekintélyelvűség.” (Erich Fromm: *Menekülés a szabadság elől*. Akadémiai Kiadó, 1993. 141–142. o. – Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

reakció kisöprése a hivatalokból (lehetőleg vasseprűvel); a kulákok, ingadozó középparasztok és más kétkulacosok kisöprése a termelőszövetkezetekből (persze csak a padlások lesöprése után); arisztokrácia, a nagypolgárság kisöprése a nagyvárosokból, kisöprése egészen a Hortobágyig; a kapitalisták kisöprése a gazdaságból; az „oligarchák” kisöprése az országból, a médiából, a kőolaj-bizniszből; a multik kisöprése az országból; az „offshore-lovagok” kisöprése a nemzeti kapitalizmus lovagjainak sorából; a magánnyugdíj-intézetek számláinak kisöprése (és az itt kezelt nyugdíjjárulék-befizetések államkasszába besöprése) a magyar emberek megmentése céljából stb. stb.

Egy régi szovjet plakáton a földgolyó látható, rajta óriás-Lenin áll, jókedvűen, kezében seprűvel: a földfolyó vörös színnel befestett egyötödéről söpri nagy lendülettel lefelé a földesurakat, pópákat, burzsoákat, imperialistákat, akik a plakáton apró, kétségbeesetten kapálózó kis figurák, ahhoz hasonlóan, ahogy a „Reszkess piszok, jön a Hypo” típusú kereskedelmi reklámplakátokon vagy tisztítószereket reklámozó filmekben keltik figurálsan is életre a lerakódott szennyeződések, az álnok mikrobákat és baktériumokat. Az agitprop-plakáton a Proletáriátus Vezére azt seprűzi ki éppen az oikumené, vagyis a lakott föld egyötödéről, ami a „nyécsiszty” (’tisztátalan erő’) vallásból kölcsönzött korabeli politikai fogalmának felelt meg. Természetesen idővel „nyécsiszty”-tyé vált mindenféle pártellenzék, elhajló, ortodox-leninista avagy trockista, buharinista „szemét”. Az újabb és újabb plakátokon a kapálózó kis karikatúrafigurák egyre újabb kiseprűzendő, személtápra kerülő alakokkal gyarapodtak: egyre több lett a takarítani-, tisztogatni-, kiseprűznivaló. Alig telt el tizenöt év, és a söprőgető Lenin legközelebbi munkatársai – Sztálint kivéve – egytől egyig a nép ellenségeiként („vrági naroda”), az imperializmus szekértolóiként, a fasizmus láncos kutyáiként, hétp próbás gyilkosokként és szabotőrökként, puccsis-

ta-terrorista szörnyekként lepleződtek le és kerültek a „Történelem szemétdombjára”.³³

Már Rettegett Ivánnak, akit Európában olykor „Isten söprűjeként” emlegettek, saját jól szuperáló vasseprűje volt. Az ő Államtisztasági Vállalata, az Opricsnyinának nevezett terrorszervezet emberei (opricsnyikek) a seprűt mesterségük címereként mutatták fel és hordozták magukkal. Végére csakugyan az volt a munkájuk, hogy kisöpörjék az engedelmességet és a lázadást az államból. Olykor színre is vitték ezt a kiseprűzési ceremóniát: Filipp metropolitát például a szó szoros értelmében seprűvel kergették ki az Uszpenszkij székesegyházból (nyilván annak analógiájára, ahogyan a Jézus „seprűzte ki” a Templomból a kufárokat). De még a szent félkegyelműek, szent hibbantak (oroszul *jurigivijek*) kezében is gyakran tűnt fel a seprű. Amikor az egyik ilyen Moszkva utcáin rohángászó ütődöttet megkérdezték, miért van nála seprű, így felelt: „Az ország még nem egészen tiszta. Ideje kiseperni az utolsó szemetet is.”

³³ Megjegyzem, a Szovjetunió Kommunista Pártjának egész története – mindkettő: a sztálinista és az antisztálinista is – rémmese. Mindkettő középpontjában a Rém mesei alakja áll. E rémmese legrémisztőbb eseménye az *átváltás*: előbb az ember (legtöbbször maga a szabadító hős, a „hivatásos forradalmár”) változik át rémmé (a Sátán cimborájává avagy magává a Gonosszá), utóbb pedig e rémalak és vele a valóságos személy is porrá és hamuvá – lágerporrá és kemencehamuvá, természetesen. De a legrémisztőbb talán nem is maga az átváltás, hanem hogy ez az átváltás az eszméhez leghűségesebb pártkatonákkal is bármikor megtörténhet. Egy szép nap – nos, kinek szép, kinek nem – a bolsevik Georg Samsa arra ébred, hogy átváltozott mondjuk Sakállá: „Pjatakovnak, Radeknek, Szokolnyikovnak és a többi két lábon járó fenevadnak valaha becsületes emberi neveik volt – Jurij, Karl, Grigorij –, ma már azonban csak így emlegetik őket: Sakál Pjatakov, Sakál Radek, Sakál Szokolnyikov, szülőanyjuk, az ellenforradalom minden hájjal megkent fenevada, Sakál Trockij után, aki üvöltve vonyít a hitleri fasizmus sűrű erdeiben” – ahogyan 1937-ben, a soron következő moszkvai kirakatper előestéjén a *Lityeraturnaja Gazeta* avatta be olvasóit a politikai átváltások nagy misztériumába.

A seprű és a „halott múlt”, a „tél”, a „halál” kiséprűzésének karneváli-groteszk metaforája és egész középkori rituáléja persze egy dolog, és egészen más az, amikor ez a *metafora megvalósul*: amikor a hatalmi érdek és politikai ambíció határozza meg kvázi-ideológiai alapon, mi a „szemét” és hol a „szemét”, és azt is, mit kell hús-vér emberek „kisöprésen” érteni: kitelepítésüket, száműzésüket, bebörtönzésüket (a börtön ilyen értelemben „szemétkerakóhely”, az elzárási helyeken fogvatartottakat gyakran „a társadalom szemétének”, „börtöntöltelékek” nevezik) vagy fizikai megsemmisítésüket is. Magasra emelkedik a forradalom seprűje, a terror seprűje, a törvényhozás seprűje. A rendőrség seprűje a bűnelkövetőket seprűzi ki, az alvilágot számolja fel, a maffiától tisztítja meg a társadalmat. A titkosrendőrség és a titkosszolgálatok a politikai bűnözőket: az ellenzékiet, eretnekeket, máskéntgondolkodókat, vagyis a „politikai szemetet” söpri össze és helyezik el a szemétkerakó helyeken – a lágerekben. A „politikai szemét” kategóriája persze a populista szörny-államok totalitárius jellege folytán ennél jóval szélesebb, mivel bármi politikai ügyé válhat, a legintimebb magánéletet is beleértve. A „faji államban” (de a 30-as évek közepétől a „proletár osztályállamban” is) bűnnek számított például a homoszexualitás, a faji idegennel (vagy az osztályidegennel, azaz a biológiai vagy szociális „selejttel”) való nemi érintkezés; bűnnek számított a külföldiekkel fenntartott kapcsolat és a külföldivel való házassági szándék; Magyarországon a negyvenes évek elején fajellenes bűncselekménynek tekintette a büntető törvénykönyv a zsidóval mint tisztátalan faji idegennel kötött házasságot. A náci Németországban pedig, aki biológiai selejt, „untermensch” létére (például zsidó létére, cigány létére, értelmi és testi fogyatékos létére) elkövette azt a politikai bűnt, hogy – bárha csak elővigyázatlanyságból – megszületett, számíthatott rá, hogy bűne nem marad megtorlás nélkül: rövid úton „kiséprűzik” nemcsak a társadalomból, hanem az élővilágból is.

A vallási és erkölcsi tisztaság és tisztátalanság képzetkörének átvitele a hatalmi politika síkjára odavezetett, hogy a faj-

politikailag vagy osztálypolitikailag *tisztaállam* összes piszkos belső ellensége (az „ellenség-piszok”) a *tisztátalanok*, következésképpen a *törlendők listájára* került. Ezért általánosságban elmondható, hogy a politikai tisztaság céljánál, bármit is értsenek ezen az egyes populista rezsimekben, bármit jelentsen is konkrétan maga a tisztogatás, szennyesebb politikai cél és gyakorlat nemigen képzelhető el.

Még olyan esetekben is, amikor a megtisztítás célja jól körülhatárolható, de nem jelenségekre, hanem személyekre és társadalmi csoportokra irányul, mint például a társadalom korrupciótól való megtisztítása esetében, jól kivethető a mögötte meghúzódó hatalmi-politikai cél (pl. bűnbakkeresés a népi elégedetlenség lecsillapítására; politikai tisztogatás; politikai zsákmányosztás az új éheseknek stb.), az eredmény pedig általában éppen a korrupció fokozódása lesz. Nemcsak mert még a leghatékonyabb korrupcióellenes tisztogatói kampányokkal is legfeljebb ténylegesen korrump politikusok és államhivatalnokok lecserélését lehet elérni („egyes számú korrump banda távozik – kettes számú korrump banda érkezik”), de mert maguk a helycserés támadás lebonyolítói válnak elkerülhetetlenül korrupttá, miután – a hatalom birtokában – ők mondják meg, ki korrump és ki nem az, nagyjából az 1923-ban Spanyolországban alkotmányos puccsal hatalomra került Rivera tábornok elhíresült mondásának szellemében: „Aki a barátunk, annak mindenhez joga van, az ellenségeinknek meg ott a törvény.”

Mit kell megtisztítani mitől? Az államapparátust, a pártot, a kultúrát, a médiát a *befurakodott* (a populista mesebeli Gonosznak ez a jelző egyik állandó epitheton ornansa) ellenségtől, a reakciós, pártellenes, osztályidegen elemektől, az osztályellenségtől, a „gyanús” származásúaktól; az árja fajt kell megtisztítani a *genetikai befurakodóktól*, a faj nemes génállományát rongáló gyöngéktől, betegektől, keverékektől-korcsoktól, az alacsonyabb rendű faj „biogenetikai pisz-

kától”; az államot kell megtisztítani a történeti-politikai leszámolásával megbélyegzett és kriminalizált politikai riválistól (pl. a „kommunista nomenklatúrától” és leszámolásaitól), a „politikusbűnözőktől”, a „népnyúzó milliárdosoktól” és a „pártunkba-kormányunkba” beépített (újabb epitheton ornans, lásd még: „tégla”, „vakond”) ügynökeiktől, ágenseiktől, a lefizetett árulók hadától: az Ötödik Hadoszloptól; az országot kell megtisztítani a káosztól, mindenféle rendellenességtől, közrendet veszélyeztető elemektől, deviánsoktól, bűnözőktől, legyen az egy alkalmi plázatolvaj vagy gyümölcstolvaj, köztereket összepiszkító hajléktalan vagy közszolgálati kötelezettségét nem teljesítő újságíró, a nemzet igaz ügyét szolgálni vonakodó értelmiségi.

Ma – egyelőre legalábbis – még csak a legradikálisabb populista mozgalmak fogadkozásában és hagyományos vágyfantazmáiban körvonalazódnak olyan, szigorúan zárt intézmények (munkatelepek, fegyenctelepek, büntetőkolóniák, koncentrációs táborok), ahová a legvégsőkig elszánt „tisztítók” ezt a sok-sok „nemkívánatos elemet”, gusztustalan, bűzös, fertőző társadalmi – politikai, erkölcsi, kulturális – „szemetet” elszállítanák és elzárva tarthanák a tiszta, egészséges, rendes társadalomtól, elkerülendő a keveredést, az elkorcsosulást, a fertőzés, a bűnözés veszélyét³⁴.

³⁴ Magyarországon ez idő szerint a parlamenti erőviszonyok szerint harmadik legerősebb ellenzéki párt, a radikális nemzeti populista Jobbik programjában szerepel ilyen „közrendvédelminek” nevezett „telepek” és úgynevezett „öfenntartó börtönök” létrehozása a „közrendet veszélyeztető egyének” számára, a „cigánybűnözés megoldása” céljából. A párt választási röplapjain és sajtótájékoztatóin látható élvezettel taglalt elképzelés szerint a kettős kordonnal körbevett területen rendőri, illetve csendőri felügyelet mellett élhetnének az emberek, de este 10 órától az életbe lépő kijárási tilalom miatt, csak „regisztrálva” hagyhatnak el a telepet. A Jobbik tervei szerint először Miskolcon hoznának létre egy „minta közrendvédelmi telepet”, hogy mindenki saját szemével láthassa, milyen nemes ügyről van szó, és mennyire nincsen igazuk azoknak, akik mindjárt az alkotmányhoz kapkodnak, és emberi jogokról prédikálnak.

Ilyen típusú elzárási helyek először az abszolutista állam fénykorában, a XVII. században létesültek szerte Európában. Ezek voltak az úgynevezett Közkórházak³⁵ (Könyörületesség Háza, másutt Dologház: Workhouse, Zuchthaus), melyekben – mint Michel Foucault írja *A bolondság története a klasszicizmus korában* című nagy művében – „közös hazát jelöltek ki a szegények, a munkanélküliek, az elitelt bűnözők és az elmebajosok számára”³⁶. Néhány hónap alatt Párizs lakosságának több mint egy százalékát (több tízezer embert) ezekbe csukták be. Elsősorban a koldusokat, csavargókat, szegényeket, dologtalanokat, prostituáltakat és az elmebetegeket érintette a XIV. Lajos által elrendelt Nagy Elzárás. Különösen a kereszténységben még szentségnek számító bolondság és szegénység társadalmi átértékelődése figyelemre méltó: „a könyörületesség ily módon törvényileg szentesített állami feladattá, a szegénység pedig a közrend elleni vétségévé válik – írja Foucault. – (...) Ennek megfelelően a nélkülözőket nem tekintik többé a keresztényi könyörületességet kiváltani és az üdvözülést előkészíteni hivatott isteni küldötteknek: a tours-i érsek példájára minden katolikus »az Állam seprejét és hulladékát« látja bennük...”³⁷

Természetesen az abszolutista állam mindenféle „déráison”-t (az értelemnélkülit, értelemelleneset, vagyis rendelleneset) egy helyen összegyűjtő elzárási-kizárási-ellenőrzési politikájának vajmi kevés köze van bármiféle populizmushoz. A szimbolikus mentális struktúra azonban, amely valami rendelleneset, érthetlent, mást, zavarba ejtőt, idegenszerűt mint elkülönítendő, kizárandó „fertőző gócot”, „járványos betegséget”, „tisztátalanságot”, „szemetet, hulladékot” állít szembe a normálissal, egészségessel, tisztával, már

³⁵ „Kezdetől fogva világos volt, hogy a Közkórház nem gyógyászati intézmény. Inkább félig igazságügyi struktúráról, közigazgatási entitásról van szó, mely a létező hatalmi fórumok mellett és a bíróságokon kívül dönt, ítéel és végrehajt.” (Michel Foucault: *A bolondság története a klasszicizmus korában*. Atlantisz, 2004. 73. o.)

³⁶ Uo.

³⁷ I. m. 90–91. o.

a középkori lepratelepek létesítésében megfigyelhető és jól kivehetően jelen van mindenféle populista purizmusban és purifikátori furorban.

A feladat adott: meg kell tisztítani a bűnözés, a hajléktalanság, a szegénység, a korrupció mocskától a bűnös várost, az önzés mocskától az elvetemült bankszektort, a szabadsággal való visszaélés, a nemzetellenes agitáció és az államellenes felforgatás mocskától a bűnös médiát. Mi módon? Igen egyszerűen: mindenholon ki kell vonni és egy helyre kell szállítani a „társadalmi mocskot”, a „kulturális szemetet”, a „politikai hulladékot”, a mocskosok és mocskolódók helyére pedig „tisztákat” kell állítani. De ki mondja meg, ki a tiszta? Nos, az infernális erkölcsi állapotokat, a korrupció fertőjét, a „mocskos idegenek” túltengését, a „Disznófejű Nagyúr” rőfögését megelégedő, az Augiasz istállójává és Kirké disznóórává züllesztett államot forradalmi parlamenti szavazásával megdöntő, tisztaságra szomjazó Nép Tévedhetetlen Igazságérzete mondja meg, mégpedig éppen azzal mondja meg, hogy a világ megtisztítóira és tisztító programjukra szavaz. A „tiszták” győzelme után aztán a tisztaságra vágyó nép tisztakezü képviselői eldöntik majd maguk között, hogy az új, tiszta államban melyikük mely posztra kerüljön, és lábát e poszton megvetve, tovább folytassa a Nemzet élethalálküzdőletemét a globális és helyi mocskokkal – a végső győzelemig.

5

A populista tisztogatási mánia – és minél közelebb kerül fanatikus eszméből, lidérces álomképből a megvalósuláshoz, annál inkább – a *pusztító, romboló, öldöklő tisztaság* felé mutat. Olyan tisztasághoz vezet, amely mindent bemocskol, mindenkit beszennyez, még azt is, aki a nemzeti, etnikai, faji, politikai tisztogatás véres munkájában részt sem vesz, aki rossz lelkiismerettel vagy közömbösen hallgat, épp csak ahhoz a közösséghez (állampolgári nemzethez, néphez, társadalmi osztályhoz, politikai párthoz, szervezethez, intéz-

ményhez) tartozik, amely akkor és ott, ezt a mindent – ami szent, ami igaz, ami szép – *bemocskoló tisztogatást* névlegesen és ténylegesen megvalósítja.

A populista kívülről akarja megtisztítani a közösséget, az államot, a kultúrát, az embereket, mert úgy képzelet, hogy kívülről szennyezték be – mások. A vallási tisztaság és az erkölcsi tisztaság – a szív tisztasága – ezzel szemben belül van, és csak belülről jöhet. Jézus Márk evangéliuma szerint így beszél a néphez: „Kívülről semmi sem kerülhet az emberbe, ami beszennyezhetné. Hanem, ami belőle származik, az teszi az embert tisztátalaná.” (Mk 7,14)³⁸ A társadalom kívülről való megtisztításának, *eleven, hús-vér emberektől való megtisztításának mocskos gondolata* is belülről származik. Azért nevezem mocskosnak, mert valamely közösségnek a másik embertől való megtisztítása mindig e közösség sokszínűségétől, eleveenségtől, élettől, szabadságtól való megtisztítására fut ki. A létezés nem lehet tisztátalan. Semmi, ami emberi, nem lehet idegen tőlünk, beleértve ebbe az embertelenség minden fajtáját, egyebek mellett: a tisztogatás embertelenségét is. *A tisztának minden tiszta.*

Az apofatikus ortodox teológiai hagyományt a modern nihilizmus életfilozófiájával összekapcsoló Emile Cioran is erre a következtetésre jut *A bomlás kézikönyve* című esszé-könyvében, amikor a történelem „tisztáiról” ír: „Ha az egyik serpenyőbe tennénk mindazt a rosszat, amit a »tiszták« szabadítottak a világra, a másikba pedig azt, ami elvtelen és aggályok nélküli emberektől származott, bizonyára az előbbi oldalára dőlne a mérleg. Minden üdvözlési képlet, hirde-

³⁸ A példabeszéd értelmét firtató tanítványi kérdésekre pedig Jézus így felel: „»Hát még ti sem értitek? Nem tudjátok, hogy ami kívülről kerül be az emberbe, nem szennyezheti be, mert nem hatol a szívébe, hanem csak a gyomrába: aztán a félreeső helyre kerül?« Ezzel tisztának minősített minden ételt. De hangoztatta, hogy ami kimegy az emberből, az teszi tisztátalaná az embert. Mert belülről, az ember szívéből származik minden gonosz gondolat, erkölcstelenség, lopás, gyilkosság, házasságtörés, kapzsiság, rosszindulat, csalás, kicsapongás, irigység, káromlás, kevélység, léhaság. Ez a sok rossz mind belülről származik és tisztátalaná teszi az embert.” (Mk 7,18–23)

tőjének lelki szemei előtt, már üzembe is állította a maga nyaktilóját... Az elzúllott korok szerencsétlenségei súlyosságban elmaradnak a lánglelkű korok okozta sorscsapásoktól; a kicsapongás kíméletesebb az erénynél, a romlottság embe-ribb az erkölcsi szigornál. Egy ember, aki uralkodik és nem hisz semmiben: íme, a hanyatlás édenének példaképe, íme, a történelemre adott legfőbb megoldás. A népeket mindig a haszonlesők mentették meg; és a hősök döntötték romlásba. (...) A történelem csúcspontjait jellemző ideátlenséghez szereplők ostobaságán kívül semmi sem fogható. Csak kifinomultság hiányában mehet valaki tetteiben és gondolataiban a végsőkig. Az oldott elme irtózik a tragédiától és a mennybemeneteltől: a balsorsok és babérkoszorúk éppúgy kétségbeejtik, mint a banalítások. Túl messzire menni mindenkor az ízléstelenség csalhatatlan bizonyítéka. Az esztétát utálatlaltölti el a vér, a fenséges, és a megannyi hős... Ő csak a tréfacsinálókat képes értékelné.”³⁹

³⁹ Émile M. Cioran: *A bomlás kézikönyve*. I. m. 122–123. o.

Nyolcadik fejezet Beüzetés a Paradicsomba avagy a szükséges regresszió

A regresszió: hátramenetel. Farolás vissza a természetbe, az anyaölbé, a semmibe. Visszahúzóadás a növényi vegetáció buja sűrűjébe, valamilyen közvetlennek képzelt „régí” vagy „eredeti” organikus állapotba. Lemenés vagy lemerülés alfába. Visszahátrálás, sőt, olykor visszamenekülés (legalábbis a vágy szintjén) oda, ahonnan jöttünk; oda, ahol még boldogok voltunk; oda, ahol még jó volt minden; oda, ahol még nem romlottak el a dolgok; oda, ahol még nem is voltunk, vagy még ártatlanok voltunk: az elfajult, megöregedett, beteg időből az erős és egészséges eredetidőbe; az osztott létezésből az osztatlanba; a bonyolultból az egyszerűbe; a különvált létezés agyonreflektált, gondterhes világából az egységes létezés boldog teljességébe; a mindentől és mindenkitől elválasztó öntudat napvilágából az öntudatlanság homályába vagy éjszakájába; a reflektáltságból a reflektálatlanságba; az önálló és független létezés védtelenségéből, idegenségből, „észak-fok” magányából a függőség és egységbe olvadás édesen ringató biztonságába; az individuális létezésből a közösség anyaölbé; a gondterhelt felnőtségből az önfeledt gyermekségbe; a valóságból az álomba és a mesébe (avagy az igaz világból a „valóvilágba”, a vesztesek világából a győzők, sőt, „győzőkék” világába).

Mondanom sem kell, hogy a jó és rossz állapotnak ez a szembeállítás – konstrukció; hogy az a zavartalan boldog állapot, bárminek nevezzék is (pléromának, Aranykornak, Paradicsomnak, természetnek, anyaölnék, közösségnek, nemlétnek), amit a boldogtalanság, a meghasonlás, az idegenség, a „kiteljesedett bűnösség”, a „transzcendentális otthontalanság”, a „gyökértelenség”, a „rossz közérzet” – mi van még? – világállapotának aktuális lakói, ügyeletes hajótöröttei, örök szerencsétlenjei megalkotnak, és mint elveszített jó állapotot visszavetítenek

saját jelenlegi rossz állapotuk elé, valójában későbbi fejlemény, mint maga a rossz állapot. A kultúrával szembeállított *boldog természet* konstrukciója – mint azt a dekonstrukció atyja, Derrida tanította – későbbi fejlemény, mint a *boldogtalan kultúra* (vagy a „civilizált állapot”), mivelhogy a természetnek ezt az édenkerti képét a kultúra hozza létre önmagából saját ellenképeként. Azt vetíti bele, ami *ebben a formában* – bárha hiányként, rossz közérzetként stb. – csak benne van meg, a természetként megkonstruált kultúra előtti vagy kultúra nélküli állapotban nem létezett.

Nos, a populizmus talán legszebb meséje éppen a Nagy Visszatérést – a modernnek számára oly nélkülözhetetlen regressziót – ígéri meg a lángkörébe került boldogtalan éjjeli pillangóknak: a nagy visszatérést valamilyen boldognak (vagy boldogabbnak) képzelt/hazudott ősi állapotba (ahol még mindannyian együtt voltunk és egyek voltunk); egyfajta magzati állapotba, anyaölbe-tengerölbe, patriarchális idillbe (a szigorú, de gondoskodó atya védnöksége alá). A Nagy Ígéret nem holmi választási ígéretetés, teljesüléséhez legalább száz év kell, de talán még ennél is több. Magát a visszatérést pedig nem valamilyen ványadt csámborgásként – ha-van-kedvem-megyek, ha-meg-nincs-nem – kell elképzelni a Népek Országútján, hanem erőltetett menetelésként (ki ne szeretne előbb odaérni a Paradicsomba?). Ne várja hát senki, hogy a visszatérés – helyesebben talán: a beüzetés – a Paradicsomba sétagalopp lesz!

A politikai fogantatású meseszomj – e meseszomj felkeltése, gyötrő szomjúsággá fokozása és különféle koholt szeszekkel, vallási limonádékkal, facsart ideológiai levekkel való csilapítása – nem más, mint elvágyódás egy paradicsomi módon problémátlan, áttetszően egyszerű világba. A meseműfaj lényegéhez tartozik, hogy „az ábrázolt mesevilág mentes minden problematikusságtól; a mese a par excellence probléma nélküli forma, az abszolút, a disszonancia nélküli homogeneitás formája.”⁴⁰ Nem hiába mondja Hegel, hogy a Paradicsom olyan park,

⁴⁰ Lukács György: *Hét mese*. In: Ifjúkori művek. Magvető, 1977. 711. o.

ahol csak állatok maradhatnak meg, emberek nem. Persze az „állat” szó ebben az összefüggésben kicsit mást jelent, mint amikor Mercedeséből kihajolva egyik ember leállatozza a másikat. Az állat – és ezt a régiek tudták még – bizonyos értelemben az istenség vagy isteni természetű lény. És itt nem pusztán a totemállatokról vagy az egyiptomiak állat-isteneiről van szó, hanem arról, amit éppen Hegel fogalmaz meg, az előbbi szellemességet filozófiailag is kibontva: az állat ugyanis magánvalósága szerint közvetlenül egy Istennel. Vagyis az állat magánvalósága szerint ugyanolyan lét, mint magáértvalósága szerint Isten: közvetlenül azonos önmagával. Csak az állat esetében ez a közvetlen, zavartalan és teljes azonosság saját létezésével tisztán anyagi, fiziológiai természetű, míg Istené ugyanilyen tisztán szellemi. Mármost az ember, nem Isten és nem állat, vagy mint Pascal mondja: sem nem angyal, sem nem állat, és balvégzete úgy akarta, hogy minél inkább angyallá akar válni, annál inkább állattá lesz. Mutatis mutandis: minél inkább vissza akar térni a Paradicsomba, annál bizonyosabb, hogy a Pokolban fog kikötni.

A regresszió lényegében egyfajta rákmozgás. Csakhogy, mint arra Nietzsche intette korának embereit bizonyos reakciós pártokra utalva, „amelyek minden dolog rák-hátrálásáról álmodnak, mint célról”: „senki sem lehet rákká”⁴¹. Senki! Ámde a pártok Nietzsche intésére már akkor is fittyet hánytak, az a párt pedig, amelyik nem hányt fittyet – egy igen szélsőséges populista párt –, a filozófus óva intését a regressziótól a regresszióra való nyílt buzdításként olvasta félre, és nekifogott a rákmozgás megvalósításához; és bár a Földi Paradicsomba nem sikerült eljuttatnia népét – a „Faji Paradicsomba” az „árja népet” –, a valóságos Földi Pokolba kétségkívül igen.

Rossz pillanatokban, nyomasztó helyzetekben, válságok idején az emberek mindenkor hajlamosak elvágyódni saját

⁴¹ Friedrich Nietzsche: *Bálványok alkonya* (Avagy hogyan filozofálunk a kalapáccsal). In: *Uő: Válogatott írásai*. Gondolat, 1972. 380. o. (Szabó Ede fordítása) (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

életükből, saját korukból, még akár a világból és a pusztá életből is. *Lírai értelemben* – bármily heves is maga a vágy, és bármily egzaltált a vágykép – ez az elvagyódás, máshol-lenni-akarás érthető és jogosult lehet, művészi és metafizikai értelemben pedig szép és igaz is. Elég itt a gnosztikusokra vagy a régi görögökre gondolni. Hiszen már a foglyul ejtett Sziléosz is azt mondja Midász királynak arra a kérdésére, mi lenne a legjobb és legelőnyösebb az embernek, hogy a legjobb neki: meg sem születni, nem lenni vagy semminek lenni, ha pedig egyszer megszületett, mielőbb meghalni. S hogy ez nem Dionüszosz isten kísérőjének túlzó és elszigetelt véleménye volt a „maga korában” – mármint a mitológiai időkben –, az kitűnik Szophoklész ismert soraiból: „Nem születni a legnagyobb boldogság, de a / második / megszületve hamar megint / visszasüllyedni, ahonnan jöttünk”.⁴² Kierkegaard pedig – Platón Szókratészével egybehangzón⁴³ – azt mondja valahol, hogy legjobb osztályrészünk, avagy „a legnagyobb zsenialitás” az alvás, föltéve, hogy még az álmoképektől is mentes. És persze, akkor még nem beszéltünk a romantikusokról, akik mindig is élen jártak a regresszióban.

A lírai vágykép, a metafizikai igazság, a regressziós fantazma vagy rögeszme *gyakorlati megvalósítása* azonban elkerülhetetlenül katasztrófához – a valóságos élet formáinak lerombolásához, öldökléshez és pusztuláshoz – vezet, akár egy vallási szekta, akár egy egész társadalom, akár egyetlen rajongó fanatikus lép is a regressziós vágyalom megvalósításának útjára.

⁴² Szophoklész: *Oidipusz Kolónoszbán*. 1226–28, In: *Szophoklész Összes Drámái*, Európa Könyvkiadó, 1979. (Babits Mihály fordítása)

⁴³ „Mert úgy hiszem, ha valakinek ki kellene választania azt az éjszakát, amelyben úgy aludt, hogy még álmoképet sem látott, azután élete többi éjszakáját és napját e mellé az éjszaka mellé állítva meg kellene fontolnia és meg kellene mondania, hány napot és éjt töltött már el életében kellemesebben és jobban, mint ezt az éjszakát – akkor, úgy gondolom, nemcsak valamely közönséges ember, hanem maga a nagy király is úgy találná, hogy a töbihez képest nagyon könnyen meg lehet azokat a napokat és éjeket számlálni.” (*Szókratész védőbeszéde*. (40 d–e) In: *Platón Összes Művei I*. Európa Könyvkiadó, 1984. 437–438. o.

ra. Mert bármilyen jó lenne *néha* rákká válni, és visszamenni oda, ahol még minden az aranykor színeiben ragyogott, nem lehetséges: a felnőtt férfi nem válhat ténylegesen kisgyermekké (ha pedig azzá válik, csakis szellemi és testi összeroskadás, vagyis katasztrófa árán); a modern politikai közösség pedig nem válhat sem „erdei emberek”, sem „nomád szittyák” törzsi közösségévé, ahogy a polgár sem válhat származási arisztokratává, a késő újkor nem válhat „új középkorrá”, a jogállamon alapuló demokrácia szakrális hatalmon alapuló teokráciává, a parlamenti politikus Felkenté vagy törzsi varázslóvá (avagy – ami ugyanaz – csakis az „akarat diadalaként”, de akkor össztársadalmi katasztrófa árán): „Semmi nem segít: előre kell haladnunk, akarom mondani – mondja Nietzsche – lépésről lépésre tovább a dekadenciában (én így definiálom a modern »haladást«...). Ezt a fejlődést lehet gátolni, és a gát révén magát az elfajzást felduzzasztani, felhalmozni, hevesebbé és váratlanabbá tenni: többet nem tehetünk.”⁴⁴

A regresszió mint a modern társadalmak egyik jellegadó érületi és mentális vonása, az elvagyódás melankóliája vagy hisztériája veszélytelenül megvalósítható *szimbolikusan* – művészeti alkotásokban, filozófiai gondolatokban, kulturális játékként, hobbiként, ritualizált tömegkulturális látványosságokban, egyéni hóbortokban, szórakoztató vagy önfeledt beöltözésekben sámánnak, törzsi harcosnak, akcióhősnek –, de mindig katasztrófális kimenetelű lesz a regresszió, ha akár egyetlen ember, akár egy szektányi közösség, akár egy egész társadalom nekifog a Nagy Álom megvalósításának. Voltaire – a tőle megszokott maró iróniával – így foglalta össze a modern regresszió lényegét: ha Rousseau-t olvasok, kedvem lenne négykézlábra ereszkedni, és visszaszaladni az erdőbe. Vagyis: visszaszaladni abba a csodálatosnak képzelt természeti állapotba, amelyet nem zavart még össze, nem rontott még meg a kultúra (vagy a civilizáció), ez a modern Gonosz. Hát még milyen gyakran kerekedett kedve ilyen visszafutásokra erdőbe, faluba, természetes állapotba a nagy Tolsztoj-

⁴⁴ Uo.

nak – Thomas Mann művésztipológiájának nyelvén: a „természet fiának”, a medveerejű orosz arisztokratának –, aki legszívesebben szántóvető muzsik vagy tölgyfa lett volna, mint arról *Három halál* című elbeszélése tanúskodik. De hisz így vagyunk ezzel többé-kevésbé mindannyian. Így ábrándozott Kafka arról, hogy ügyvédi irodáját a biztosítótársaságnál illatos asztalosműhelyre cserélhesse, levethesse magáról az agyonfegyvelmezett polgár és az agyonreflektált modern individuuum létezésének kényszerzubbonyát. (Istenem, micsoda katasztrófa lett volna számára, ha e gyönyörű álom megvalósul, és egész életét *valóban* egy asztalosműhelyben asztalossá átváltozva kellett volna leélnie, miközben persze ugyanaz a Kafka maradt volna! Mert hisz asztalosokból, akik nem voltak Kafkák, volt éppen elég.) És így támadhat kedve bárkinek visszaszaladni nagyvárosból a kisvárosba, kisvárosból a még kisebb faluba, faluból a rengetegbe, civilizációból a természetbe, Európából Indiába és Afrikába, a vallástalanságból a vallási hitbe, a történelmi egyházak kiüresedett csigaházából az egyén egész életét elnyelő vallási szektákba, lakatlan szigetekre, a lakatlan szigetekről pedig a tenger-anya szelíden ringó ölébe, így engedelmessé a – Ferenczi Sándor pszichoanalitikus elmélete szerint – minden emberben ösztönszerűleg ott munkáló *thalasszális regresszió* parancsszavának.⁴⁵

⁴⁵ A *thalasszális regresszió* Ferenczi szerint „az ősidőkben elhagyott tenger utáni vágy”, amelyet számos ontogenetikai és filogenetikai példával és a kulturális szimbólumok sokaságával vél igazolni. (Ferenczi Sándor: *Katasztrófák a nemi működés fejlődésében*. Pantheon Kiadás, é. n. Lásd különösen: i. m. 65–82. o.) A regresszió általában kulcsfogalomnak számít a pszichoanalízis freudi elméletében és terápiás gyakorlatában. Maga Freud a regresszió – vagyis a lelki folyamatok visszafelé mozgásának, ami egyebek mellett a gondolatoknak vizuális képekké változtatásában áll – egyfelől *védekező*, másfelől *patogén* szerepet tulajdonít, és az áttétel, az ismétlési kényszer lelki jelenségeivel kapcsolja össze. A regresszió fogalma kulcsszerepet játszott a „halálöszton” freudi feltételezésében. A halálöszton, amely a különféle elviselhetetlen lelki terhet jelentő, bonyodalmas vagy válságos élethelyzetekben úgy jelentkezik, mint visszahúzóvási vágy

Láthatjuk: a regresszió mindig valamilyen korábbi fejlődési fokra való visszaesés vagy visszatérni akarás, ami mögött a fejlettebb fok bonyolultsága által megkövetelt szellemi-lelki erőfeszítés, fáradtság, feszültség elhárítása húzódik meg. Az új – az egyén mozgásterét, szabadságát, lehetőségeit *kiszélesítő* – gazdasági, kulturális, technikai *közvetítések* – különösen kezdetben és különösen a közvetítések elsajátításához szükséges tudást, készségeket, tanulási lehetőségeket nélkülöző – hátrányos társadalmi helyzetű, az új életfeltételkhez nehezen alkalmazkodó, kulturális tőkében hiányt szenvedő és ezért mélységesen frusztrált – társadalmi rétegek tudatában úgy jelennek meg, mint a *régi közvetlenséget* (valójában: a régi, egyszerűbb, visszafelé tekintve meghittnek látszó közvetítéseket) *ördögi módon felbomlasztó*, az egyént a közösségi lét paradicsomából száműző kényszer és erőszak eszközei. Az ismeretlen eszközök és idegen használati módok, az új és bonyolult viselkedési szabályok, új kihívások, elvárások, követelmények szorongást keltenek azokban, akik valamilyen okból nem képesek teljesíteni ezeket, és a félelmi frusztrációra – mint rendszeren – meneküléssel vagy agresszióval válaszolnak.

A modernizáció egymást követő és mind hatalmasabb hullámai egyre közvetetebbé (pontosabban: követítetebbé

az álomba, mint bezárkózás valamilyen betegségbe, leépülés, infantilizálódás, az egész életfolyamatot elkíséri, mint egyfajta menekülés a világból, mint „védekezés” az étellel szemben. A halálöszton mélyebb értelme és célja éppen a regresszió, vagyis a *visszatérés* az egyediségre zárt életből egy olyan „egyszerű” (nem-összetett), differenciálatlan „eredeti” állapotba, amelyben megszűnik minden különválasztottság, megszűnik a „principium individuationis” és vele együtt minden baljós törés (trauma), nyomasztó gond, baj, teher. (Ezen a ponton is kiviláglik, milyen szoros összefüggésben áll a freudi pszichoanalízis Nietzsche ifjúkori fő művének, *A tragédia eredetének* alapkonstrukciójával.) Lásd ehhez: Sigmund Freud: *A halálöszton és az életösztonok*. Világirodalom, Budapest, 1923. Lásd továbbá: Bálint Mihály: *Az östörés. A regresszió terápiás vonatkozásai*. Akadémiai Kiadó, 1994.

– mediatiszáltabbá) teszik a világot, és egyre reflektáltabbá a világban való létezését. Az életviszonyok bonyolódása, a hirtelen és gyors életforma-változások alig elviselhetően nagy szellemi és erkölcsi erőfeszítést követelnek a társadalom szinte valamennyi szereplőjétől: „A regressziók nem mások, mint e folyamatban (az alkalmazkodás folyamatában – Sz. Á.) fellépő zavarok és szünetek – a túlságosan gyors mintakövetés útjába kerülő göröngyök vagy megállók. (...) A regressziók egyidejűleg visszanyúlást is jelentenek a genetikusan régebbihez, s így a mélyebb lelki szintekhez. Ez a mélységbe – és nem a múltba – történő lehorgonyzás kölcsönöz a regresszióknak gyakran veszélyes erőt” – írja Hermann Bausinger⁴⁶ a „szükséges regresszióról”, amely elkerülhetetlen kísérőjelensége a modernizáció okozta változásoknak. A regresszió bizonyos értelemben az egyén teljes értékű jelenlétének felfüggesztését, felelősségének szüneteltetését, a technikai és civilizatorikus fejlődés ugrásai okozta frusztrációk és depressziók „kipihenését” jelenti. A tömegkultúra regressziója éppen ezt a „pihenést” biztosítja, amikor infantilizálja az egyéneket, vagyis *képzelti úton megszőkte-ti* őket felnőttkorukból, valóságos életükből, biztosítja számukra, hogy életüket a differenciáltságnak ne azon a szellemi, erkölcsi és esztétikai nivóján kelljen leélniük és földolgozniuk, amely a fönnálló világhoz tartozik.

A bonyolultból, az összetettből, a differenciáltból mint idegen és nyomasztó, szellemileg terhes, túlságosan nagy értelmi és érzelmi erőfeszítést kívánó állapotból való visszatérés/visszahúzóds vágya az egyszerűbe, az otthonosba, a meghittbe napi szintű és napi szinten ki is elégített igény a modern társadalmakban. Az infantilizáló – a szabadságra ítélt szerencsétleneket pár órára vagy napra boldogan cumizó csecsemőkké, Földi Paradicsom-utáztatok boldog henyélőivé, orgiasztikus közösségekben eksztatikusan vonagló törzsi vadakká átalakító – tömegkultúra megvásárolható *élmény-*

⁴⁶ Hermann Bausinger: *A népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég, 1995. 44. o.

formáiban elsősorban a „szükséges regresszióknak” ezt a tömeges igényét elégítik ki a piacon. Pláza-áruházak és wellness-szállodák mesterséges paradicsomai, az „annyit-eszel-amennyi-fér-beléd” alapelveire épülő étteremláncok mint a népi utópiák „eszem-iszom-országainak” piaci utáztatatai, az élményvallások, az élménytudomány, a szex- és katasztrófa-turizmus, a szappanoperák végelelőtehetően tekerő folyama a néptelevíziókban, a kukkoló-show-k, a túlélő-játékok, az ezotéria-ipar, az asztrológiai és angyaltani cégek szolgáltatásai, motorosok törzsi felvonulásai, kupak-matrica-márka-gyűjtő mozgalmak, össznépi televíziós részvétel az aznapi semmiben, internetes chatelő-fórumok szellemi és még inkább indulati önkielégítési orgiái – mindez együttvéve a mediatiszált élménytársadalmat mélyen átható, többé-kevésbé erős regressziós szükségletek folyamatos és üzletszerű kielégítésére szolgál. A lényeg a megszabadulás saját létezésünk terhetől, az önállóság, a felelősség, a szabadság, a gondolkodás terhetől; mindattól, ami a meglett ember méltóságához hozzátartozik, és amit a 20. század világköltője, József Attila egyetemes érvénnyel így foglalt össze az *Eszmélet*-ciklus X. strófájában: „Az meglett ember, akinek / szívében nincs se anyja, apja, / ki tudja, hogy az életet / halálra ráadásul kapja / s mint talált tárgyat visszaadja / bármikor – ezért őrizi meg, / ki nem istene és nem papja / se magának, sem senkinek.”

A populizmus a politikai kultúra és a politikai hatalomgyakorlás szintjén biztosítja a visszautat a megverték, a szerencsétlenek, a megfutamodók, a vesztesek számára a szabadság „átokföldjéről” a vadonba, az aranykorba, a gyerekkorba, a felelőtlen lét édes édenébe, a pater familias – a nemzetcsalád atyja – ölébe, jóllehet az állam kemény és hideg márványöle az. A populizmusban kifejeződő és általa is ösztönözött regresszió – a politika síkján megvalósított regresszió. Legláthatóbb jelei a szimbolikus és valóságos tribalizálódás (törzsiesedés) és barbarizálódás (decivilizálódás, a formák, normák, szabályok felrúgása, az időigényes és bonyolult kultúra helyett a közvetlen – azonnali, gyors – megoldások előnyben részesítése). A politikai közösséget

tribalizáló és barbarizáló populizmus népszerűsége csak politikai kifejeződési formája a késő modern tömegtársadalom általános regressziós mozgásának. A technikát, a piac kalkulatív racionalitását démonizáló populizmus paradox módon a visszatérést az elveszített primitív (egyszerű) vagy archaikus közvetlenségbe szinte teljes egészében a piaci alapon álló kereskedelmi tömegkultúra technikai közvetítéseivel valósítja meg. Ezekből az összefüggésekből persze magának a felhasználónak semmit sem kell értenie vagy érzékelnie, bőven elegendő, ha nyomogatója a gombokat (vagy öt nyomogatóját a gombok – egy bizonyos távolságból ez már egyre megy), és követi a populistát valamelyik mesztársaság paradicsomba vagy Paradicsom-show-ba.

A populizmus tehát nem oka, inkább következménye és elmélyítője a demokratikus politikai kultúra leépülésének, a parlamentáris demokrácia korrumpálódásának és kiüresedésének, a politikai közösség elsoványodásának, a társadalmi érintkezési módok barbarizálódásának, a mindennapi élet általános eldurvulásának. Befolyása annak mértékében nő, ahogyan a kulturális és technikai közvetítések egyre átláthatatlanabbá, egyre bonyolultabbá, egyre kifinomultabbá válnak a társadalom *túlnyomó többsége* számára. Ebben áll a barbarizálódási folyamat félreismerhetetlenül késő modern (posztmodern) jellege, és ebben áll veszélyessége is: a közvetítések megsokasodása és kifinomodása ugyanis a társadalmak törékenységet és sebezhetőségét is fokozza. Bárhol és bármilyen okból következnek be is az összeomlások, a barbarizálódás mértéke, vagyis a megvalósult regresszió mértéke alighanem minden korábbi társadalmi katasztrófát felül fog múlni, ahogyan a posztmodern „kockázat-társadalom” hálózatszerűen szövődő közvetítő rendszereinek (jog, pénz, információ) bonyolultsága és kifinomultsága múlja felül minden eddigi társadalmi rendszer bonyolultságát.

Nem világos, elkerülhető-e és milyen módon kerülhető el a globális összeomlás, ahogyan az sem világos, hogy a fogyasztói tömegtársadalom még mindig nem meghaladott civilizációs szintjén mind élesebb kontúrokkal kirajzolódó

barbarizálódás, tribalizálódás, erkölcsi elvadás a kezdet végét vagy a vég kezdetét jelzik-e. A regressziós folyamatokhoz való politikai alkalmazkodás pedig a teljes szétesés elkerülését (vagy legalábbis elodázását) teszi-e lehetővé, avagy a dekomponálódás folyamatát gyorsítja fel. Ebben az összefüggésben mindenesetre a politika barbarizálódása, a populista pártok előretörése és az érvelő, értelemre apelláló hagyományos politikusok totális térvesztése populista élménypolitikusokkal szemben korántsem kelet-európai vagy speciálisan magyar, hanem sokkal inkább globális jelenség. Ami talán sajátosan magyar benne, az a regresszió szimbolikus-játékos tömegkulturális sztereotípiáinak vészes közeledése a megvalósulás felé.

Kilencedik fejezet

Az igazság mint a hazugság legfelső foka

A hazugság általában szándékos félrevezetést, rosszhiszemű megtévesztést vagy közönséges becsapást, átverést jelent a politikában. A nép átverésének meséje a populista mese-repertoár kétségkívül legnépszerűbb darabja, az egyik legszívesebben hallgatott és ezért a leggyakrabban előadott mese. A Nép igaz barátjának, bizalmasának, szerelmesének szerepében fellépő populista őszintén és mélyen a nép szemébe néz, és közli vele: „téged ezek nagyon átvertek, fiam!” Ezzel a közléssel részben azonnal megnyeri a mindenütt és mindenben átverést szimatoló, társadalmi helyzetéből fakadóan gyanakvó, az egész rendszerváltást – mit rendszerváltást? az egész világtörténelmet! – egyetlen nagy átverésként felfogó népet, részben pedig megadja a kegyelemdőfésztek ellenfelének: az Ős-Hazugságnak.

A „nagy átverés” meséje, amelyet a nép szájtátva és boldogan hallgat (hiszen mindig is tudta, hogy át van verve, hogy „ezek” ott, fenn átverik), mindenféle populizmus csallhatatlan jele, akár politikai észjárásként, akár alkalmi szónoki fogásként, akár pedig komplett politikai pártprogramként valósul is meg. Mert – félreértés ne essék! – nemcsak a voltaképpeni populista pártok ismételtetik mantraszerűen a „nagy átverés” meséjét, hanem az összes párt és pártpolitikus szívesen előveszi a naftalinból, ha népszerűen szeretne beszélni (ahogy Móricka a népszerűséget elképzeli!), vagy ha populista fogásokra „kényszeríti” populista ellenfele, megcsappant népszerűsége vagy megroggyant hatalmi helyzete. Így vagy úgy, a populista éppen a „nagy átverés” meséjével veri át a népet. Az igazi nagy átverés – a „nagy átverés” meséjével való átverés. A hazugság mint az igazság legfelső foka.

A „nagy átverés” hazugsága, amelyet éppen az tesz a hazugságok hazugságává, hogy a hazugságot diadalmasan

leleplező igazságként jelenik meg és igyekszik elfogadtatni magát, gyakran önmegtévesztést, önbecsapást, önátverést is jelent. Menekülést a lehangoló, nyomasztó, kellemetlen igazság elől, menekülést a mese gondtalan világába, ahol a jóhiszemű, gyermekien naiv, átverhető nép mindig az Áldozat szerepét játssza (ez esetben az átverés áldozatának szerepét), csak szabadítójára vár, hogy az majd a hazugságok köréje font pókhálóját rettenthetetlenül szétkaszabolja. A hazugság mint önbecsapás, mint önáltatás (és önaltatás) természetesen regressziós jelenség. A hazugság-regresszió: menekülés vissza a tudattalan rémes és édes barlangötétjébe, a nagyszerű tudatlanságba, az infantilis öngazolásba. Az ember éppen annyi hazugságot termel, hogy ne kelljen meghalnia, vagy ne kelljen elismernie vereségét, sikertelenségét, ne kelljen bevallania bűnét, hibáját, csődjét. A gőgnek a hazugság teszi lehetővé a megaláztatások túlélését.⁴⁷

Mondjuk, az igazság az, hogy nem vagyok elég tehetséges valamiben; nem bírom a versenyt; kudarcot vallottam egy üzleti vállalkozással, vagy vereséget szenvedtem a par-

⁴⁷ Mint Simone Weil fogalmaz *Tévhittek* ('Illusions') címen papírra vetett jegyzetei egyikében: „...az emberben ott a hazugság mint olyan vértzet, amely képessé teszi a benne lapuló életképtelenséget (! – Sz. Á.) arra, hogy túléljen olyan eseményeket, melyek enélkül a vértzet nélkül megölnék (így a gőgöt, hogy túlélje a megaláztatásokat), ezt a vértzetet pedig az életképtelenség (!! – Sz. Á.) mintegy kiválasztja magából a veszélyek elhárítására (a megaláztatás közben is ható gőg dagasztja a belső hazugságot). A lélekben is afféle falósejtek működnek: minden, amit fenyeget az idő, hazugságot választ ki, mégpedig a halálos veszély arányában, hogy ne kelljen meghalnia. Ezért nem szerethetjük az igazságot úgy, hogy fenntartás nélkül bele ne törődjünk a halálba. Krisztus keresztje a megismerés kapuja.” (Simone Weil: *Jegyzetfüzet II.* Emberhalász Könyvek, Hatodik Síp Alapítvány–Új Mandátum Könyvkiadó, é. n. 41–42. o. A szöveget Bárdos László szövegű és plasztikus fordításában idézem, az utolsó mondatot azonban – azt hiszem – mégis Pilinszky költőileg szabad fordítása adja vissza pontosabban, amikor „beletörődés” helyett „beleegyezés”-t használ: „...lehetetlen az igazságnak szeretete a halálba való föltétel nélküli beleegyezés nélkül”. In: Simone Weil: *Kegyelem és nehézkedés.* Vigilia Kiadó, 1994. 117. o.

lamenti választásokon stb. stb. Mármost a nagy átverésről, a becsapásról, a csalásról szóló mese kudarcomat, lemaradásomat, vereségemet a vetélytársak gonosz cselvetésének tulajdonítja, áldozatként tüntet fel, tényleges vereségemet pedig spirituális győzelemmé alakítja át, és az igazságot helyreállító, a hazugokat megbüntető külső hatalmak szabadtító értelmű mesébe-avatkozását sürgeti.

Ha az igazsággal egy egész közösség képtelen szembenézni, ha az igazság elviselhetetlen vagy igen kellemetlen a számára, akkor gyakran menekül a vereségeket letagadó, a kudarcokat megédesítő, az erkölcsi rosszat megszépítő vagy jóvá változtató varázsmesék vigaszába: 1. Ami megtörtént – egyszerűen nem történt meg. 2. Ami megtörtént – megtörtént ugyan, de éppen fordítva történt: 2.1. valójában nem is én voltam kudarcot, szenvedtem vereséget stb., hanem ők: 2.1.1. anyagi síkon ők győztek ugyan, de egy sokkal magasabb erkölcsi vagy spirituális síkon én/mi győztem/győztünk, sőt – politikai visszajára fordítva a keresztény tanítás spirituális igazságát – éppen vereségem/vereségünk az igazi győzelem, a legmélyebb bukás az erkölcsi felmagasztosulás csúcspontja; 2. 2. tényleg az történt, ami történt, csakhogy miért? nem azért, mert én voltam gyenge, ügyetlen, lusta, felkészületlen, balszerencsés, mert én mértem fel rosszul az erőviszonyokat, hanem azért, mert csalt az ellenfél, felrúgott minden írott és íratlan szabályt, vagy mert túlerőben volt (esetleg: mert elárultak csapattársaim, kést dőfték a hátamba gonosz idegenek, összeesküdött ellenem az egész világ); és végül, mert a Jó – végtelen jóindulatában, naivításában nem lehet felkészülve a Cselvető Gonosz álnokságára, se Istent, se Hazát, se törvényeket, se becsületes játékot nem ismerő gátlástalanságára.

A populizmus legnagyobb hazugsága nem „az” igazság politikai lefoglalásában és pártos kisajátításában áll, hanem annak elhitéseben, hogy az igazság napnál világosabb, csak sötét erők rettentő hazugságaikkal eltakarják a nép szeméi elől; hogy az igazság az utcán hever, akár az utcakő, csak le kell hajolni érte, és föl kell emelni, hogy bezúzzák vele a hazugság gonoszul vakító tükörkirakatát, aztán, esetleg még a

krónikusan hazudozó politikai ellenfél fejét is. A populizmus nagy csalása az igazság végtelen – vagyis a szemeszédett hazugsáig való – leegyszerűsítésében áll. Az igazság ugyanis egyáltalán nem egyszerű. Az *osztatlan* isteni igazságot természetesen kivéve e kijelentés érvénye alól. A minden tagadás és állítás, minden igazság és hazugság *fölkött álló* isteni Egy ugyanis – a szó teológiai értelmében – valóban *egyszerű*. Ezzel szemben az eredendő bűn törése által osztott emberi világban az emberek által embereknek *kiosztott* igazság nagyon is összetett, nagyon is vitatható, nagyon is megoszlik az igazságot kereső oldalak között. Aki tehát – politikus létére – úgy tesz, mintha az emberek közötti igazság is isteni módon egyszerű lenne, csak legyen, aki meglátja, és legyen, aki kimondja, *nyilvánvalóan hazudik*, és a *hamis próféta* szerepét ölti magára a politikában. Óvakodjunk a politikustól, aki azt mondja, hogy az igazság világos, mint a nap; aki azt mondja: az igazságot most már a vak is látja; az igazság útja olyan egyenes, mint egy jobbegyenes; a problémák megoldása pedig pofonegyszerű.

Az igazság *redukciója* azonban csak az első lépés. A második lépés ennek a redukált igazságnak a megszemélyesítése. Ezáltal alakítható ugyanis át az igazság megismerése *vallási* vagy *kriminalisztikai* leleplezéssé (esetleg szintén leleplező célzatú *klinikai* diagnózissá). Így lesz vádolható a világból előgomolygó minden rosszért ugyanaz a személy (társadalmi csoport, párt), így alakul át a rossz egyetlen forrásává, majd magává a rosszá, így ölt evidens jelleget, látható alakot, testi képet a rossz. Ki a felelős a rosszért? A rosszért a Rossz a felelős. Közelebről: ez (ezek) a rossz ember (emberek), akiben (akikben) a Rossz megtestesül. Ezzel pedig a Rossz máris fogva van, és az is teljesen világos, mi a teendő vele? Ki kell iktatni a világból. Eltűnésével egyszeriben megszűnik minden rossz, megoldódik minden probléma, vagy legalábbis elhárul minden akadály a problémák megoldása elől: az Igazság ki-, a Haza pedig fényre derül.

Innen a populizmus örökös megtorlási, büntetési, számon kérésű kéjfantáziái: szüntelen játszadozása a kriminali-

zált politikai ellenfél, a Nagy Bűnös lefogásának, megbilincselésének, elhurcolásának, erkölcsi megtiprásának, egzisztenciális szétzúzásának, börtönbe vetésének kéjes gondolatával, amelyet olykor a látványpolitika szintjén is megvalósítanak egy-egy lebukott pitiáner sikkasztó vagy csaló politikus teátrális bilincsbe verésével és bilincsből mutogatásával vagy rabláncon vezetgetésével a kamerák előtt (még a tényleg keservesen, akadozva, gyakran szakszerűtlenül működő igazságszolgáltatás is populista színben tűnik fel itt: azt kívánja sugallni a bilincses képekkel, hogy mindenki láthatja, mennyire szigorú a bűnrel szemben, mennyire nem ismer tréfát a bűn üldözésében).

A populista arról ismerszik meg, hogy állandóan a Hazug Ember nyomában jár, és előbb utoléri, mint a sánta kutyát. A mindenkor Hazug Ember természetesen a politikai ellenfél. Egyetlen igaz szava sincs. Csípőből hazudik. Krónikus hazudozó, beteges hazudozó, sunyi hazudozó. Úgy hazudik, mint a vízfolyás. A populista támadásretorikában a politikai ellenfél első számú bűne, sőt és alattomos természetének legbensőbb titka, hogy soha, semmi körülmény közt nem mond igazat. Még ha akarna, se mondhatna. Nem tudhat igazat mondani, hiszen már az hazugság, hogy létezik, hogy létezőnek, létező pártnak, kormánynak, politikai ellenfélnek hazudja magát. Hogy is lehetne az Igazságnak a hazugság az *ellenfele*? Képzeltető-e ennél nagyobb hazugság? Az Igazságnak a hazugság rágalmazója, cselvetője, átverője, ellensége lehet csupán, akivel nem párviadalt kell vívnia, hanem aki ellen megsemmisítő háborút kell folytatnia.

A politikai ellenfél javíthatatlanul hazug természete akkor bizonyosodik be végképp, amikor merő véletlenségből – netán sarokba szorítva, kétségbeesésében – igazat mond, kimondja az igazságot, a valóság (ilyen-olyan események, várható következmények) nyomása alatt az igazságig hátrál, kikottyantja az igazságot, vagy kénytelen-kelletlen szembesíti pártját, országát az igazsággal. Ez lesz a tettenérés ünnepélyes pillanata. „Áhá, szóval idáig csak hazudtál!” – kondítják meg ilyenkor a vészharangot igaz-

mondásukról hírhedt politikai hazugok és a politikai hazugság nagy játékat megtörő, botcsinálta vagy vakmerő igazmondóra – erre a rossz politikusra – testvéri egyetértésben sietve ráhúzzák a hazugság vizes lepedőjét. Aki még hazudni sem tud, aki az igazság cinkelt lapjaival akarja játszani a politikai hazugság nagy pókerét, aki mindenféle igazságokat kever a politikai hazugság tiszta és nemes italába, nos, az vagy csaló, vagy dilettáns vagy pedig – és ez a legvalószínűbb – hülye (sőt, talán egyenesen klinikai elmebeteg), márpedig az efféle játékrontónak nincs helye a politikában!

A populista hazugság a habozás nélkül, egyenesen, a leg-rövidebb úton, szinte már szavak nélkül kimondott igazság. Ez hívják üvöltő igazságnak. Ha kimondják, bele lehet süketülni. Ha megmutatják, bele lehet vakulni ragyogásába. Ez a populizmus igazsága – a szintiszta igazság! – mint a hazugság legfelső foka. Mondd ki végre, mi az igazság, vallj színt, ne köntörfalazz! Legyen hozzá bátorságod, hogy kimondd! A populista igazság kimondásához mindenekelőtt bátorság kell. Bátorság és könnyörtelenség. A szabadító mesehős minden lehet, csak gyáva nem, így hát lépten-nyomon tanúsítania kell bátorságot. A populista nem riad vissza semmitől, ha az igazságról van szó. Rettenthetetlen. Bátran belevágja az igazságot a hazugság – a hazug hatalom, a hazug politikus, a hazug világ – képébe. Sőt, ha indulatba jön, akár a mocskos pofájába is. A populista igazságot ugyanis nem kimondani vagy kifejteni kell, hanem a Hazug Ember, a Hazug Párt, a Hazug Kormány, a Hazug Ellenzék galádságán mélységesen felháborodva világgá kiáltani. Éppen erről – e félelmet nem ismerő gesztusról – ismerszik meg az igazság. A hazugság várfalait ledöntő igazságot csak harsonahangon lehet közölni a világgal – bömbölve és üvöltve, ha kell. És ha nem kell, akkor is.

A populizmus minden politikai beszédet, amely a dolgok állását elemző, magyarázó, értelmező módon akarja megvilágítani, mellébeszélésként söpör félre, a forró kása kerülgetéseként gúnyol ki, krónikus hazudozásként leplez le.

Ahol túl sok a szó, ott felütötte fejét a hazugság. A szavak eleve gyanúsak. Hát még a szavak értelmének feszegetése, ez az örökös értelmiségi aknamunka. Hogy ki mit mondott, és hogyan kell azt érteni. Úgy kell érteni, ahogyan mondva van. Az értelmezők a hazugság fizetett bérencei. Szándékos félremagyarázók és rosszhiszemű belemagyarázók. Kártékony figurák, akik össze akarják zavarni az igazság tiszta vizét, amelyre oly régóta szomjazik a mesebeli nép. Különbem sem a szavak ideje jött el, hanem a tetteké. Beszéljenek most már a tettek! A populista – a tette kész ember örök szerepében – a tettek csattanós nyelvén beszél. Minden szava egy-egy lekevert pofon. Minden mondata egy-egy kijózanító fejbeverés. Vagyis – cselekedet. Vagy legalábbis tettekért kiáltó szó.

A populista állandóan igazságot és igazmondást követel. Szívesen múlatja az időt az Igazmondó Juhász szerepében. Követeli, hogy a kormány valljon végre színt. Ne köntörfalazzon! Ne hazudozzon! Mondja ki nyíltan, mit akar, mire készül *mármegint* (a „mármegint” a populista Újbeszél szóteremténye, amit egybemondanak és ezért egybe is írandó), mondja csak ki az igazságot, hogy el akarja venni a kisnyugdíjasoktól utolsó filléreiket is, a közeposztálytól utolsó megtakarított millióit is, a kismamáktól a gyermekgondozási segílyt, a családoktól a családi pótlékot, a betegektől a kórházakat, az egészségesekektől az egészségüket és így tovább, amíg csak van valami, ami még elvehető és valaki, akitől azt el lehet venni. A populizmus legkedveltebb harci kiáltása így hangzik: „Igazságot! Igazságot a népnek! Igazságot a Nemzetnek! Igazságot Magyarországnak! Igazságot X.-nek és Y.-nak, a nemzet és nép igaz fiainak! Igazságot Nekünk és nagyon-nagyon sok Igazságot Nekem!”

Igazság nélkül nincs béke, nincs tárgyalás, nincs egyezkedés! De ki mondja meg, mi az igazság? Nos, ezt is a Nép mondja meg. Tehát: nem a képviselő urak, nem a parlament, nem a bíróság, nem az alkotmánybíróság, nem kormány és nem is az ellenzék mondja meg, hanem maga a Nép. Köz-

vetlenül. Hol mondja meg az igazságot a Nép? Hát úton és útfélen. Hogyan mondja meg? Úgy, hogy már nem kér, de tör-zúz és Molotov-koktélokot hajigál. Miért a Nép mondja meg az igazságot? Azért, mert az Igazság tüstént elmenekül a parlamentből, a hatalomból, ha nem a nép letéteményesei, hanem a nép ellenségei – vámszedői, üldözői, sanyargatói – kormányoznak. Az Igazság mindig a Néppel tart. Elválaszt-hatatlan tőle. Mindig odamegy, ahol a Nép van. Elmegy ő akár a Parlamentbe is. Nem derogál neki. Föltéve, ha a Nép éppen ott található, ha a Nép kerül kormányra. Az Igazság abban a minutában ott terem, gratulál a Néppel, és cinkosan összekacsint vele: „Na ugye, hogy győztünk! Ugye mondtam neked, hogy az igazság győzni fog!”

A népnek mindig igaza van, a nép maga az igazság, csak meg kell hallani a Nép szavát. A Nép szava – Isten szava. Márpedig Isten az, akivel szemben nem lehet igazunk. Ergo: a Nép letéteményesével, a populista párttal szemben, amely az Igazságot megtestesíti, amely az Igazság hírharsonája és hazugságtól oltalmazó kardja, senkinek nem lehet igaza, még akkor sem, ha a nép barátjának, érdekei képviselőjének hazudja magát és a populista politikust „leprázza”. De hát mit is várhatnánk a nép ellenségeitől? A nép/nemzet politikusát az különbözteti meg a népidegen/nemzetidegen politikustól, hogy meghallja a nép igaz szavát, sőt, ha a nép még vagy már nem lenne képes szavakban artikulálni a maga igazát, ő segítségére siet: a nép fájdalomtól hangtalanul tátogó, némán panaszkodó szájáról olvassa le az igazságot, amely röviden így foglalható össze: „Pusztuljatok a hatalomból, vérszopók!”

Ebben a mesében is világosan megmutatkozik, hogy a populizmus egyfajta politikai démonológia és politikai exorcizmus: az ördögi hazugság, a politikai rossz (és a politikai rosszak) kiűzése a világból. Jó, ha ez a kiűzés-kiüldözés megáll a parlament határánál, a politikai élet határánál, és nem megy át boszorkány- és eretneküldözésbe, a hazugság ellen meghirdetett keresztes hadjáratba, a hazugok elleni hisztérikus hajszába. A hazugság mitológiai régóta az

Ördöggel van eljegyezve. A hazugság – a középkorban legalábbis így gondolták – a Krisztus keresztalálával legyőzött, erejét veszített Ördög utolsó menedéke, legfőbb, ha ugyan nem egyetlen megmaradt praktikája. Az Ördög a Hazugság Atyja. Az Óshazug. Legfőbb praktikája, cselvető eszköze, hálója, csapdája a hazugság, a szemfényvesztő illúziókeltés, a hamis ígéret, a hamis esküvés. Ezen a mitológiai alapon válik utóbb a totalitárius birodalmak ördögi módon zárt és hamis világa is a hazugság világává, amelyben az igazság minden szava saját ellentétébe fordul át. Ezen az alapon fogalmazta meg egykoron a hazugság birodalma ellen vonuló mesebeli lovag hitelveként Szolzsenyicin, hogy „az igazság egyetlen szava elegendő ahhoz, hogy az egész világot a maga oldalára húzza át” (‘Oдно szlovo pravdi, vesz mir peretyjányet’).

De „ördög-ügyben” talán mégiscsak jobban hihetünk *A Sátán litániája* szerzőjének, Charles Baudelaire-nak, aki – e tekintetben teljes összhangban a katolikus kereszténységgel – azt mondja: „Az ördög legnagyobb trükkje az, hogy képes elhitetni velünk, hogy létezik”. Ez a legnagyobb hazugság tehát. Nem véletlen, hogy az *igaz* ördög-történet azzal ér véget, hogy a Hazugság Atyját, a Világcsalót átverik, becsapják, vagyis hogy az ördög jól pofára esik (mi másra, ha egyszer arca nincsen?!).

Így foszlik szét újra meg újra az *ördögi módon* ördög-történetekkel riogató populizmus ördöge is végül. De csak a következő meséig. Új ördögre, új mumusra (vagy a régi új életre kelésének meséjére) van szükség ahhoz, hogy az Igazság Bajnokának, Vitéz Jánosnak vagy Paprika Jancsinak legyen kit újra meg újra legyőznie, agyoncsapnia, móresre tanítania, vagyis hogy újra meg újra igazolja magát a Jó szerepében és újra meg újra megszabadíthassa övéit a Rossz ártó hatalmától. Kell a jó mumus! És ha nincs, akkor bizony gondoskodni kell róla! Nem élhetünk mumus nélkül, ha egyszer gyermekek vagyunk! Márpedig azok vagyunk, vagy azok szeretnének lenni. A Költő is megmondotta: „aki él, mind-mind gyermek és anyaölbe vágy”.

A hazugság ellen meghirdetett kereszties hadjáratok, az Ördöggel cimboráló ellenfél ördögi praktikáinak diadalmas leleplezése, az Ördög kiűzése a világból Belzebubbal – nagyon régi trükkjei ezek az Ördögnek (már ha a politikai rosszat metaforikusan annak neveznénk). A politikusnak, aki a hatalom – mint Max Weber mondta – *diabolikus* eszközzel dolgozik, különösképpen elővigyázatosnak kell lennie, nehogy áldozatául essen a hatalom varázseszközében lakozó Ördög incselkedéseinek. Nem árt, sőt, egyenesen jót tesz, ha esti, reggeli és déli imájába is beleszövi: „És ne vigy engem a populizmus kísértésébe!”

Tizedik fejezet

A tettek embere

A populista politikus a tettek embere. Nem szaporítja szívesen a szót. Megveti a szószátyár politikát. A hímezést és a hámozást. A nyers, férfias beszédet szereti. A nyílt sisakkal vívott harcot. Szemtől szembe. Kard ki kard! Minden szavának súlya van, mely alatt a hitvány világ hétrét görnyed. A hitvány politikai ellenfél pedig összeroppan, idegbajt kap, és térdre roskadva kegyelemért könyörög. Minden szava kilótt nyílvevessző, süvítő dárda, rettentő kardcsapás, dörrenő puskagolyó. Egyszóval: tett, tett, tett.

Ritkán beszél. Csak akkor beszél, ha muszáj. Szereti kéretni magát. Ő nem a szavak embere. A nőies locsogást-fecsegetést másokra hagyja. Talpig férfi. Igazi fallokrata, akinek mennydörgő szavára fület sunyva, farkat behúzza iszkolnak tova a hatalom csahos ebei. Herkulesi erejű szónok. Szavainak villámcsapásai alatt roskadoznak az ósdi, elaggott, beteg régi világ politikai és gazdasági eresztékei, meggömbül a pénzvilág gyémánttengelye, és Disznó-Fejű Nagyurai reszketni méltóztatnak. „Isten ostroma ő, jött büntetni világot” – ahogyan Vörösmarty villantja fel gyönyörű disztichonjában Etele/Attila alakját, a zárószóval mindazonáltal az effajta küldetéses emberre – „Isten ostromára” – váró örök sorsot is megörökítve: „Mint rohanó villám, égete, rombola, tűnt”.

1

A populista vezér alakját tetőtől talpig tettekből szövik a posztmodern média „szövőszékén” hú rapszódoszai (ének-szövei) – a piárosok, imidzsmékek, szpícsrajterek: a nemzet új napszamosai. Ha a populista beszéd nem is megy el mindig a tettlegességig, szívesen ecseteli, mi lenne, ha elmenne. Nos, jaj lenne azoknak, akik helyette uralkodnak,

akik a nép jogos hatalmát tőle fondorlattal elbitorolták, vagy akik el akarják bitorolni, ha történetesen ő van hatalmon. Mindenesetre, ha majd egyszer visszatérhet száműzetéséből hazájába – a Hatalom Országába –, előre megmondja, mi lesz az élősdie littel, mely száműzte őt ebből az Országból, és távollétét kihasználva, vélt büntetlensége tudatában a népet szipolyozta, a nemzetet gyötörte, szegény magyar embereket mindenféle reformok kárpadjára húzva, elárulta és kiárusította a hazát, eltékozolta a nemzet vagyonát.

A populista állandóan akcióban van. Ő nem az a politikus, aki nyüzsög, hanem az, aki cselekszik. Szakadatlanul cselekszik. Hat, alkot, gyarapít. Ahhoz, hogy képbe kerüljön, mindenképpen cselekednie kell, avagy: mindennek, ami vele kapcsolatos, cselekedetté, vakmerő tetté, kemény föllépéssé kell válnia. Annak is, ha megvakarja az orrát. Ahány mondat – annyi cselekedet: szigorú utasítás, kemény parancs, haragos vádirat, barátságos vagy barátságtalan dorgálás, életre szóló eligazítás. Szavait könnyebb *tetten érni*, mint a performatív igéket. Ezzel is azt mutatja, hogy a helyén van. Moccsatlanul áll a vártán. A nagy ugrásra készen. Ez az alapállás azonban nem leállást vagy passzív várakozást, egy helyben topogást jelent, hanem kiállást, föllállást és állva maradáást. Tehát ismét csak tettet. Addig sem lazál, amíg tart méltatlan száműzetése a hatalomból. Nem tehetetlenkedik, nem lopja a napot, mint a töketlenség kormánya. De ellenkezőleg: kitart, mint a cövek. És egyre gyűjti az erőt a Nagy Visszatéréshez.

Mind e *cselekedetekkel* azt mutatja, hogy nem lesz ez mindig így. Nem sokáig tart már a reménytelenség dáridója! Korán nevetett, aki rajta nevetett. Ajkára fagy még az ilyenek a gúnymosoly, a pökhendi nevetés! Mert másodszor is eljön ő – ahogyan írva vagyon –, de akkor már igazán és végleg, és befejezi a *politikai megváltás* nagy művét, amire egyetlen életét föltette egykoron, de amit cselvetés és árulás folytán kénytelen volt félbehagyni: úgy levágja a nyolcvankilencfejjű Sárkány utolsó nyolcvannyolc fejét, hogy öröm lesz nézni!

A hősi megmutatkozáshoz nem elég a tettekészség és a tett. A tetteknek rendkívülieknek – meghökkentőknek, váratlanoknak, vakmerőknek – kell lenniük: át kell lépniük valamilyen írott vagy íratlan norma határát. Vagy legalábbis feszegetniük kell a határokat, hogy mindenki úgy értelmezze aztán a határok átlépését vagy feszegetését, ahogyan akarja: az elavult, értelmetlen norma bátor megtöréseként vagy új normaként a normák feszegetőjét így is, úgy is felmentve a normaszegés méltatlan vádjá alól.

A mediatizált élménypolitika általános kényszere hajtja-e ilyenkor a politikust a populizmus irányába, avagy a korszellem, netán az ellenállhatatlan belső kényszer, mindegy. Akár kormányon van, akár nincs kormányon (mivel ellenzékben, azaz kisebbségben a Nemzet nem lehet), lépnie, cselekednie, mozdulnia kell, hogy ezzel is példát adjon elvárásolt, rontás alá került népének, amely leterítve, álomba dermedve várja Fényvitéz érkezését és a talpra szökentő ébresztőcsókot. A szabadító hős állandó akciózása, a piárosai által kitalált próbatételek sorozatos legyőzése, a folyamatos útonlevés, az előrehaladás, a feltartóztathatatlan nyomulás képei teremtik meg a cselekvőképesség, a politikai hatékonyság nagyszerű látszatát (látszatát, hisz e titáni politikai aktivizmus legtöbbször a politikus rémületes tétlenségének, megveszekedett tanácsstalanságának, akut cselekvésképtelenségének elleplezésére szolgáló kulissza csupán).

A tettek emberét, e politikai óriást leggyakrabban kétféle helyzetben láthatjuk: vagy éppen a százalmas politikai jelen liliputi törpéi által – megbénítása céljából – köréje font köteleket tépdesi magáról ébredve; vagy szálfaként, teljes nagyságában a törpe jelen fölé magasodva, amint lerázza hatalmas politikai testéről – egy Ország Testéről – a vérpiócákat, e mindenféle rosszéletű törpöket és szörnyecskéket, és karjára emelve országát és népét átgázol velük a globálkapitalizmus válságtól háborgó Óperenciás-tengerén, át a tulsó partra, ahol a 19. századi, sőt, talán 20. századi nemzet-

állam kedélyesen patriarchális, világháborúsan és totalitáriusan hívogató, biztosságot sugárzó erődítménye, védbástyája, tündérpalotája és persze – az országvesztő árulók és népet fosztogató haramiák számára fönntartott – tömlőcei, kazamatái, koncentrációs táborai húzódnak.

A populista pártvezért vagy népvezért szintén gyakran láthatjuk abban a pillanatban, amikor magabízón, dinamikusan és derűsen a *tétlenség* parlamentáris mezejéről a *tettek utcai mezejére* lép. Amikor – a néppel együtt – neki is elfogy – amúgy végtelen – türelme: „Kész! Elég volt Catilina! Basta! Hát mégis mit gondoltál, még meddig – quousque tandem! – tehed próbára türelmünket? Meddig fogjuk még tűrni gyalázatos packázásaidat? Meddig élhetsz még vissza a nép jóindulatával?” Ilyenkor köszönt be a Nagy Türelmetlenség történelmi végideje, amely épp annyira türelmetlen tettekre sarkallja a Népet és a Nép Vezérét is. A szakítás és újrakezdés ideje ez. A tettek embere imád szakítani. Szakít a kisszerű jelennel, a gyalázatos múlttal, szakít a külvilággal, sőt, ha kell pártjával is, szakít a béna parlamentáris demokráciával, szakít a magukat – szégyen reájuk! – polgárinak nevező politikusok impotenciájával; szakít a gyámoltalanok, gyengék, betegek, reményvesztettek impotenciájával. A tettek embere egyetlen hatalmas erőforrás. A nemzet legféltettebb erőforrása, mely akkor buzog fel, amikor úgy tűnik, az egykor erős nemzet testéből elillant minden erő. Már csak ő maradt. Az utolsó erőforrás. A nemzettest vastartaléka. A nemzet immunrendszerének utolsó véd- és dacvonala, mely megtorpanásra készíti még a legbőszebben támadó vírusokat is: „Eddig és ne tovább!” A populista mint nemzeti erőforrás és vastartalék egyebet sem tesz, mint erőt sugároz: lelket önt, akibe kell, felráz, amiből csak lehet. A kicsiknek azt mondja: „Merjete nagyok lenni!” A nagyoknak ezt: „Legyetek még nagyobbak!” De van szava a szegényekhez is: „Merjete gazdagok lenni!” A bankokhoz pedig imígyen szól: „Merjete lemondani extrabevételeitek egy részéről a haza javára, a nemzet gyarapodására, az államkincstár feltöltésére!” És mernek, akik bátrak. Akik pedig nem elég

bátrak, hát féljenek csak, ha félni akarnak vagy van félnivalójuk!

De a populista nemcsak szakít, hanem e szakítással egyszerűen kiutat is mutat – kiutat a fertőből, a válságból, az elgyöngülésből, a hanyatlásból –, új mederbe tereli a történelem folyását, új irányt szab országnak és világnak, új reményt csepegtet a szívekbe. Nemcsak tulajdonképpeni cselekvéseit, akcióit, szüntelen konfrontálódását a világgal, de életének minden rezdülését, minden szavát *tettként* – világteremtő és világrontó Igeként – *teatralizálják* az arra hivatott piáros szakemberek; tettként méltatják, ünneplik, elemzik a *médiamunkások*; tettként csodálják és rettegik az alattvalók, akiknek a Tettek Embere szintén tetteket tulajdonít, sorsdöntő, világformáló, forradalmi tettként értelmezve át legprózaibb cselekvéseiket is (így lesz például a választófülkék magányában lefolyt titkos szavazásból, és a populizmus nagyarányú választási győzelméből rendszerbuktató nemzeti forradalom). Végül is éppen e tettek kötelékével kapcsolja magához a Tettek Embere a Tettek Népét, így talál egymásra hű elit és hűséges nép, s válnak – a befurakodók, az áskálódók, a mételvezők, az élősködők kiiktatásával – újra egyé. Szőröstül-bőröstül.

3

A populista olyan, mint az akcióhős. Vonakodva bár, de aztán mégiscsak elvállalja a Károkozó által megszarolt, kiszolgáltatott, rettegő közösség (Áldozat) védelmét, és akcióba kezd a Károkozó ellen. Ettől kezdve egyik akció a másikat követi. A hős akcióban van a parlamentben (mindegy, ül-e, áll-e, beszél-e, gombbal szavaz-e avagy lábával, amikor frakciója élén felvetett fejjel, szinte hetykén – hangoz „bakfitty! bakfitty!” kurjongatások közepette – kivonul az ülésteremből); akcióban van az utcán (mindegy, kordont bont, beszédet mond, ajándékosmagot osztogat avagy épp beszáll szuperszonikus népautójába, rápattan egyszerű népi biciklijére), de legfőképpen a képernyőn van akcióban

(mindegy, blogot ír/íratat avagy kalandosan elváltoztatott, népszínműként, szappanoperaként színre vitt mindennapi életének főhőseként lép fel saját, külön bejáratú internetes televíziójában).

A populista ott van az élet sűrűjében, ott látni őt az élet minden igazi színterén, ahol nem politikusok, hanem igazi emberek veszik körül, hogy igazi segítséget kérjenek tőle, hogy igaziból megérinthessék és ebből az érintésből erőt meríthessenek a gyógyuláshoz. Mivel szakít a politika belterjes, áporodott, fülledt világával, folyton a való életben kell megjelennie. A populista ott van minden kilométerkőnél: ott lépdel sáros csizmában a gáton, vállán rokonszenves homokzsákkal; bányászsisak alól néz a bányászok szénporos, fáradt, de becsületes, bizakodó arcába; ha kell, kévét köt, traktorra szál, kombájnt vezet, tankot, helikoptert, tűzoltóautót; tengeralattjárón ereszkedik a mélybe, helikopteren röppen föl a magosba; a-lovát-ugratja, az-agarát-simogatja, a-nyulait-eteti.

Mindezzel egyrészt azt a benyomást kelti, hogy mindenről tud, ami fontos, semmit nem lehet eltitkolni előtte; másrészt azt, hogy mindenütt azonnal ott terem, ahol helyzet van. Hogyan állhatna különben mindig a helyzet magaslatán? Mert kifejezetten azért rohan oda, ahol helyzet van, hogy a helyzet magaslatán állhasson. Különösen katasztrófák színterén jelenik meg előszeretettel: ezzel nemcsak bátorságát csillanthatja meg, hanem érző emberségét és konkrét népszerűtetését is.

Hívjon – jövök! De ha nem hív – akkor is! Azonnal közbelép, ha baj van: segítséget nyújt, megvéd, kárt ment. Azonnali intézkedéseivel, dörgő hangon és megfellebbezhetetlenül kiadott parancsaival olykor meglepi, máskor – egy ország helyeslő morájától kísérvé – megleckézteti a tohonya, lélektelen, tehetetlenkedő helyi bürokráciát: leteremt, fejet most, levált, lefokoz, meneszt. Általában még ott helyben, stande pityere, a kamerák előtt. Azonnal cselekszik. Imádja a rendkívüli helyzeteket, a kivételes állapotokat, és ezért ő maga is előszeretettel rendel el vagy vezet be ilyene-

ket. Megjelenése gyakran váratlan, meglepetésszerű. (Legfeljebb ha a televíziókat, rádiókat, újságírókat, a helyi iskolák és gimnáziumok egyesített diákkórusait és a tűzoltóság fúvós zenekarát értesítik érkezéséről.) Héjaként csap le az égből a népnyzó helyi csinovnyikokra, oroszlánként üt szét övéi között, ha a zsákmány fölött összevesznek, és farkas-ként mordul rá a bárányokra, akik a folyó felső folyásánál isznak, nehogymá' ne tudják, hol a helyük: a farkas bendőjében jelölte ki ugyanis azt a Nép Igazságérzete! Végül pedig igazságot szolgáltat: elvesz azoktól, akiknek van, és ad azoknak, akiknek nincsen, lehetőleg még ott, helyben, hogy mindenki egyenes adásban láthassa, és egyaránt okuljon belőle gazdag és szegény, párttag és egyszerű halandó, kegyvesztett és kegyenc.

4

A képernyőről a populista látványpolitika minden megnyilvánulásának váratlan, bátor akcióként kell lejönnie. Elszántság! Tettekrekség! Dinamizmus! Elég a semmittevésből, az álcselekvésből, a huhogó reménytelenségből! Elég az országmentő, életmentő, népmentő döntések halogatásából! Nem késlekedhetünk tovább! Minden elvesztegetett nap fölér egy hazaárulással! A tettek emberének haladéktalanul a tettek mezéje kell lépnie („a tettek embere azonnal jöjjön Budapestre!”), hogy megtegye a szükségállapotban elengedhetetlenül szükséges lépéseket, hogy mentse, ami menthető még! Aki ebben akadályozni próbálja őt, az a nép ellensége! Mindazokat a politikai és jogintézményeket, procedurális kötöttségeket, szabályokat, törvényeket, szervezeteket, amelyek e megmentő cselekvésben akadályozzák őt, el kell söpörni az útból, vagy legalábbis ideiglenesen, arra a pár száz évre, amíg a Nemzet végleg megérkezik a Boldogság Földjére, föl kell függeszteni működésüket.

Rendkívüli időket élünk. A huszonnegyedik órában vagyunk. Húsz éve egyfolytában. Száz éve egyfolytában. Ezer éve egyfolytában. A populizmus órájának mutatója

ugyanis mindig ugyanazt az órát – a végórát – mutatja. Ahhoz, hogy a populista vezér kiszabadítsa kezét a politikai cselekvésnek határt szabó jogi szabályok, demokratikus normák, írott és íratlan törvények kötöttségeiből, állandóan *rendkívüli (vagy kivételes) állapotban* kell tartania az országot, *rendkívüli (vagy kivételes) állapotként* kell bemutatnia a legszokványosabb normális (normálisan rossz és normálisan nagyon rossz) állapotokat is. Hol katasztrófahelyzet, hol végveszély, hol válság, hol összeesküvés van, hol pedig győzött a forradalom.

Más kérdés, hogy ha egy országot modern történelme során ötpercenként arról értesítenek, hogy halálra van ítélve, hogy a szakadék szélén tántorog, hogy az utolsókat rúgja, hogy a huszonnegyedik órában végvonaglik, vagyis hogy azonnali és radikális műtéti beavatkozásra van szüksége, akkor – ha tényleg bajba kerül, ha tényleg a szakadék szélén táncol – ezt bizony nem egykönnyen hiszi el. („Hát aztán? Mindig is bajban voltam! Mindig is a szakadék szélén táncoltam! De hiszen nem volt még úgy, hogy ne lett volna valahogy!”)

A radikális műtéti beavatkozást sürgető válságmese ezen a ponton kétfelé ágazik: a populista mesében csak a parazita elit, a gonosz bankok rosszindulatúan burjánzó daganatát kell kivágni a népnemzet testéből vagy lefejteni az államról; az elitista ellenmesében ezzel szemben az osztogató-fosztogató állam orráról kell leoperálni a parazita népet. Nem nehéz kitalálni, hogy a meseszerető nép melyik mesét fogadja nagyobb lelkesedéssel.

5

A populista le akarja rövidíteni a szavak tettekhez vezető útját. A legrövidebb, tehát a leggyorsabb utat keresi. Márpedig a szó leggyorsabban parancs formájában teheti meg az utat a tettig. A parancs megbeszélhetetlen, elvágólagos, nem értelmezést, hanem végrehajtást kíván.

A tettek nyelve a lehető legközvetlenebb nyelv. Szinte nem is szavakból, hanem vezényszavakból áll. Közvetlenül

ragadja meg a tömegeket. A tett – a tétlenséggel való diatrális szembeállítás folytán – már önmagában radikálisnak hat. A tettleges politika és politikai nyelv is – radikális. Ez a nyelv kétségkívül az erőszak rokon. De nem az erőszak nyelve (az erőszaknak nincsen nyelve!), bár ettől még nagyon is erőszakos és erőszakoskodó nyelv. A tettbeszédnek nincs szüksége a másik érveinek meghallgatására (még csak az kéne, hogy a tettek embere az Ősgonosz, az Őshazug vagy az Őshülye érveit meghallgassa!). A másiknak itt eleve nem osztanak lapot. A másik neve itt: „Hallgass!” Vagyis: ne ugrálj! ne okoskodj! Te nem tudhatod, mi neked a jó. Azt csak én tudhatom. Elvesznél nélkülem. Azért jöttem, hogy az ország újra a nyertesek között legyen. Hogy ne úgy nézzenek rá a szomszédai, mint lúzerre. Még ha lúzer, akkor se! Ne nézzetek így, mert kinyomom a szemeteket! Ilyen nézet saját hazánkban, a Kárpát-medencében nem fogunk eltűnni többé senkitől.

A mese ezen a ponton megint kétfelé ágazik: az elitista mese arról szól, hogy ez már csak egy ilyen – kudarcra ítélt, minden történelmi játszmáját rendre elvesztő – „lúzer” ország; a populista mese viszont arról szól, hogy az országot ilyen-olyan romlására törő sötét erők már megint elveszejtették. Legfőbb ideje lenne új mese után nézni, vagy egész egyszerűen: „nem lógni” tovább a „mesék tején”! Persze, így csak néptől-nemzettől idegen pénzkufárok, a jóra a szépre botfűlűek, esetleg szándékos meserontók beszélhetnek! Te, ki vagy?

A tettek embere jól ismeri az utasítás, a parancs, a tiltás, az ultimátum, a szent fogadalom, a dörgedelem, a fenyegetőzés összes fogcsattogtató retorikai műfaját, nem ismeri viszont az egyenlők közötti párbeszédet, az érvelő vitát, a meggyőzést, az egyezkedést, és nem ismeri azt, ami a politikában talán a legfontosabb: a *belátást*. A belátás nem az ő műfaja, mit csináljunk? Nem lehet minden műfajban egyformán jó. A tettek embere – ahogyan azt minden populizmus fennhangon hirdeti – ellensége a politikának: igazi anti-politikus. Csakhogy a politika

ellensége, sajnálatos módon, könnyen a szabadság ellenségévé is válhat, mivel a politika korántsem egyenlő a hatalommal vagy a hatalmi politikával és még ennél is kevésbé egyenlő az államüzem karbantartásával és megbízható működtetésével.

Ebből a szempontból a tettek embere, aki csak a tettek nyelvén hajlandó beszélni, ugyanazzal a szóval jellemezhető, amellyel a régi görögök a rabszolgákat és a barbárokat jellemezték: *aneu logu*, vagyis beszéd nélküli. A görögök ezzel a szóval – mint Hannah Arendt írja a politika mibenlétét taglaló tanulmányában⁴⁸ – nem azt akarták kifejezésre juttatni, hogy a rabszolgák és barbárok nem képesek beszélni vagy egyáltalán nincs is nyelvük (hiszen, ha a tulajdonképpeni idegenek, a barbárok nem is, de a rabszolgák jó része kifogástalanul beszélt görögül), hanem azt értették, hogy nem tudnak *szabadon* beszélni, mivel *helyzetikből adódóan* ez lehetetlen. Ahhoz, hogy valaki *szabadon* beszélhessen, más, vele egyenrangú személyekre van szüksége, márpedig ilyeneket csak a szabadság helyén, a politika új, köztes terében, az agorán találhatott, föltéve, hogy szabad emberként maga is részt vehetett a politikában.

Ilyen értelemben nevezhető tehát beszéd nélkülinek (*aneu logu*) a tettek embere, közelebbről az a politikai vezető, akit a görögök zsarnoknak (túrannosz) neveztek. Ismétlem: nem azért, mintha nem lenne képes *beszélni*, hanem azért, mert – *helyzetéből adódóan* – *nem képes szabadon beszélni*. A szabad beszédnek ugyanis előfeltétele az erőszak- és kényszermentesség, a másik fél egyenjogú létezésének elismerése, főképpen pedig a másik szabad szavának meghallgatása és a válaszolás e szavakra éppilyen szabadon. Ebből a szempontból minden parancsuralom úgy jellemezhető, mint anti-politika, azaz a tulajdonképpeni politikai tér – a szabadság – felszámolása, avagy ilyen tér kialakulásának megakadályozása minden erővel.

⁴⁸ Hannah Arendt: *A politika értelme* (3b töredék). In: Uő: *A sivatag és az oázisok*. Gond Kiadó–Palatinus Kiadó, 2002. 52–100. o.

A zsarnok magán kívül nem hall (hallani sem akar) senkit, magán kívül nem ismer el más beszélőt. Ilyen értelemben róla is elmondható, hogy nem beszél, hanem parancsokat osztogat, utasít. Nem tűr ellentmondást, visszabeszélést, vitát, értelmezést, kommentárt, kritikát. A zsarnoknak vagy a zsarnoki karakterű vezetőnek, főnöknek, vezérnek – nem lehet következmények nélkül visszabeszélni, ellentmondani. Következményeken természetesen nem a főnök replikája, argumentuma, hanem ilyen-olyan szankciója (lefokozás, kirúgás, mellőzés, kedvezmények megvonása, szélsőséges esetben börtön, száműzetés stb.) értendő. Ahogy a bolsevik párt szellemes kiszólásairól elhíresült fenegyereke – a később, de nem csak ezért kivégeztetett – Karl Radek mondta Sztálinról, amikor a párton belül folyó éles viták kezdtek egyre vészjóslóbb jelleget ölteni: „Sztálinnal nem lehet vitatkozni: te (mondasz) neki egy idézetet, ő meg (küld) neked egy idézést”. (Az eredeti orosz szójáték lefordíthatatlan: „ti jemu citatu, on tyebe szszilku”. A „szszilka” szó ugyanis nemcsak szövegidézetet, irodalmi hivatkozást jelent, mint a „citatum”, hanem száműzetést, vagyis „Szibériát” is.)

6

Rendkívüli időkben rendkívüli nyelvre van szükség: nincs idő lacafacázni, érveket és ellenérveket latolgatni, meghallgatni a másik felet – azonnal cselekedni kell. Az ország eligazításra, a hadsereg parancsra, a rendőrség utasításra vár, méghozzá kiéhezve.

Az *eligazítás* – katonai beszédműfaj, amely a politikában újabban főleg országértékelő beszédek formájában ölt alakot: a pártvezér eligazítja híveit, a társadalmat, az országot, esetleg a világot is. Megmondja, hány az óra, továbbá, ha nagyon kéri, és ha jó napja van, azt is megmondja, mi az ábra, sőt, hogy meddig tart még az addig. Az eligazítás nem napi-parancs. Általában két dolgot tartalmaz: egy megvilágító erejű, mindent helyén kezelő és helyére tevő *látteleletet* a rend-

kívüli világállapotról, amely vagy van, vagy nincs (de ha nincs, a helyzet csak annál rendkívülibb); és tartalmaz az eligazítás egy semmitmondásig egyszerű, határozott és világos stratégiai tervet a világmindenség átalakítására, hogy mostantól minden másként legyen, mint ahogy eddig volt. Az egyetemes láttelelet tartalmazó kozmikus stratégiai terv ismeretét ország és világ megkönnyebbülése, alázatosan elismerő vezércikkei, továbbá szünni nem akaró vastaps követi. Az általános stratégiai *támadási* terv lebontása napiparancsokra, utasításokra, vezényszavakra, jelmondatokra, taktikai manőverekre, nos, ez már a párt egyszerű katonáinak, fejbőlintó jánosainak, hétrégtörnyedő gézáinak, mindenrekész ernőinek a feladatuk, végrehajtásával pedig Őfőméltósága – különleges megbecsülésének jeléül – magát a Népet bízta meg.

A katonai nyelvet idézi a populista tettebeszédben a „csapások” visszatérő metaforája is. A populizmus csapásokban gondolkodik, akár a bibliai Jóisten. Tíz csapásban vagy három csapásban vagy egyetlen hatalmas csapásban, amelylyel azonban legalább hetet lehet ütni. A politikai hatalom csapásain áttetszik e csapások isteni eredete. Zeusz villámaitól az ószövetségi Jahve tíz csapásáig. Nem meglepő, ha a csapások politikája népszerű. A nép, amely az események áldozatának, tárgyának, örök baleknek érzi magát, szívesen veszi, ha a fejeseznek néha odacsapnak. A népet érő csapások, sorscsapások („csapás ez a kormány” stb.) ellencsapás után kiált. És erről az ellencsapásról gondoskodik a Tettek Embere.

Csapásokban komponálja meg a politikai cselekvés egész stratégiáját: a főirányt. A csapás főiránya leggyakrabban a gazdaság. A korrupció. A költségvetés. A szegénység. A csapás azonnali, határozott, gyors, néha váratlan cselekvést jelent („a rendőrség lecsapott a bűnözőkre”). A csapás mind a célt kitzűző és cselekvést elhatározó akarat, mind a cselekvés módja, mind pedig végeredménye tekintetében *radikális*: teljes és végleges megoldást nyújt a bajok ellen. A Tettek Emberét félmegoldások nem érdeklik. Vagy odacsapsz, vagy nem csapsz oda. De félig odacsapni nem lehet.

Nem kétséges, hogy a csapások politikája – látványpolitika és élménypolitika. A csapás – még ha csak szavakban mérik is a politikai ellenfélre vagy a bűnbakként stigmatizált társadalmi csoportokra – lenyűgöző, szívdermesztő, megrendítő, felszabadító. A nép nem szereti a büntetésekkel késlekedő, az erélyes fellépéstől vonakodó, tutyimutyi hatalmat. A nép nem szereti a huzavonát. Márpedig ha nem szereti, akkor azt kell csinálni, amit a nép szeret. Tehát oda kell csapni, ahova köll. Vagy a csapásra ellencsapással kell válaszolni. Olykor kellően népszerű lehet az asztal csapkodása is. Mondjuk, egy tárgyalóasztalé, az ENSZ-ben. Mindegy, pusztá ököllet vagy levetett cipőnk sarkával csapkodjuk-e a néptől idegen diplomácia asztalát, a lényeg, hogy csapkodjuk. És a populista szeret csapkodni. Leccsap a hazugságra. Leccsapja ellenfelét, mint a taxiórát. Szétccsap övéi között, ha hözöngenek, egymás ellen fenekednek, vagyis ha veszélyeztetik a populista szeme fényét, a monolitikus pártegységet, úgyis mint: a Nemzeti Együttműködés Rendszerét.

Tizenegyedik fejezet A Nagy Félelem

A populistát mindenekelőtt az teszi, hogy nem fél. Semmitől és senkitől. Még önmagától sem. Ebből is kitetszik, hogy rettenthetetlenül és tántoríthatatlanul demokrata. Nem ijed meg a saját árnyékától, mely egy országra vetül. Még szép! Nehogy már ő féljen a saját hazájában! A saját demokráciájában! A saját hatalmától!

A Bárány könyörgő szelídségével fordul mindazokhoz, akik vele, tehát Istennel, a Néppel és a Demokráciával, magyarul: a Renddel tartanak: „Ne féljetek!” Ámde a tigris tüzes haragjával sújt le mindazokra, akik nem tartanak vele – mert aki nincs velünk, ellenünk van! –, akik Isten, a Nép, a Demokrácia, magyarul: a Rend ellenségei. Lesújt a hit-szegő kutyákra, az aljas árulóakra, a gyáva varangyokra, a vérszopó élősködőkre, akik bizony nagyon is jól teszik, ha félnek. Legfőbb ideje, hogy inukba szálljon a bátorság, megremegjen a térdük, megdermedjen ereikben a vér!

A Demokrácia ellenségeit – a mindenféle reakciókat, restaurátorokat, osztály-, nép- és nemzetidegeneket, újarisztokratákat, plutokratákat, kleptokratákat, burzsujokat, bankárokat, fejeseket – éppen félelmük leplezi le. „Most persze félték, nyavalyások?! Élősködni, a nép vérért szívni, a nemzet vagyonát tékozolni, lopni, csalni, hazudni jó volt, mi? És ezt neveztétek ti demokráciának?”

1

A Demokrácia ellenségei ellen folyó világtörténelmi, sőt, talán kozmikus purgatóriumi perben a néven nevezett félelem lesz a koronatanú, mely arról tanúskodik, hogy a perbe fogottak sohasem voltak demokraták.

Hát nem hallottátok még, gyalázatosak, hogy *a demokrata nem fél?! –* dörgi a vádlottak padján szorongó főbűnösök-

re mutatva a Történelem Ítélszékének avagy Purgatóriumának kirendelt főügyésze. – Ti, akik nem áttalljátok léptenyomon hazug szátokra venni Bibó szent nevét – ő, ti megátkodott Bibó-hamisítók, Bibó-szomorítók! –, ti ne ismerétek ezt a hitvalló mondatot? Hát miféle demokrata az, aki reszket, mint a nyárfalevél, holott csak el akar beszélgetni vele kicsikét a Demokrácia? Hát hogy merészelsz te a Demokráciától félni, gyalázatos? Miféle demokrata vagy? Mért egy mersz a Demokrácia szemébe nézni, mi? Erre felelj! A Nép szemébe nézni, he? Az Ítéletet Osztó Igazság szemébe nézni? Hogy nem szégyelled gyávasággal hátba döfni a Demokráciát? Félelmi hisztériáiddal körberohangálni a világot, és lejáratni, rossz hírbe hozni ezt az országot? Saját hazádat? (Már ha valóban ez a te saját hazád, nem pedig egy másik?!)

Demokrata-e vagy? Vagy inkább hazaáruló? Ez itt a kérdés. És a Népnek, a Nép ülnökeinek, bírának, esküdtszékének, ügyészségének bizony azt kell konstatálnia, hogy nem vagy demokrata. Mert félsz! Nem demokrata vagy te, hanem nyúl-szívű zsarnok, a Demokrácia esküdt ellensége, a félelem bérencé, a rettegés agent provocateur-je, aki a félelem mérget – tessék, még méregkeverő is vagy! – csepegteti a demokraták hű szívébe, azt akarván elhítenni velük – és éppen velük! –, hogy a demokrácia veszélyben van, holott a demokrácia soha sincs veszélyben, amíg vannak bátrak, akik mernek! És vannak, erről kezeskedem! Magad is meggyőződhet róla nemsokára, amikor a kurvaanyázó, öklét rázó, köpködő Nép méltóságteljesen megindul, hogy torkodra forrassa félelemkeltő, hazug szavaid! Mert éppen ez a diktatúrával riogató, ez a rágalmozó „weimározás”, ez a vészmadárkodás, igen, ez sodorja veszélybe a Demokráciát! Az Igazi Demokráciát, a Bátorság és Hósiesség Demokráciáját, és nem azt, amit ti, hamisan esküvők, alantas gondolkodású, Mammon-imádók annak neveztek! A Gyávaság Demokráciájának, a Hazugság és Kisszerűség Demokráciájának, az Élősködés Demokráciájának ezennel vége! Jobb, ha ezt szépen az eszetekbe véstitek! Méghogy „Weimár”! Te magad vagy a „Weimár”, szerencsétlen vészmadár! Az Igazi

Demokrácia készen áll, hogy átvegye, sőt, ha kell – és kell, nagyon kell! –, *elvegye* a hatalmat a „Weimárral” riogató Zsarnoktól, aki ime, fut, menekül már, lába se éri a földet! De hát fusson csak, akinek nincs bora! Sőt, meglehet, hogy a Demokrácia ennél a hatalomnál egy kicsikével még több hatalmat is kénytelen lesz magához ragadni. Hogy megvédelmezze magát. Mert azt talán még ti sem fogjátok tagadni, hogy az önvédelemhez a Demokráciának is joga van!

Tessék, nézzetek miránk, ítélkező bírálókatokra, akik itt ülünk nyílt szívvel és bátran dacolva fenyegető pillantásaitokkal, melyeket a vádlottak padjáról lövelltek felénk – folytatja a Demokrácia Elleni Bűnöket Kivizsgáló Ítélszék főügyésze, a Purgatórium elnöke –, hát félünk mi tőletek? Bizony mondom néktek: nem félünk! Nem félünk, mert *mi* valóban demokraták vagyunk. De kik vagytok ti? Tessék, valljatok színt! Fehérek vagytok-e vagy vörösek? Kékek vagytok-e, vagy zöldek? Hazánkfiai vagytok-e vagy idegenek? Velünk, kizsákmányolt, megtiport, megalázott magyarokkal vagytok-e, vagy külső és belső ellenségeinkkel és elnyomóinkkal? Igazoljátok magatokat! Most beszéljétek! Most mutassátok meg szónoki tudatosokat! Most fitogtassátok az eszeteket! De nem, ti most, jómadarak, mélyen hallgattok, féltek és reszketek, és éppen mitőlünk, demokratáktól! Tőlünk, akik nem engedjük, hogy lábbal tiporjátok demokratikus jogainkat, hogy élvezettel ugránozzatok sáros fegyencbakancsaitokkal a szabadság és a nemzet szent zászláján! Hát vakok vagytok ti, vagy csak játszósztátok a hülyét? Provokáltok? Szidjátok édesanyánkat, a Demokráciát? Csoda-e ezek után, ha a Demokrácia lesújt a félelem vámszedőire, a szálnalmas paprikajancsikra, a provokátorokra, mint a kőalapács? Mindazokra, akik azzal riogatnak, hogy ha győz az Igazi Demokrácia, akkor jön a Grand Guignol, a Danse Macabre, a Grande Peur, a Bolsoj Tyerror! Nem, kicsikéim, nem jön, hanem megy! Méghozzá veletek együtt! Egyenesen a történelem szemétdombjára, oda! A többi kacattal együtt! De hisz – nézzetek magatokra, múmiák! – nem is vagytok már! Sőt, soha nem is voltatok! Dicstelen uralmatok időszaka úgy esik ki a Demokrácia emlékezetéből,

mint egy rossz álom. Töröltetik! Teljes egészében! Dilit! Ha értitek gyáva mutyizók, mire gondolunk! De hiába revolverezitek a Demokráciát undorító félelmeitekkel, a Demokrácia soha nem fog meghajolni az aljas zsarolás előtt! Hisztériázatok csak! A Demokráciát nem fogja meghatni színlelt jajveszékelések és hazug jóvendölések! Nem fog meghátrálni előttetek, főképpen most nem, hogy végveszélybe juttattatok hitszegésekkel, reménytelenségekkel, nemzetrontó álfelformjaitokkal, diktatorikus pipogyaságokkal, remegő térdű rendőrállamiságokkal, unalmas „fasisztázásokkal” és még unalmasabb „populistázásokkal”, összes alaptalan félelmetekkel, demokráciagyűlölő rágalmaidokkal! A Demokrácia nem fogja összecsínálni magát a félelem ultimátuma előtt, ha egyszer a léte forog kockán, ha arról van szó, hogy megvédelmezze magát, és rendet vágjon a káoszban: kiösszon pár megbízható nyaklevest vagy egy kis börtönbüntetést, szigorított fegyházat, miegymást azok között, akik a Történelem Ítélszéke előtt bűnösnek találtattak, netán agyoncsapjon – természetesen az általa alkotott új törvények legszigorúbb betartásával – néhány hitvány árulót, összeesküvőt, provokátort, szabotórt, restaurátort és paprikajancsit! Úgyhogy ne merjete felni! Ne merjete felni pökhendi pénzkufárok, rosszarcú idegenek, életgyökerünkön rágó, alja férgek, pokolfajzatok, ne merjete felni! Ne merészeljete ezen a földön többé felni! Szemérmetlenül belefélne a Nemzet arcába, mert olyat teszete veletek, hogy magam is megbánom!

2

Hogyan is félhetne, aki demokrata? Az Igazságtól csak a Hazugság retteg! A Fénytől – a Sötétség Hercege. Az egyenes tartású, nyílt tekintetű Jótól – a hétrét görnyedő, sunnyogó Gonosz. A Törvénytől a törvényszegés. A nyílt szótól a képmutatás. Az egyenes beszédűtől a köntörfalazás. A nyilvánosság reflektorfényétől a sötétség leple alatt szövődő összeesküvés. Mondjuk hát ki együtt, ünnepélyesen, félelem és meghunyászkodás nélkül, mondjuk ki újra meg újra, hogy

itt, a mi földünkön, a mi hazánkban csak a megveszekedett reakciók, a Demokrácia sírásói, a Népnyzó restaurátorok, a hazug milliárdosok és a százalmas paprikajancsik félnek! Na de azt is mondjuk ki, hölgyeim és uraim, drága barátaim, kedves népem, édes néptársak-fajtársak-bajtársak-elvtársak, hogy ők igenis joggal félnek! Rettegjen csak, aki nem-demokrata! Aki kezet emel a demokráciára! Kiáltson csak farkast nyugodtan! Vonyítson a sok eb-torok! Mi nem félünk a farkastól, elvégre mi is farkasok vagyunk, de mi a Demokráciáért vagyunk farkasok, nem ellene!

Nézzéte csak meg ezt a népet, nézzéte meg, és vegyete róla példát! Hát úgy néz ki ez a nép, mint aki fél tőlünk? Ugyan kérem! Két kézzel és két lábbal szavaz miránk! Még-hozzá egyszer s mindenkorra. Vesszenek hát a régi világ levitézlett zsarnokai, a Demokráciától rettegő újarisztokraták, vesszen, aki nem mer bátran és egyenesen a Jóra, az Igazságra, a Jövőre, az Igazi Rendszerváltásra, vagyis az emberekre – könyörgöm, a magyar emberekre! –, a nagycsaládokra, a kisnyugdíjasokra, az energiaárak drasztikus csökkentésére, az egyszeri nagyarányú fizetésemelésre, a külső és belső adósságok elengedésére, a 16. havi nyugdíjra, továbbá a kegydíjra, vigaszdíjra, pótdíjra, kárpótlásra, agypótlásra, szívpothlásra, máj-vele- és végtag-pothlásra, erre az egész – hínye, a kutyafáját neki! – délibábosan jókedvű Kert-Magyarországra, a magyarok Magyarországra és a vele egygé forrt Kárpát-medencei Nagy hazára szavazni! Vesszenek a globalizáció láncos kutyái, a ballib média csahos ebei, vesszenek a bankárok, a spekulánsok, a muszka spionok, a cionista ámokfutók, a Nyugat lakájai, a Haza elveszejtői, hiteink hóhérai, reményeink mézárásai!

Az fél, akinek oka van a félelemre. Akinek vaj van a füle mögött. Akinek rossz a lelkiismerete. Aki csalt, lopott, hazudott, meg aki a népnyzó kormány szekerét tolt! Aki hátba döfte ezt a szegény nemzetet; lerohanta ezt a megszorított-megnyomorított kis országot; átvete ezt a szegény-szegény népet – szegény-szegény dolgozó magyar népet, és a nem-dolgozót is, a svájci frankban fölvetett kölcsönök visszafizetése

alatt nyögő magyar kisemberek százezreit –, vesszen, aki a tizenharmadik bőrt is le akarja húzni a kisnyugdíjasokról, tönkreteszi a kisbefektetőket, a kisvállalkozókat, a szegény kis magyar nagyvállalkozókat (különben is: „engedjétek hozzá a kicsinyeket!”), megfojtja a nemzeti tőkét, miközben százalmas módon hol a globális piac racionalitására, hol e racionalitás összeomlására – a gazdasági világválságra – hivatkozik, Brüsszelbe, Moszkvába, Washingtonba szaladgál, Valutaalappal fekszik, Gazprommal ébred.

Igenis reszkessen, aki egy tál lencséért eladta az országot a multiknak, a Világbanknak, az amerikaiaknak, az oroszoknak, idegen kézre játszotta a népvagyont, még a földet sem átalotta kiárúsítani a nép lába alól – a földet! a drága anyaföldet! –, azt a talpalatnyit, ami a Kárpát-medence földönfutóvá tett népének e medencéből Trianon után még megmaradt! Az ilyenek igenis reszkessenek! Reszkessen mind a hét fejük, nem sokáig reszket már! Reszkessen az egész úri bagázs! Reszkessen az egész tolvajbanda! Reszkessen az egész kommunista banda (bankárbanda, neoliberais banda, értelmiségi-szekértoló banda, idegenszívű banda), reszkessen! Reszkessen! Reszkessenek a hatalom sunyi kis rókái, alattomos patkányai, minden hájjal megkent ordasai, pénzéhes farkaskölykei! Reszkessenek a nép hóhérai, akik álreformok kínpadjára vonták ezt a sokat próbált, szerencsétlen országot, és akik most durva kezekkel le akarják fejteni őt édesanyja – az Állam – tápláló emlőiről, hogy álnokul helyére furakodjanak, és maguk felé fordítsák e tejjel-mézszel folyó hő kebel áldásait! Hát ebből most már nem esztek!

3

A demokratát kétségkívül az teszi, hogy nem fél. Csak az a kérdés: mitől nem fél? Vajon nem fél, amikor éjnek évadján a rossz hírű kerület sötét sikátorában fura alakok veszik körül? Nem fél repülőgépen kényszerleszállás közben? Nem fél a betegségtől? Nem fél a haláltól? A rátörő természeti

katasztrófától? Nem istenfélő? Hogyhogy, hát a demokrata talán nem ember? Nem ismeri a fizikai félelmet? A halál-félelmet? Már hogyan ismerné, és hogyan félne mindentől, amitől csak ember félni tud ezen a földön! Az egyik demokrata jobban, a másik kevésbé. Bibó István agyonidézett erkölcsi maximájában nem a fizikai félelem teljes hiányával, hanem a *politikai és erkölcsi megfélemlíthetetlenséggel* jellemzi a demokratát. A demokrata a mindenkori hatalomtól és a maga politikai ellenfeleitől nem fél. És éppen azért nem fél, mert demokratikus meggyőződése kellő morális erővel, lelki erővel és értelmi erővel vértézi fel ahhoz, hogy a legnehezebb helyzetekben is kitartson, vagyis megőrizze erkölcsi integritását, polgári méltóságtudatát és józan eszét. Belássa mindenekelőtt azt, hogy a politikában nem kifizetődő a másiktól félni, és még ennél is kevésbé kifizetődő a másikat megfélemlíteni.

A megfélemlíthetetlenség nem valamilyen felvett hősi tartás, katonai erény, a lovagi etikai kódex parancsa, hanem belülről, a polgári és emberi méltóság tudatából, egyfajta egészen prózai politikai belátásból fakadó követelmény és morális attitűd: gondolkodás-, beszéd- és viselkedésmód. Szöges ellentéte tehát annak a velejéig hamis hősi, titáni, katonai, lovagi attitűdnek, amelyet a „prózai”, „kisszerű”, „vacak” *polgári* demokráciával szegezett szembe és szegez szembe mindmáig a politikát „hősi küldetesként”, önmagát pedig „különös vágású emberként”, „rendkívüli emberként”, „emberfeletti emberként” ünneplő populista – jobbról is, balról is.

Összegezve: a demokrata abban az értelemben nem fél, hogy:

1. Semmiféle hatalom nem képes *megfélemlíteni* őt. A megfélemlítő hatalom és a megfélemlítő hatalom emberei sem. Ezeket rendíthetetlenül semmibe veszi. Ez teszi a demokratát, és ez választja el a megfélemlítés emberétől, egyebek mellett a hatalomra törő vagy hatalmat gyakorló populistától is. Ezt a rettenthetetlenséget a régiek bátorsággosságnak – görögül: *parrhésziának* – nevezték. Bátorsága

annak van, aki félelmet nem ismerve, mindent ki mer mondani a hatalmasok színe előtt. Pontosan ebben az értelemben fordította le a politikai szabadság nyelvére az ismert jézusi szavakat – „Ne féljetek!” – Bibó, amikor azt mondta, hogy a demokratát az teszi, hogy nem fél.

2. A demokrata politikai belátásával képes úrrá lenni a politikai élet végzetes félelmein, amelyeknek „az a tulajdonságuk, hogy tárgyi előfeltételek híján is, pusztán a félelem erejénél fogva elő tudják hívni azt a veszedelmet, amitől félnek”.⁴⁹

3. Végül pedig a demokrata abban az értelemben nem ismeri a félelmet, hogy még legengesztelhetlenebb politikai ellenfeleit, sőt, ellenségeit sem kívánja megfélemlíteni, soha nem lép fel velük szemben *megfélemlítő módon*. A megfélemlítő politikus *per definitionem* nem-demokrata, és ez a legkevesebb, amit elmondhatunk róla. A politikai közösség bármely részével, a társadalom bármely csoportjával vagy egyénével szemben fenyegető módon, megfélemlítően föllépő politikus vagy politika – bármivel magyarázza, mentesse vagy igazolja ezt a fellépését – nem lehet demokrata, és mindenkor a demokráciával szemben lép fel.

A demokrácia sorsa – fennmaradása vagy elpusztulása – szempontjából döntő kérdés, mennyire hatja át a félelem egy társadalom politikai és mindennapi életét. A félelem bizonyos értelemben a demokrácia barométere. Demokratikus viszonyok között senkinek nem lehet oka a félelemre, a félelem – szó szerint – alaptalan. Ez az érett demokráciákban magától értetődő. A keletkező vagy válságban vergődő demokráciákban, ahol polgárháborúsán megosztott a politikai közösség, a félelemnélküliség alapja nem a demokrácia maga, hanem a demokraták, akik viselkedésükkel mintegy megelőlegezik, illetve – tőlük telhetően – fenntartják a demokráciát: úgy döntenek, hogy nem fognak félni ellenfelüktől, és nem fogják megfélemlíteni őt. E döntés alapja egyfajta

⁴⁹ Bibó István: *A magyar demokrácia válsága*. In: Uő: *Válogatott tanulmányok*. Második kötet, Magvető Könyvkiadó, 1986. 15. o.

demokratikus belátáson alapul: a félelem ugyanis létrehozza tárgyát, és felmorzsolja a demokráciát. A demokrata nem fél, mert megfélemlíthetetlen, mert nem fél a félelemkeltő hatalom fogadkozásaitól, fogcsattogató fenyegetőzéseitől, mert elutasít minden félelemkeltő gesztust, minden otromba kéjfantáziáit a könyörtelen leszámolásról, kiváltképp válságkorszakokban, amikor erre tömeges igény mutatkozik, és amikor ébredezni kezd és kisvártatva színre is lép a Nagy Félelem, a Nagy Gyávaság, ahogyan a tömeget, a lincstömeget Søren Kierkegaard⁵⁰ oly találóan nevezi:

„Létezik egy olyan életszemlélet, mely szerint ahol a tömeg, ott az igazság, és az igazságnak saját belső szükséglete, hogy tömegeket mondhasson magáénak. Létezik egy másik életszemlélet is; ez úgy véli, hogy ahol tömeg van, ott igaztalanság van, úgyhogy még ha egyenként kinek-kinek birtokában van is az igazság – szabadjon egy pillanatra végtelenen eltúloznunk a dolgot –, mihelyt tömegbe verődnek (oly módon, hogy a »tömeg« fogalma úgyszólván döntészerű, szavazásos, lármás-zajos jelentést nyer), nyomban fellép valami igaztalanság. (...) A tömeg – nem ez vagy az a tömeg, nem a most élők, nem is a már meghaltak tömegei, nem a jelentéktelenek vagy az előkelők, a gazdagok vagy a szegények tömegei stb., hanem a fogalmi értelemben vett tömeg – a nem-igazság, mivel a tömeg teljes lelkiismeretlenséget és felelőtlenséget szül, de legalábbis csorbítja az egyéni felelősséget, azáltal, hogy töredékfogalmat gyárt belőle. (...) *Nem igaz továbbá, hogy a tömegnek megvan hozzá a »bátorsága«, mivel az egyének leggyávábbja sincs olyan gyáva, mint bármelyik tömeg. Ugyanis a tömegbe menekülő egyének, akik gyáván megfutamodnak az egyes mivolt elől... a maguk gyávaságával mind hozzájárulnak a Nagy Gyávasághoz, vagyis a Tömeghez.* (...) A tömeg a nem-igazság. Ezért igazából senki sem becsüli alább az emberséget, mint aki önként és hivatásszerűen a tömeg

⁵⁰ Søren Kierkegaard: *Szerzői tevékenységéről*. Latin Betűk, Debrecen, 2000. 100–102. o. Hidas Zoltán fordítása. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

élére áll. (...) A tömeg a nem-igazság. Krisztust azért feszítették keresztre, mivel ő, bár mindenkihez fordult, nem tömegekkel akart szóba elegyedni, semmiképp sem akarta tömeg segítségét igénybe venni, e tekintetben óhatatlanul botrányt okozott, nem akart pártoskodást, nem engedett népszavazást, hanem az akart maradni, ami volt: *az Igazság, melynek az eggyessel van dolga.*”

Tizenkettedik fejezet
**A Több-Mint-Politikus
és a Több-Mint-Párt**

A populista párt előszeretettel tünteti föl magát *már-nem-pártként* és *több-mint-pártként*, a populista politikus pedig szívesen lép a tömegkultúra színpadára a *több-mint-politikus*, a *szinte-már-nem-is-politikus* megnyerő szerepében. Kevesebb mint az Emberiség Megváltója, több mint politikus. Ez a legkevesebb. És ez a legkevesebb a legtöbb.

A Több-Mint-Párt több-mint-politikát folytat, és értelem-szerűen a Több-Mint-Politikus vezeti. Ennek megfelelően több-mint-kormányzati hatalmat és több-mint-választási legitimitációt követel magának, ami természetesen több-mint-egy-választási ciklusig tart, ha nem is az örökkévalóságig.

A populista politikus meg akarja szüntetni a kisszerű, pizkos, alantas politikát, minden társadalmi rossz e kiapadhatatlan forrását, a korrupció mocsarában fetrengő rusnya pártok – e kiéhezett hullók – tanyáját, boszorkánykonyháját, sötét alvilágát. És úgy szünteti meg, hogy erős szavakkal lecsapolja a mocsarat, és még erősebb szavakkal felemeli a politikát az égbe: titáni küzdelemnek tünteti fel a legköznapibb hatalmi marakodást a koncert, hősi létharcnak a nyomorult politikai pengeváltást, szent háborúnak a Több-Mint-Párt sima korrupciós ügyleteit: „Mit csodálkoztok? A Gonosszal kell felvennünk a harcot! Pusztá létünkért küzdünk, és ebben a küzdelemben minden eszköz megengedett! Ha nincs más lehetőség, akkor igenis Belzebubbal fogjuk kikergetni ebből a világból a Sátánt!”

1

A Több-Mint-Párt mindenekelőtt nagy párt. Nagyon nagy! Óriáspárt, néppárt, állampárt, összpárt, gyűjtőpárt, totális párt. Mindent magába kebelez, ami politikai útja során eléje kerül, mint a Kisgömböc. Nem finnyáskodik. Őbenne min-

den párt elfér. Ha jól akar. Ha nem akar jól, tehát a Gonosz-szal cimborál, ám magára vessen! A Több-Mint-Pártban elfér az egész politikai világmindenség. A Több-Mint-Párt a teljességgel méri magát: kiteljesít, beteljesít, túlteljesít, és ehhez a teljességhez értelemszerűen teljhatalomra van szüksége. Mert teljhatalom kell ahhoz, hogy teljesüljenek szent esküvéssel tett ígéretei és apokaliptikus fogadalmi, kibontakozhasson végre ország és világ szeme láttára egész hét pecsét alatt őrzött, titkos üdvterve.

De miben áll maga a többlet? A szükséges plusz? Hol a helye a Több-Mint-Pártnak a többpárt-rendszerű parlamenti demokrácia rendjében, ahol még az is előfordulhat, hogy egyidejűleg több párt is aspirál a Több-Mint-Párt szerepére? Természetesen sehol. Hiszen az ilyen pártban megjelenő többlet éppen arra utal, hogy ez a párt már nem olyan párt mint a többi! Arra utal, hogy fölülemelkedett ezen az egész politikának nevezett kutyakomédián. Túllépett e mai kocsmán, azaz az „idejétmúlt”, „működésképtelen”, „beteg”, „népidegen” rendszeren: túllépett és fölötte áll. Onnan néz le most már a Több-Mint-Politikus, mint egy új Zarathustra – hol titáni haraggal, hol titáni kacagással – a politikának nevezett szemétdombra, ahol rátarti kiskakasokként a pártok kapirgálnak. Néki a pártok – szalmakutyák. Parlament, ellenzék, kormányzat, választások – gyerekcipői voltak ezek egykor, melyeket réges-rég kinőtt és lerúgott magáról. Saját cipőket akar immár! Nem is cipőket, de inkább bakancsokat és csizmákat! Félcipőben nem lehet kormányozni. Márpedig a Több-Mint-Párt Több-Mint-Politikusa egyetlen dologhoz ért igazán – a kormányzáshoz. Mindegy, ellenzékben van-e vagy kormányon, ő egyre kormányoz csak. Minden helyzetben, minden körülmény közt. Mert erre hivatott. És mert máshoz nem ért. De nem is kell értenie! Nem pojjáca ő, hogy egyszer lent legyen, egyszer fent! Egyszer kint, egyszer bent! Egyszer kormányon, egyszer ellenzékben! Nincs alku, ő hadd legyen boldog! Ehhez kér és kap felhatalmazást a Néptől, az ő egyetlen boldogságától (az ő „egyetlen galambocskájától, *démikétől*”, ahogyan Arisztophanész *Lovagok*

című komédiájában a populista politikusok udvarolják körül – Arany János fordításában – szerelmes mátkájukat: a Démoszt, a Népet).

Azonkívül a többlet azt is jelent, hogy a Több-Mint-Párt a *többség* pártja. A túlnyomó többsége, a döntő többsége, a szilárd többsége, az óriási többsége. Ne kerteljünk (a populista sem kertel, ha az igazságról van szó, és ha az igazságról van szó, mindenki populistává válik egy kicsit), hanem mondjuk ki nyersen és kendőzetlenül: a Több-Mint-Párt a *többség pártja*. Az Örök Többsége. Az Igazi Többsége. A Többség nem mennyiségi kérdés. Akkor is megvan, ha mennyiségileg nem adott. És mert akkor is megvan, azért előbb-utóbb mennyiségileg is meg kell lennie. Vagy így, vagy úgy.

Az orosz mensevikek – vagyis kisebbségiek – már azzal aláírták halálos ítéletüket, hogy engedték kisebbségieknek nevezni magukat. Aki kisebbségben van – gyöngé. A gyöngéket pedig nem szeretik. Az emberek többsége a többséghez akar tartozni. Valójában az egykori orosz szociáldemokrata pártban számszerűleg mindig a mensevikek voltak többségben, a magukat bolsevikoknak – a többségieknek – nevezők pedig kisebbségben. Csupán egyetlenegyszer, egy szervezeti kérdéstről zajló szavazásban fordult elő, hogy a többség kisebbségben maradt. Ettől kezdve ragasztotta a kisebbség a többségre a „kisebbségiek” nevet, és vette fel saját nevéként azt, hogy „többségiek”. E két politikai ragadványnév – mensevikek és bolsevikok – azonban felszínre hozta a párt két frakciójának ellentétes politikai természetét, jelesül azt, hogy a mensevikek *szociál-demokraták*, akik számára elképzelhető és természetes, hogy kisebbségben is maradhatnak; a bolsevikok viszont *szociál-populisták*, akik számára elképzelhetetlen, hogy kisebbségbe szoruljanak, eredendően többségben vannak, hiszen ők nem részei az Egésznek, amelyet részként csak képviselhetnének, hanem ők maga az Egész. Márpedig az Egész nem lehet kisebbségben. Az Igazság nem lehet kisebbségben, a Nemzet nem lehet kisebbségben, a Munkásosztály nem lehet kisebbségben stb. stb. Hamarosan létre is hozták az első Több-Mint-

Pártot, amely egészen 1917-ig törpepárt volt Oroszországban, de októberben aztán több-mint-hatalomra jutott, és meghatározta a „rövid” 20. század egész történelmét.

A Több-Mint-Párt tehát nem a számszerűsíthető szavattöbbségen alapuló pillanatnyi és esetleges többség pártja – az efféle lélektelen, formális többségre a populista nem sokat ad –, hanem a spirituális többségé, az erkölcsi többségé, a történelmi többségé, amely kikezdhetetlen és eleve bizonyos. Az igazi többség – több-mint-választási-többség. Az igazi többség – a láthatatlan többség – a számszerűsíthető formális többségen túl van. Egyáltalán nem is számolható össze. Az igazi többségben hinni kell! Az igazi többség sohasem szorul ellenzékbe. Az ellenzék szerepe méltatlan lenne az igazi többséghez! Az igazi többség inkább kivonul a parlamenti ülésekről, semmint tűrje, hogy parlamenti bohócot – vagyis ellenzékét – csináljanak belőle! Azt már nem! A Több-Mint-Párt sem ellenzékbe szorulva, sem kormányzati hatalomra jutva nem fér el a polgári demokrácia parlamentáris keretében: túl szűk az neki és túl sekélyes világraszóló terveinek kihordásához és megvalósításához.

2

Több-Mint-Párt valamivel kevesebb mint a nemzet. De majdnem-nemzet. Pontosabban: az igazi nemzet előképe. *A gyógyult nemzeté.* A felépült, helyreállt, egészsé vált, vagyis egészséges nemzeté. A bajtól, rossztól megtisztított nemzeté. Amelynek részévé mindazoknak válniuk kell, akik még nem váltak. Föltéve, hogy válhatnak. Hogy érdemesek rá. Ha kiállják a tűzpróbát. Meg a vízpróbát. Átkelnek a tűzön, és nem égnék meg. Átkelnek a vízen, és nem fulladnak bele. Akkor majd elválik, boszorkányok-e és méregkeverők, avagy igaz emberek. Küld majd értesítést róla nekik a kazamatákba a Purgatórium éber őre.

Persze, aki visszariad a próbától, az „utósó nagy próbától”, jobb, ha neki se kezd. Ha távozik e helyről. Ámde mit látnak szemünk? Sőt, mit *kell* látniuk?! Nem állták ki a pró-

bát, mégis itt vannak. Elemésztette őket a tűz, mégis élnek és virulnak. Belefulladtak a vízbe, mégis itt törülködnek ugrádozva, a vizet rázogatva fülükből, nagy vidáman a parton! Mi ez itt – boszorkánytanya? Démonok incselkedése vagy az Igazságos Isten kifürkészhetetlen szándékának teljesülése? Hogy történhetett ez meg? Ki engedte, hogy így legyen? Vagy ők nincsenek itt, vagy a mi szemünk káprázik! Vagy mégis itt vannak, mert így akarta a Gondviselés, melynek útjai tudvalévőleg kifürkészhetetlenek. Talán így akarta megmutatni az igazaknak, hová vezet az, ha egy egész közösséget megszáll a mételty?

A Több-Mint-Párt a lélekben fogant, a kekeckedő értelem próbájának alá nem vethető közösség modellje, csírája, mintája. Varázstükör, amelyben a jelen megpillantja önnön rütségát, és visszahőköl a hatalmas szépségtől, mely a Több-Mint-Pártból jövőként ráragyog. Ez a tükörkép nem eszmény már, nem terv, nem ígéret, hanem kézzelfogható valóság, amit két és fél millió ember él meg nap mint nap. Ennyien élnének azon a szigeten, ahová a globalizmus özönvizéből a Több-Mint-Párt bárkája kimentette őket. Pontosabban lelkeket. Mert a Több-Mint-Pártnak nem választókkal, hanem lelkekkel van dolga. Azokhoz szól, azokat menti, azoktól remél még szavazatot is. A választópolgártól, ettől az elfajzott embercsökevénytől, ettől a sárkányfogveteménytől, ettől a csökkent számtól nem kér semmit azon kívül, hogy ne akadályozza a lélekmentés-világmentés nagy művét, ne álljon útjába a Megmentőnek és az ő Mentőládájának vagy Mentőárkájának (a bibliai Noé bárkájának ugyanaz neve, mint a Szövetség vagy a Frigy Ládájának: görögül: kibótosz, héberül: teba).

3

Mindebből következőleg a Több-Mint-Pártnak leginkább megfelelő politikai rendszer a több-mint-demokrácia rendszere, ahol az egyének több-mint-állampolgárok (vallásosan rajongó hívők vagy a Több-Mint-Párt szolgáló papjai), az egyenlőség több-mint-egyenlőség, a szabadság több-mint-

szabadság, a választások pedig több-mint-választások. „Egyszer s mindenkorra választ, aki engem választ – hites urául, igaz szeretőjéül!” A Több-Mint-Párt hatalomra kerülésével egy új korszak köszönt be, vagy ahogy a dalban van: a több-mint-emberiség új napja kél. („Kél” vagy nem „kél”, mindenestre, mi, több-mint-emberek ragaszkodni fogunk hozzá, hogy kéljen! Akinek pedig nem kél, boruljon arra az éjszaka örök sötétsége!)

A Több-Mint-Párt abban is több minden pártnál, hogy leválthatatlan; hogy választási ciklusok rozsdája nem fog rajta, sőt, csak még fényesebbé teszi arany dicsőségét: több-mint-egy-ciklusra szóló hatalma minden választással csak még erősebb, még kikezdetlenebb lesz. A választóknak – ha igaz emberek és igaz hazafiak – egyszerűen nincs más választásuk, minthogy az Igazságot és az Életet válasszák.

A pártok ideje – a pártoskodások, a pártok közötti hatalmi marakodások, a néptől idegen parlamenti mutyizások ideje – lejárt! – mondja a Több-Mint-Párt vezére, hirdeti szövívője, zengi kórusban angyalkara, hogy a többi párt is értsen a szóból, és térjen végre észre: minden teketória nélkül, azonnal adja át a hatalmat azoknak, akiket e hatalom eredendően és örökre megillet. Hagyjanak fel egyszer s mindenkorra a parlamentáris demokráciának álcázott nemzetellenes áskálódással, a kormányzásnak álcázott népszipolyozással, a szólásszabadságnak álcázott terrorral, egyszóval legyen vége a diktatúrának, és jöjjön el a Több-Mint-Párt demokráciája! Ámen.

4

A populista párt nem a pipogyán ágáló, ide-oda kapkodó, gyáván erőlködő kisebbségi *rész*, hanem a nyugodt erő, a hatalmas és a politikai mező egészét betöltő-elfoglaló *Egész* szerepét ulti magára. A rész szerepét most már örök időkre az ellenség – az Egészről lehasadt, letört, lepattant, és az Egésszel szemben ellenséges, destruktív ellenség – játssza el, mint Isten Majmának szerepét játssza el Isten ellenlábasa, az Ördög. Ismeretes, hogy az Ördög a részletben lakozik. Ha

a tehát pártok – hiszen csak *részek!* – az Ördög incselkedései, az Ördög tanyái, akkor a Pártok-Fölötti-Párt – mint az ördögi pártok és pártrendszer ellenlábas – az isteni Egész letéteményese kell legyen: a politikai Egy-Istené: a Szuverén Népé, amely valóban egy és oszthatatlan. Csakhogy a politikai közösség mint végső, minden részt átfogó, minden résznek értelmet adó Egész mást jelent a totalitárius, és mást a demokratikus rendszerben.

Az egész és a rész viszonyát *Az egyeduralom* című ismert politikai-teológiai traktátusában – más összefüggésben ugyan, de a modern politikai pártok és a politikai közösség viszonyára is kiterjeszhetően – Dante Alighieri e szavakkal jellemezte: „A rész úgy viszonylik az egészhez, mint céljához és legjobb állapotához. Ugyanígy a rész rendje is az egész rendjéhez, miként céljához és legjobb állapotához. Ebből következik, hogy a rész rendjének jósága nem haladja meg az egész rendjének jóságát, hanem inkább ellenkezőleg.”⁵¹ A modern politikai közösség nyelvén a *részek rendje* – a pártok rendjének felel meg; az *egész rendje* – a demokratikus akaratképzésen, racionális legitimáción és népképviselaten alapuló politikai közösség, az államot alkotó politikai nemzet rendje. A részeknek egymáshoz és az egészhez igazodása a demokrácia alfája és ómegája. A demokráciában ugyanis már nem az egyeduralkodó, a monarcha, a szuverén (aki mellesleg korántsem törvények felett álló despota vagy türannisz volt!) testesíti meg az *egyetlen* Egészet (ő ugyanis megtestesítette vagy reprezentálta, de nem képviselte, és ilyen értelemben csakugyan az Egésszel volt azonos!), hanem a hatalomért egymással versengő, de egymásnak nem alárendelt, egyenjogú részek képviselik, méghozzá választási felhatalmazás alapján, ami azt is jelenti, hogy soha semmilyen módon nem válhatnak azonosá az egészsel.

Minden kísérlet a politikai résznek (a pártnak) az Egésszel (a néppel és a nemzettel) való azonosítására – merénylet a

⁵¹ Dante Alighieri: *Az egyeduralom*. Kossuth Kiadó, 2003. 16. o. (Sallay Géza fordítása)

demokrácia ellen, és akkor is *totalitárius irányultságú*, ha megvalósítása nem megy el – nem akar vagy nem tud elmenni – a totális rendszerig; ha megreked a politikai ambíció, az ügyes retorika vagy a látomásos ideológiai téboly szintjén. A rész akkor is rész, a párt akkor is párt marad, ha Egésszé fújja fel magát, míg csak ki nem durran, mint az ökörrrel versengő béka az ismert állatmesében (*rana rupta in fabula*). Ha egyetlen rész rendjét akarják Egészként rákényszeríteni minden részre, ha egyetlen rész saját rendjével akarják felcserélni a demokratikus Egész sokféle rész szabad összeműködésén alapuló rendjét, annak vége a dölyfös erőszak – a hübrisz – elszabadulása lesz, ami nemcsak az elszabadult rész pusztulásához vezet, de előbb-utóbb romba dönti az Egészet is. Nem hiába mondta egykoron Hérakleitosz, hogy „a hübriszt erősebben kell oltani, mint a tűzvészt”⁵².

5

A populista politikus mindig nagy nyomatékkal hangsúlyozza, hogy nem órála van itt szó, nem az ő személyes politikai-hatalmi ambícióiról, holmi hatalmi megszállottságról vagy hatalomszomjról (ha ilyesmikről hall, nevetnie kell!), hanem sokkal-sokkal többről. Ő maga személy szerint egyáltalán nem vágyik hatalomra, ő akár vissza is vonulhatna, őt nem a politika érdekli („politikus vagyok, mit érdekelne a politika maga?”); *egyáltalán* nincsenek is politikai ambíciói (ha azt hallja, hogy „hatalom”, köpnie kell!), semmi kedve pizslicsárré pártpolitikai ügyekre, parlamenti veszekedésekre, választási kampányokra, színpalak mögötti alkudozásokra pazarolni drága életidejét. Akkor már inkább lepkét gyűjt, gyermekeit

⁵² G. S. Kirk–J. E. Raven–M. Schofield: *A preszókratikus filozófusok*. Atlantisz, 1998. 314. o. Ennek az idézett kiadásban 248. sz. Hérakleitosz-törödéknék – „A hübriszt erősebben kell oltani, mint a tűzvészt.” – a mélyebb politikai értelme csak a rákövetkező 249. sz. törödéssel világlik ki teljes egyértelműséggel „A népnek úgy kell harcolnia a törvényért, mint a városfalért.” (Uo.)

neveli, sportol, visszatér szakmájához vagy kolostorba vonul. Csakhogy nem olyan időket élünk! Nem hátrálhat meg felelőtlenül vagy áruló módon a Feladat elől, amelyre meghívást kapott. Nem fordíthat hátat a népnek, amely reménységét immár egyedül belé veti. Mert ma már (vagy itt és most) a pártok szükös gondolkodásánál többre van szükség. Sokkal-sokkal többre! A nemzet többet érdemel. Magyarország többet érdemel. Több-Mint-Pártot, Több-Mint-Politikust.

Élet vagy halál! Minden vagy semmi! Ez itt a kérdés és ezekre a kérdésekre a Történelem ez idő szerint egyetlen választ ismer csupán, és ez a válasz – már amennyire ez a Történelem girbegurba írásával a ninivei palota falára fölírt válaszból kivilábilható – maga a Több-Mint-Politikus. Nem ő ajánlkozik a feladat elvégzésére. Istenőrizz, hogy rátukmálja magát bárkire (ez méltatlan lenne hozzá), a Történelem, a Sors választott így. A Történelem választását nevétséges lenne megvitatni vagy függővé tenni holmi parlamenti választások kimenetelétől. Ez a válasz egyszerűen adott. Hallja az, akinek van füle a hallásra. Lehet elfogadni, vagyis lehet az életet választani, a közösséggel, az Egésszel tartani; és lehet nem elfogadni; vagyis a pokol erőihez, a nemzet gyilkosaihoz, a nép megszomorítóihoz csatlakozni. Őneki magának nincsen választása. Végig kell mennie az úton, amelyre Sors Tábornok vezényelte. Ha egyetlen pártpolitikus sem képes lemondani saját pártterdekeiről, hogy föláldozza magát a hatalom oltárán, a Több-Mint-Politikus kész meghozni ezt az áldozatot. Nap mint nap, évről évre, egy életen át. Mert – ismételjük – nincs más választása. Mint ahogy azoknak sincsen, akikért ezt az áldozatot meghozza – a választóknak. Ezért is választották olyan nagy többséggel őt.

Így vagy úgy, ha a választásokon *látszólag* pártként induló és a választásokat *látszólag* pártként megnyerő, legitimitását *látszólag* racionálisan, a szavazatok összeszámolásából eredeztető Több-Mint-Párt kerül hatalomra, akkor beköszönhet végre a Több-Mint-Demokrácia korszaka: több mint demokrácia, kevesebb mint diktatúra. Ahol majd boldogan élnek, akik meg nem halnak. Mint a mesében.

Tizenharmadik fejezet

Az ezerarcú populizmus

A populizmusnak ezer arca van, csak saját arca nincsen. Éppen ez a különös *ezerarcú arctalanság*, a létező politikai arcok és arckifejezések szüntelen változtatása, ez a – saját politikai arc belülről fakadó hiányát, a *démonikus ürességet* karneválián elrejtő, egyszerre ijesztő és mulattató – politikai maszkbál alkotja jellegadó vonását, és ebből ered *politikai* megfoghatatlansága, azonosíthatatlansága, besorolhatatlansága is, amit – mint arról egy másik mesében már volt szó – politika-fölöttiségeként és pártok-fölöttiségeként ünnepel magában, és ekként próbál eladni a történelmi misztériumjáték dermedten figyelő vagy önfeledten ugránczó közönségének.

1

A populista a legritkább esetben azonosítja magát „populistiként”, hacsak nem az ismert demagóg fordulattal, hogy az – úgymond – igazságtalanul melléne szegezett kardot megragadja, és maga mártsa teátrálisan ennen kebelébe:

„Azt mondjátok, populista vagyok?! Igen, én valóban populista vagyok, ha nektek a nép védelme, az igazság jogos ügye, a nép vámszedőinek néven nevezése és kemény megbüntetése populizmus! Igen, nem tagadom, populista vagyok! Na de kivel és mivel szemben vagyok populista? Igen, populista vagyok a káossal, a cigánybűnözéssel, az általános elszegényedéssel, a nemzet átverésével szemben! És populista vagyok a korrupt bürokráciával, a lélektelen hatalommal, a harácsoló spekulánsokkal, az élősködő idegenekkel szemben is! Mi ezzel a baj? Hát talán már a nemzet jogos önvédelme is bűn? Már az is bűn, ha vissza akarjuk szerezni az országot az országbitorlóktól? A demokráciát a demokrácia megbecstelelítőitől? Fel akarjuk szabadítani a nemzetet az idegen uralom

alól? Azt akarjuk, hogy a szabadság újra szabadság legyen? A demokrácia végre demokrácia? Bűn talán az esetek föl-emelése a nyomorúságból, amelybe a bankár- és milliárdos-kormány taszította? Bűn a globalizáció özvegyeinek és árváinak fölkarolása? Bűn a kismizett magyar kisemberek, a kis magyar felsőközéposztály, a kis magyar milliárdosok könyveinek letörlése? Bűn a bűnösök, a tolvajok, a krónikus hazudozók, a népszomorítók megbüntetése? Mindez bűn lenne tehát? Nem inkább a nép bátor megmentőinek, nap-szavú felszabadítóinak a lejáratása a bűn? Nem inkább az igazságra és rendteremtésre szomjas ország lepopulistázása a bűn? Nem inkább a nemzet megmentésén fáradozó politikai vezető megbélyegzése a bűn? A populizmussal való oktalan riogtatás, fondorlatos vádaskodás, undorító rágalmozás a bűn? Egyáltalán, kik vagytok ti? Honnan jöttetek? Mi a nevetek? Neveket akarok hallani! Különben is: nem ti vagytok véletlenül azok a bizonyos populisták ezzel az örökös, demagóg populistázásokkal, amely hovatovább az idegeire megy már ennek az egyenes beszédre kiéhezett, jóra és szépre szomjas, becsületes népnak?”

Való igaz: ha a „populizmus” nem valamilyen konkrét politikai jelenség elemzésére és értelmezésére szolgáló fogalom, hanem a politikai ellenfelet *negatívan* azonosító – elintéző, lejárató, leleplező – vád, címke, stigma, akkor a populizmus is előszeretettel folyomodik hozzá, minden további nélkül lepopulistázza politikai ellenfelét. A populista bagoly a populista verebet. Gyakori jelenet, hogy két populista áll egymással szemben, és egymásra mutatva vadul populistázza egymást. A politikai anyázás szótára kimeríthetetlen. Alkalmilag ugyanis bármely szó felveheti az „anya-anyád-teanyád” jelentését.

Az ilyen jelenetek is arra vallanak, hogy a populizmus ezer arca, próteuszi alakoskodása, szerepjátszása, a politikai azonosítás előli trükkös elugrások mögött ugyanaz a titok lappang, hogy ugyanis hiányzik belőle minden eredeti és igaz *politikai tartalom*, hogy nincs szilárd belső magva, bármit magába fogad, és semmit nem emészt meg, semmi

nem válik benne sajátjává. A populizmus legbenső mivolta szerint – a *politikai semmi*. A politika látszata, színes káprázata, szemgyönyörködtető üvegyöngyjátéka csupán. A populizmus – éspedig a politikai demokrácia kiüresedésének, múzeumi demokráciává, ceremoniális demokráciává, látvány- és élménydemokráciává válásának mértékében – minden politikai párt eszköztárában megjelenik, és egyre fontosabb szerepet játszik, még ha csak olcsó politikai fogásként, beugrató trükként, a politikai beszédmód általános retorikai és stilisztikai jegyeként is, illetve állandó kísértést jelent a nem-politikai önazonosításra („se jobb, se bal”), a politika lenézésére, a politikán való túllépésre, ami nem a demokráciát tölti meg új élettel, hanem a diktatúrát készíti elő. (A populizmus inverze – ebből a szempontból – az elitista „szakértőiség”, a „szakértői racionalitás”, amely szintén politikafőlöttiséget, politikán túliságot hirdet, és általában akkor jelenik meg, amikor az elerőtlenedett *részek* demokratikus racionalitása képtelen már a *részeket* felfaló antidemokratikus *Egész* – a populizmus – irracionális és diktatórikus terjeszkedésének feltartóztatására. Persze, a szakértői racionalitás politikán túlisága ilyenkor már vajmi keveset segít.)

Valamilyen mértékben minden párt alakoskodik, rejtőzködik, és igyekszik műbajszos, árvalányhajjas, hurkás-kolbászos-pálinkás népszínműként színre vinni meglehetősen prózai programját. A határ e tekintetben ott húzódik alakoskodás és alakoskodás között, hogy a jobboldali és baloldali pártok nem szűnnek meg jobb- és baloldaliak lenni attól, hogy populista eszközöket, trükköket, nyelvi fordulatokat használnak, míg a populista pártnak semmiféle hagyományos mércével mérhető baloldali vagy jobboldali identitása nincsen. Bármikor hazudhat magának ilyet is, olyat is. A populizmus identitásának sajátossága éppen abban áll, hogy nincs saját identitása, szükség és érdek szerint szedegeti csokorba a politikai mező egymással teljességgel összeegyeztethetetlen virágait, bárhol nőnek is azok. Mindig azt a politikai vegyértéket veszi fel, amely éppen nincs lekötve, és

elég erős ahhoz, hogy a populista világhódítás kiindulópontja legyen. A populista nem azért alakoskodik, hogy általános érdekként, nemzeti érdekként tüntethesse fel és adhassa el a sokféle érdeket kényszerűen vagy szándékosan figyelmen kívül hagyó, más érdekeket kifejezetten csorbító baloldali vagy jobboldali politikai programokat, hanem azért, mert sem jobboldali, sem baloldali identitása, világnézete, programja nincsen, és éppen ebből igyekszik előnyt kovácsolni a hagyományos pártokkal szemben, különösen a – politikából, a politikai osztályból, a demokratikus intézményekből való – általános társadalmi kiábrándulás, a szociális elbizonytalanosítás és talajvesztés, a gazdasági depresszió időszakában.

2

A populizmus ezer arca valójában ezer álarc. Bármely létező politikai arcot kész magára rántani, hogy álarcot csináljon magának belőle. Álarcokon kívül más arca nincsen. Így született politikailag – arc nélkül. Ez az arctalanság olykor előnyére válik, a végjátékban azonban teljes politikai összeomlásához és megsemmisüléséhez vezet. Az álarc démonikus üressége, az arcszerűség látszata, megfoghatatlansága a populistát mindig félelmetessé teszi kissé. Vagy nagyon. Mindaddig, amíg a felvett politikai arcok maszkosulására nem derül fény, a populizmus rendkívül megnyerő tud lenni, és hatalmas tömegekre van hatással. Mindaddig, amíg nem tűnik fel, hogy a populistának nincs arca, amíg sikerül elhítenie közönségével, hogy nem maszkot cserél, hanem csak arckifejezést vált, addig nem riadnak vissza tőle. De mihelyt minden maszk lehullik és ott áll arctalanul, még révült híveit is elfogja olykor a démonikus ember ürességén érzett szokásos borzadály.

A maszkok, lárva-arcok démonikus üressége nem mindig és nem csak félelmetes, olykor kifejezetten mulattató. A populizmus karikatúrisztikusan túlzó politika-utánczait mindig a paródia határán mozognak. Irodalmi hasonlattal élve: Übü papa és Arthuro Ui között a különbség nem a kari-

katurisztikus utáncat- és paródia-jellegben van, hanem a műfajban: mindkettő a groteszk mumusok, véres bohócok, világzabáló szörnyek egyazon *rémseges* fajához tartozik, csak az egyik a vásári *guignol* (a Paprika Jancsi-bábjáték), a másik a történelmi *grand guignol*, az egyik a rémbohózat, a másik a vérvalóság színpadán lép föl. Hogy aztán a populizmus egy történelmi helyzetben konkrétan miként, mely műfajban valósul meg, a populista melyik alakváltozatban – ostoba fajankóként, üvöltő véres pojácaként vagy gonosz Fehér Bohócként – lép-e színre a történelem színpadán, az a nemzeti hagyományokon túlmenően mindenekelőtt attól függ, mekkora *erőre* tett szert aktuálisan egy társadalomban a *semmi*, a társadalom *valóságvesztése*: a realitásérzék, a racionalitás *tébolyító* hiánya, és ezzel együtt a démonalításban rejlő kísértés.

3

A populizmus ezer álarc mögé rejtett arctalanságából ered piaci legeket megszegyenítően *tolakodó arcátlansága* is, amellyel mindenre rátelepszik, minden politikai eszmét kisajátít, és saját csomagolásban hoz forgalomba „hamisítatlanul eredeti” vagy „jobb mint az eredeti!” felirattal. És ugyanebből az arcátlanságból ered skrupulusokat nem ismerő gátlástalansága is, amellyel – szemforgató módon magasabb igazságokra, elvekre, értékekre hivatkozva – minden törvény határát átlépi, az emberi együttélés összes írott és íratlan szabályát kész röhögve vagy fapofával felrúgni, miközben a „vér” vagy a „nép”, a „nemzet”, „osztály”, „faj” törvényt törő magasabb törvényére hivatkozik.

A populizmus legismertebb álarcjai – egy bizonyos távolságból nézve – úgy hatnak, mintha elkészítőjük kifejezetten arra vállalkozott volna, hogy leleplező vagy megsemmisítően gúnyos célzattal elkészítse a létező, esetleg éppen halódó vagy voltaképpen már halott *hagyományos* politikai irányzatok groteszk utáncatát, halotti maszkiáját, gumi vagy viasz álarcát. Éppen az ismert politikai arcok szélsőségig

hajtott eltűlése, karikatúrisztikus felnagyítása – az élettelesség, a személytelenség, az eksztatikus túlzás, a kidagadó erek, a megdermedt Gorgó-arc – teszi ezeket az eredetileg nagyon is különböző, eleven politikai arcokat maszkszerűvé és egymáshoz a megtévesztésig hasonlóvá. És csakugyan, a populista álarcokat olykor még az alapszín – bíborvörös és éjfékete – tekintetében sem könnyű megkülönböztetni egymástól: mondjuk a baloldal szélsőségét – a népi-kommunista populizmust – a konzervatív jobboldal szélsőséges irányzataitól, főként pedig a liberális centrum szélsőségétől – a fasiszta típusú populizmustól, ahogyan nem könnyű követni a populista vezér baloldali fazont a jobboldali szezonhoz igazító szónoki fordulatait, hogy megértsük: ki beszél itt, és mit akar? Akar-e bármit is a hatalom megszerzésén kívül?

Ugyan ki tudná megmondani, hogy az első nagy gazdasági válság idején, a harmincas években Amerika – Roosevelt elnök mellett, majd vele szemben is – legnépszerűbb politikusa, Louisiana állam populista kormányzója, Huey Pierce Long, aki merénylet áldozata lett 1935-ben, minden excentrizmusával együtt, inkább a fasiszta vagy a baloldali szélsőséget képviselte-e rendteremtő radikalizmusával, diktatórikus uralmi módszereivel, nagytőkeellenes demagogiájával? És hol lenne a helye a politikai mezőn Poujade mozgalmának, aki a súlyos válsággal küszködő francia negyedik köztársaságban 1956-ban megszerezte a szavazatok 10 százalékát, aki egyszerre támadta a jobboldalt és a baloldalt, a felső üzleti köröket és a szakszervezeteket; aki a vehemens zsidóellenességet a gyarmatosítás nacionalista dicsőítésével ötvözte; aki szerint a pártok helyett közvetlenül a népnek kellene ellenőrzést gyakorolnia a kormányzat fölött; aki dicsőítette a francia forradalmárokat, hogy nem haboztak guillotine alá küldeni a királyt; és aki forradalmi intézmények azonnali föllállítását sürgette, melyeknek helyi polgári körök állíthatnak volna össze úgynevezett „sérelemi listákat”? Vagy itt van a néhai argentin elnök, a nagyvilág számára ma jobbára már csak a népszerű musicalből ismert Perón populizmusa, amelyet hol a kommunista típusú, hol

pedig a fasiszta típusú szélsőséggel azonosítottak az elemzők. És akkor nem beszéltünk a közelmúlt és a jelen nagyszámú populista képződményéről, olyanokról, mint a francia Le Pen vagy az osztrák – immár néhai – Haider, és az orosz Zsirinovszkij pártja, a magát éppen „nacionál-bolszevikként” meghatározó Eduard Limonov „fasiszta kommunizmusa”, és az analóg szlovák, magyar, lengyel, ukrán, horvát, szerb, román populista testvérmozgalmak egész tarkabarka kavalkádja.

A populizmus jobboldali vagy baloldali azonosításának vajmi csekély értelme van. A populizmus ugyanis egy szájjal legalább két mesét fűj. Egy hideget és egy meleget. Egy jobboldali és egy baloldali mesét, amelyek azonban a valóság semmibe vételét, a szabadság rendtelenségként való felszámolását, az antikapitalizmust, az antimodernséget illetően alig különböznek egymástól. A *nemzeti populizmus* meséjében a politikai ellenfél a *nemzetellenes* vagy *nemzetidegen* (nemzetre *rontó* és nemzetet *rontó*) *gonosz erő* képében jelenik meg, amely – *ármánnyal, csalással, árulással* – elbitorolja (vagy el akarja bitorolni) a hatalmat, az országot, a demokráciát, a tőkét annak jogos tulajdonosától, a nemzettől (közelebből: a populista párttól mint „a” nemzet letéteményesétől, mint pártok fölötti párttól).

A *szociális populizmus* meséjében pedig úgy jelenik meg a politikai ellenfél, mint kizsákmányoló osztályellenség, mint *népnéző*, a népet *semmibe vevő*, a népet *lenéző*, a nép *bizalmával visszaélő, önző, élősködő, harácsoló*, befolyásával és kapcsolataival *üzérkedő, korrupt* elit (oligarchia, pénzarisztokrácia vagy plutokrácia, bundaburzszoázia, milliárdos-kormány, bankár-kormány stb.), amely kiszipolyozza szegény népet, elrabolja és kiárusítja országát (ahelyett, hogy körülkerítené, és megvédelmezné a piaci betolakodóktól, a multinacionális rablóktól), állandóan csak kivesz a nép zsebéből, és nem tesz bele semmit, egyre csak megszorításokon töri a fejét, azt kutatja, mit lehetne még elvenni ettől a szegény-szegény néptől, amely pedig „megbűnhődte már a múltat s jöve-e-endőt”.

A kettős maszkhöz kettős hanghordozás tartozik. Ez a kettőség teszi lehetővé a hirtelen intonációváltásokat, az együttérző, engedékeny, selymesen lágy hanghordozás átcsapását fenyegetőbe. A hirtelen váltások mágikusan hatnak a hallgatóságra: leveszik válláról a megértés terhét, elég, ha érzékeivel követik az egymásba fonódó indulatszólamok szimfóniáját, ha elérzékenyül, ahol el kell érzékenyülni, és haragosan felzúdul, ahol ezt várja tőle a szónok.

Béke és háború. Átszellemült áhítat és elutasító gyűlölet. Leborulás a nép (forradalom, múlt, jövő) nagysága (néha a szónok saját nagysága) előtt és fenyegető ökölrázás az elkanászodott, elvetemültségében már semmiféle határt nem ismerő politikai ellenség felé. A nép féltésének, szeretetének hanghordozása átcsap az ellenfél ócsárlásába és ijeszgetésébe: a szónok válogatottnál válogatottabb büntetéseket, fenyegető intézkedéseket helyez kilátásba néven nem nevezett bűnösöknek, ilyen-olyan politikai gonoszettek elkövetőinek, akik „lábbal tiporták”, „megbecstelenítették”, „lejáratták”, „kiszipolyozták”, „meggyalázták”, „tönkretették” – tulajdonképpen mindegy is, mit.

Ahogy a populista szónok retorikai hanghordozása csap át beszédeiben bársonyosan megértő, behízeltően bűgő altból haragosan dörgő, dobhártya-hasogató basszusba, ahogy megejtő szerénysége csap át pökhendi fennhéjzásba, fiús bája könyörtelen atyás szigorba, megértő emberisége fenyegető átkozódásba, polgárian joviális békülékenysége katonásan pattogó ultimátumokba, úgy csap át idegenellenes („pusztuljanak ebből az országból az idegenek!”) retorikája gazdagok elleni kirohanásokba („fizessenek a gazdagok!”), jobboldali ígéretései baloldali ígéretésekbe, liberalizmusa fasizmusba, kommunizmusa nacionalizmusba és így tovább.

A populizmus mindig váratlan fordulatokkal, átváltozóssal lepi és hódítja is meg hallgatóságát, lényegéhez tartozik a szemfényvesztő bűvészműtatvány, a mindig ovációt

kiváltó átváltozás, az ugrás, az átcsapás egyik minőségéből a másikba. „Tudni akarják – fordult 1957-ben tompított hangon Marosán György, egy igazi baloldali populista, a Köz-társaság téren összegyűlt tömeghez –, ki volt az az ember, aki behívta az oroszokat?” Kis hatásszünetet tartott, és minden átmenet nélkül, szinte hisztérikusan felüvöltött: „Itt áll önök előtt az az ember!” Az imént még dermedten hallgató tömeg ovációban tört ki: nyilvánvalóan nem a bejelentés tartalma, hanem a váratlan, hatásos fordulat: „ez igen, belevaló gyerek, nem fél egyenesen kimondani, amit a többiek csak sunnyogva, ez elviszi a balhét, ha kell!”

5

Félreértések elkerülése végett, még mielőtt előbújna a föld alól két hivatásos félreértő, és e sorok íróját szociális és nemzeti érzéketlenséggel és a milliárdosok szekerének tolasával vádolná, sietek leszögezni, hogy a populizmus abban különbözik az összes politikai áramlattól, hogy egyetlen valóságos és nyomasztó szociális és nemzeti kérdést sem vet fel. Csak úgy tesz, mintha ezeket a kérdéseket fölvetné, mi több, egyedül ő lenne képes fölvetni. Ezt a látszatot a politikai pártoktól ellopott és átalakított társadalmi kérdésekre adott ismert jobboldali és baloldali válaszok karikatúrisztikus eltúlzásával, radikális leegyszerűsítésével teremti meg. (A radikalitás ez esetben éppen a populista kérdésfeltevés – „ki a bűnös?” – eredendő hamisságát és a reá adott válasz, a „megoldás” – „pusztuljanak a bűnösök!” – abszurditását hivatott elfedni.)

Ebből azonban nevetséges lenne olyan következtetést levonni, hogy minden szociális vagy nemzeti probléma mégoly éles megfogalmazása és a megoldására tett mégoly radikális javaslat, minden szociális vagy nemzeti követelés merő populizmus volna. Mintha mondjuk Bibó Istvánnak, a nemzeti problematika talán legkiemelkedőbb 20. századi megfogalmazójának, a „harmadik utas” népi demokrata politikusnak vagy mondjuk, a szociális problematika egyik

legkövetkezetesebb baloldali elemzőjének, Ferge Zsuzsának vagy a társadalmi anómia magyar jelenségkörét empirikusan elemző és jobboldali beállítottságú Kopp Máriának a legcsekélyebb köze volna bármiféle populizmushoz. A mégoly radikális globalizáció-kritika, a társadalmi igazságosság követelése, a szolidaritás értékének védelme, az elesettek, kisémmizettek, szegények érdekvédelme a demokratikus politika állandó témái és tartalmai, amelyeknek önmagukban semmi közük a populizmushoz. A globalizáció, a gazdasági világválság, az ökológiai válság, a társadalmi igazságosság összes égető kérdésének racionális artikulálása, éles megfogalmazása és a megoldásokra vagy kezelésekre adott *politikai* válaszok – jobboldaliak és baloldaliak egyaránt – önmagukban, akár jól, akár rosszul feltett kérdésekre adott válaszok, akár kivihetőek politikailag, akár nem, a legkevésbé sem populisták.

A populizmus ott kezdődik, ahol a ténylegesen létező igazságtalanságokat, egyenlőtlenségeket, az elnyomatást, a függést, a kizsákmányolást, a korrupciót, a válságot, ilyen-olyan társadalmi igényeket, követeléseket radikálisan *leegyszerűsítének, perszónifikálnak, mitologikus mesévé* – rém-mesévé és tündérmesévé – alakítanak át, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy ezzel a könnyen felfogható, az egyéni tudatlanban alaktalanul gomolygó félelmeknek, gyűlöletnek, irigységeknek tápot adó mesével hódítsák meg a népet, szerezzék meg a hatalmat és számolják föl vagy korlátozzák a demokráciát, amely pedig egyedül alkalmas a szóban forgó ellentétek, konfliktusok, feszültségek politikai mederben tartására, racionális feltárására, társadalmi megvitatására és megoldására.

A populizmus a létező és olykor égbekiáltó társadalmi igazságtalanságokból olyan kopjafát ácsol, amelyet látszólag a gonosz és kapzsi hatalmasok, valójában mindig a demokrácia szívébe döf, hogy a „rossz”, „korrup”, „ásatag”, „beteg”, „szétforgácsolt” demokratikus hatalmat – a szabadság rendjét – saját „jó”, „tiszt”, „friss”, „egészséges”, „erős” és „egységes” hatalmával váltsa fel: gatyába rázza a

demokráciát; gatyába rázza a kapitalizmust; gatyába rázza a társadalmat. Ám ha kissé közelebbről megnézzük ezt a mesebeli gatyát, akkor mindannyiszor a huszadik századi diktatúrák kökemény betongatyájának bizonyul. De ki mondta, hogy ünneprontó módon mindent közelebbről is meg kell nézni? Örüljünk inkább annak, hogy egyszer már végre gatyába rázzák ezt az országot, gatyába rázzák ezt a bűnös elitet, ezt a nyomorult népet, hogy nemsokára ugyanabban a politikai gatyában táncolhat itt mindenki – elit és nép, gazdag és szegény, barát és ellenség, közülünk való és idegen – akárha egy mesebeli Petőfi Sándor.

Tizennegyedik fejezet
**Leples bitang avagy mese
a Kendőzetlen Igazságról**

Korunkban a közember setét titkok sűrű ködfelhőjébe burkolózva lopakodik a világot jelentő kamerák elé, áll a rivaldafénybe. Nem azért, hogy elrejtőzzön a világ szeme elől, hanem azért, hogy megjelenése a világ előtt minél hatásosabb legyen. Csak így – a lelepleződő titok és a lelepleződött igazság formájában – tud ugyanis hatásosan megmutatkozni. Minden leleplezés megnyerő. Leleplezni és leleplezve lenni – ez a populista kettős jelszava is. „Lehullt a lepel!” – kiált fel teátrálisan, és a pőrén didergő, összetöpörödött, rabszíjon totyogó Gonoszra mutat: „Tessék! Hát ez volt az, akitől annyira féltetek! Lám, milyen icipici most! Akkor kellett volna icipicinek lenni, amikor az aljasságaidat elkövetted!”

Minden leleplezésben ott vannak az ősi mágia elemei. Még a cirkuszi bűvészműtárványokban is felismerhetőek. A tömegkultúra mindent titokká változtat át, hogy eladható legyen; a politikai tömegkultúra mindent leleplezéssé, hogy *beadható*. Csak így, a semmiből felbukkanva, váratlanul, előreláthatatlanul betoppanva, döbbenetesen, botránnyosan, szakadékként feltárulva hódíthatja meg magának az igazság a nép szívét. Ha a spektakulum társadalmában az igazság elkövetné azt a hibát, hogy unalmas, körülményes fickóként lép a színpadra, akkor a következő pillanatban már ott sem lenne, olyan gyorsan letakarítanak onnan. Lehet, hogy ez az igazság, de kinek érdekel? Igaz persze, hogy ugyanebből az okból kifolyólag soha nem volt még nagyobb sikere frenetikus hazugságoknak, mint ezen az új színpadon. A leleplezés bűvészműtárványa nemcsak a semmit képes nagy horderejű valamivé átváltoztatni, de a legalpárabb hazugságot is diadalmas, sőt, megfellebbezhetetlen igazsággá.

A legismertebb és talán legnépszerűbb, mindenestre legszívesebben hallgatott populista varázsmese kétségkívül a leleplezés meséje: a sötétben bujkáló, álruhás, rejtőzködő Károkozó ártalmatlanná tévése leleplezése által. A maszk lerántásánál, a lepel lehullásánál nincs lélegzetelállítóbb médiamutatvány. Nincs nagyobb élvezet, mint a Gonoszt a maga póreségében megpillantani. A leples bitangot – lepel nélkül. A láthatóvá tétel nem más, mint a láthatatlan, rejtőzködő, sötétben lopakodó Gonosz ártalmatlanná válása, szétfoslása a ráirányuló reflektorfényben. Apokaliptikus mezítelenség. Az apokalipszisban lepelként hullik le e világ az igazi világról, az igazi realitásról, amely most már közvetlenül, a jelenségvilág leple nélkül jelenik meg.

A Károkozó ebben a mesében épp ezért mint Leples Bitang jelenik meg. Nem kell kitekerni a nyakát, csak lerántani róla az álarcot, hogy mindenki előtt megmutatkozzon igazi ábrázata: állati pofája, egész agyaras-patás, rőfögő valója. Kitekerni a nyakát ettől persze még lehet, sőt, talán kell is, de ez már olyan mesedramaturgiai részlet, amivel a mese nem foglalkozik. Ez már az állam kardos angyalainak a dolga, akik csontórló malmaikban a rosszakat feldolgozzák: kerék alá teszik, onnan is kiveszik, sós vízbe teszik, onnan is kiveszik, amíg csak marad belőlük valami. A megátalkodott Rossznak ugyanis a mese végén el kell nyernie méltó büntetését: semmivé kell válnia. Újra meg újra. Miután a Kártevő politikailag és erkölcsileg a leleplezés pillanatában már megsemmisült, fizikailag is meg kell semmisülnie: vagyis mint látványnak, képnek *látható módon* el kell tűnnie a megszépült-megigazult világból. Mihelyt a Szabadító Hős lerántja a leplet a sivalkodó Gonoszról, az elpárolog vagy elfüstlög, az Áldozat – a túsul ejtett Nép, a túsul ejtett Ország – pedig fellélegzik. Ilyenkor érti csak meg, milyen veszélyben is forgott, kire is bízta magát végtelen naivitásában, kinek a markában volt.

A leleplezés valami láthatatlan rossz láthatóvá változtatása és ezáltal megsemmisítése. De a megsemmisülés pillanatában feltárul egy másik világ: az igazi, amelyet a gonosz varázs addig eltakart. Ennek megfelelően a Szabadító Hős feladata kettős: le kell rántania a Leples Bitangról a leplet, és ezzel egyidejűleg fel kell tárnia az *igéretes* másik világot, a paradicsomi harmónia és boldogság világát, ami lehetett volna, de nem lett, mert a világot fogságba ejtette a Gonosz, most azonban végre újra lesz, mert a Gonosznak vége van.

Mivel a leleplezésnél nincs népszerűbb bulvár-attrakció, a populista igyekszik magát ebben a műfajban tökéletessé tenni. Mindent és mindenkit leleplez. Mindent titkot – a magántitkot is – úgy mutat be, mint csalást és hitszegést, az Igazság elhallgatását, a Nép kizárását az őt megillető tudásból. Le a titkos diplomáciával! Le a paktumpolitikával! Le a színpad mögötti suskusokkal! Le a mutyik világával. A populista forradalom ledönti a népet a parlamenttől elválasztó falakat. A Nép betör a Parlamentbe: egyfelől mint múzeumlátogató tömeg, amely végeláthatatlan sorokban megilletődötten hömpölyög a politika szentélyének csarnokaiban, a politikai kegytárgyak előtt típróva megilletődötten; másfelől mint Forradalmi Nép tör be ide, a populistában inkarnálódva, hogy *közvetlenül* – mindenféle alkotmányjogi huzavona, pártpolitikai beharc és koalíciós huzakodás nélkül – és osztatlanul uralkodjék a parlament felett, amiként az a Népek a Történelem Istene által egykor megígértetett.

Időről időre a populista szembetalálja magát populista ellenfelével, mint Rossz a Rosszal (Kisebb Rossz a Nagyobb Rosszal), és ilyenkor kezdetét veszi a leleplezés-játék: úgy leleplezik le egymást, úgy rángatják le egymásról az álarcot, mint a régi Fantomas-filmben a sarokba szorított Fantomas és az őt üldöző felügyelő. „Tessék! Hát ez az a szép maszk! Gyönyörködjetek benne, hazámfiak!” – mutatnak egymásra, mintha cirkuszi artisták lennének, és közös számban lépnének fel a porondon a nagyérdemű előtt.

A populista a leplezés akrobatája, őt magát azonban szinte lehetetlen leleplezni, mert azonnal más leplet ölt. Nincs szilárd politikai lénye, igazi mivolta, saját arca: teljes egészében leplekből áll. Ezért leleplezhetetlen. Különben is minden leleplezési kísérletre ellenleplezéssel válaszol. Ilyenkor van igazán elemében ő! Az őt leleplezőket szájalmas rágalmozóként, életére törő összeesküvőkként, dicsőségére, tehetségére, elhivatottságára irigy kufárokként, politikai bérencekként, média-brávókként leplezi le. A politikai cirkuszban ő a legnagyobb illuzionista és hipnotizőr. A leplezés ugyanis természetesen szemfényvesztés. Nem lerántják ilyenkor valakiről a leplet, inkább ráhúzzák. Mint a vizes lepedőt.

3

A populista világgép dichotóm: a Fény és a Sötétség, a Jó és Rossz harcára épül. A Sötétség Hercege, az Ősellenség, a Rágalmazó leggyakrabban használt fegyvere a *rejtőzködés* és az *alakoskodás*. Alakoskodónak is lehetne őt nevezni. Csakhogy ő nem az ártatlan vagy szerencsétlen alakoskodók közül való, akiknek nincs is igazi rejtetegetnivalójuk, nincsenek gonosz szándékaik és terveik, egyszerűen csak ilyenek, megfoghatatlanok, változékonyak, a körülmények hatására vagy az adódó feladatokhoz igazodva folyton más alakot öltenek, mint Próteusz vagy a jóságos és segítőkész mesebeli Barba papa. Ezzel szemben a populista mesében az alakoskodó Gonosz nagyon is tudja, miért bujkál, bőrét változtatva miért csúszik-mászik-tekereg? Azért akarja leplezni igazi szándékát, azért rejti véka alá, amit igazán akar, hogy így tévessze meg, így csalja törbe az Áldozatot, és utána végezzen vele, mint Pók a hálójába repült léggel.

A populista mesében a világ egyetlen, hatalmas elvarázsolts kastély; vagy veszélyekkel teli varázserdő, ahol a legszokványosabb, legnormálisabb jelenségek mögött is a Gonosz Boszorkány incselkedése vagy a Hétfejű Sárkány cselvetése húzódik meg. Ebben a világban éppen azt kell a legnagyobb gyanakvással fogadni, ami jónak, kecsgetető-

nek, rendben lévőnek látszik; irtózatlan és gyanakvással kell tekinteni minden adományra, ajándékra, jutalomra, segítőkészségre: ez most már mind-mind a Gonosz megtevésztő hadművelete: álnokság, kelepce, csalás, amely a világerdőben tévelygő Áldozat („rászedett Nép”, „agymosott Nemzet”, „becsapott munkásosztály”, „átvert középosztály”) elveszejtésére irányul. Mi másra? Vagy hiszel a mesében, vagy nem hiszel. De ha nem hiszel, akkor takarodj ebből az országból, te parazita!

A populista varázsmese zárt, de belülről teljesen logikus rendszere az üldözéssel téveszme világgépére hasonlít. Ebben a világgépben minden új tény, szokatlan vagy akár szokványos fejlemény, ismert és új összefüggés azonnal világos értelmet nyer, helyére kerül, megvilágosodik, mivel minden mögött *ugyanaz* van: a Gonosznak a világ elveszejtésére szőtt összeesküvése. Ez a világgép nem az értelmi erőn, hanem a képzelőerőn alapul: miután a képzelet egyszer megvetette a hit szilárd alapját, ezen az alapon már minden mindegy a lehető leglogikusabban összefügg, a világ áttetszően világossá válik. A világban mint összeesküvésben hinni kell. Aki azonban kész megtenni a hit ugrását, annak szeméről azonnal lehullik a hályog, rögvést felébred a gonosz álomból, amelybe elveszejtői akarták ringatni, és a normális világ felszíne mögött egyszeriben feltárul a sötétség iszonyú birodalma. Nincs többé véletlen – véletlen egybeesés, véletlen egymás mellé kerülés, véletlen egymás után következés –, minden az összeesküvés lánc logikailag játszható könnyedséggel megfejthető láncszemévé alakul át, a világ leplezetlenné válik.

A világban zajló történések okainak ezt a mesei magyarázatát (minden mögött a világ elveszejtésére törő, ezernévvű Gonosz rejtőzködik) kételkedéssel fogadó, logikai érvekkel kikezdő vagy aláásó értelmi erő természetesen maga is a Gonosz incselkedéseinek egyikeként lepleződik le: „Csak erőlködjetek! Jól tudjuk, miben sántikáltok! Jól tudjuk, kinek az ügynökei, lakájai, bértollnokai, székértelői stb. stb. vagytok!”

Minden rosszban az ellenség kezét kell látni. Vagy a patáit. A szőrös mancsát és a mocskos patáját. De azért a bátor kismalacokat sem kell féltetni: résen vannak ám, és a populista bölcs vezérlete alatt forralják már a vizet a nagyüstben, hogy alkalmas pillanatban az alattomos, elváltoztott hangon bebocsátásért hízelgő Vérfarkasra zúdítsák.

Minden mögött a világalomra törő kapzsi gonoszok összeesküvése rejlik. Titkosszolgálatok összeesküvése. Maffia-összeesküvés. A reakciós erők összeesküvése. Az imperialisták összeesküvése. A trockista-zinovjevista banda összeesküvése. Judeo-plutokrata világ-összeesküvés. Kommunista világ-összeesküvés. A Katolikus Egyház világ-összeesküvése. Korrupt oligarchikus klánok összeesküvése. A Nagytőke Központi Bizottságának összeesküvése. Nem beszélve Cion Bölcsőinek az összeesküvéséről, akik annyira bölcsök voltak, hogy jegyzőkönyvbe foglalták a népek rabigába döntésére szőtt mérhetetlenül sok gonosz tervüket, nehogy véletlenül elfelejtsenek belőle valamit. Az egész világ Leples Bitangok egyetlen Nagy Összeesküvése, amelyet az ugrásra kész és a szitán nagyon is átlátó Fényvitéz hivatott leleplezni és felszámolni, míg csak lepel leplen nem marad, és fel nem tárul a Nép szeme előtt a Kendőzetlen Igazság maga. Márpedig a Kendőzetlen Igazság az, hogy idáig maroknyi gátlástalan szörnyeteg tékozolta a nemzet vagyonát, emésztette a nép életerejét, élősködött az örök életen – mostantól pedig olyan boldog világ lesz itt, amilyen még nem volt. Aki nem hiszi, járjon utána!

Tizenötödik fejezet A legrövidebb út

Mi a szabadsághoz vezető legrövidebb út? A szabadsághoz vezető legrövidebb út receptjét alighanem Oroszországban találták fel, és a lehető legrövidebben így hangzik: „Reggel egy liter vodka – és egész nap szabad vagy.” Az akut alkoholizmusban fiatalon elhunyt Venedikt Jerofejev *Moszkva-Petuski* című remekművében egész kisregénnyé bontotta ki e népszerű orosz bonmot mélyenfekvő igazságát, és alighanem ő lett ennek az igazságnak – haj Petri, haj Hajnóczy! – legnagyobb kelet-európai vértanúja és igehirdetője.

A pompásan kétértelmű korabeli orosz viccből mindenestre kitűnik a szabadságról alkotott alapfogalmak – „valamitől való szabadság” és „valamiben való szabadság”, a „káosz szabadsága” és a „rend szabadsága” – kettőssége. Az oroszban eleve két szó létezik a kétféle szabadság megkülönböztetésére: „volja” és „szvoboda”. A „volja” olyan szabadságot jelent, amely nemcsak a *rabság*, hanem a *rend* inverze is, s mintegy a rabság és a szabadság egymást kiegészítő ellentétpárja fölött helyezkedik el: ez a minden törvénytől, szabálytól, kötöttségtől mentes, zabolátlan, féktelen, fergeteges szabadság. Ezt az eksztatikus állapotot – mint az „orosz lélekből” lelkedzett, sajátosan orosz valamit – poetizálta és heroizálta az orosz irodalom, sürítette utópiává az orosz anarchizmus és nihilizmus, párolta transzcendenciává az orosz vallásfilozófia, és húzta le alkoholizmusként a hétköznapi banalitás talajára karneválián groteszk odüsszeájában Venedikt Jerofejev.

Ezzel szemben a „szvoboda” – hogy azért róla is essék szó – a határolt, rendként artikulált, megformált szabadság, ahová nem ugrás, nem eksztázis, nem letaglózó eszméletvesztés, hanem hosszadalmas és tekervényes út vezet, sőt, azt mondhatnánk, hogy a szabadság maga ez a tekervényes, véget nem érő út: a világ szellemi és gyakorlati létrehozása és birtokba

vétele. Aki nem rest, ellenben elég hülye ezt a szabadságot választani, nos, az nemhogy nem fog megszabadulni a világ, továbbá saját élete és öntudata terhéől, hanem – megfordítva – még vállára is veszi azt, amibe orosz fejjel (és gyakran nem orosz fejjel is) belegendolni is rossz. Nincs ebben a „szvoboda”-ban semmi magasröptű, semmi nagyszabású, semmi rendkívüli. Ez a szabadság csupán a rabság és kényszerűség másik orcája, ezért aztán a határtalanul tágas „orosz lélek” megveti: kényszerzubbony és börtön az számára. Az összehasonlításból mindenesetre kitetszik, hogy a magyar költő által mielőbbi eljövételre és a rend megszületésére ösztökélt szabadság (’Mátuska-Szvoboda’) köszönő viszonyban sincs a másik, az igazi szabadsággal (’Voljuska-volja’), amely nem szül semmit, avagy hát éppen ezt, a mindent elnyelő-feloldó semmit, a káoszt szüli folyvást – világ helyett. Ez az a szabadság, ahová az a bizonyos legrövidebb út vezet.

1

Ha közelebről is megnézzük most már a szabadsághoz vezető legrövidebb utat, ki fog derülni, hogy valójában nem annyira az útnak, mint inkább a szabadságnak a lerövidítését vagy megrövidítését, esetenként teljes felszámolását jelenti. Általában azt találjuk, hogy amikor valamilyen erkölcsi, szellemi, érzelmi, politikai útnak a lerövidítését követelik vagy ígérik, akkor valójában mindig az út céljának, értelmének a lerövidítéséről van szó: világ- és emberrövidítésről, erkölcsrövidítésről, szabadságrövidítésről és így tovább.

A szabadsághoz vezető legrövidebb út eksztázisában például nem a boldogtalanság, a kín, a terhes kötöttségek fönnálló világa tűnik el csupán, hanem a szabadság maga is, ünnepeljék bár ezt az eltűnést az „igazi szabadság” kitöréseként vagy földre szállásaként a semmi foglyai és a semmi üdvözültjei. A magyarul igen pontosan – ó, mely nyelv merne versenyezni véled! – *röviditalnak* nevezett kétes szabadság-sűrítmény valójában a szabadságot, az emberhez méltó létezését, az életet, az eszméletet rövidíti meg; akkor is, ha az egyén úgy

érzi, hogy számára tudata és az élete kitágításának nincs más útja, mint a semmi, vagy, hogy számára ez a legrövidebb útja a világból való szökésnek. És ezzel Oroszország eszméket buján termelő őstalajáról máris átléptünk a talajtalan modern Európába, csak a „vodka” szót kell „abszintre” vagy „pálinkára” cserélnünk és Venedikt Jerofejev alapművét, mondjuk Baudelaire *Mesterséges Paradicsomok* vagy Thomas de Quincey *Egy ópiumevő vallomásai* című alapműveire.

Ezzel persze a „legrövidebb út” mesés tárgya kétségkívül elveszti jellegzetes orosz koloritját, és átcsap a mindent radikálisan lerövidítő modernség univerzális meséjébe. Legcsodálatosabban a modernitás e nagy titkát talán Menzel–Hrabal *Sörgyári capricciójának* fináléja foglalja össze, amelyben a mindent mániákusan lerövidítő modern kor hajnalának beköszöntét a szép serfözőnő csodás vörös hajfonatának lehullása adja hírül, melyet kiszáradtatva a férfiak bajszának, a kutyák farkának és a cirokseprűknek a megkurtítása követ. A modernitás technikai és szervezeti találmányai ugyanis nemcsak a térbeli távolságokat – a szükségletek és kielégítésük, az állam és állampolgárok közötti távolságot – rövidítették le drasztikusan, hanem magát a világot is. A világ legalábbis rövidebb lett egy istennel – az Egy-Istennel. Lenyisszantották róla szépen sorban a transzcendenciát, a természetet, a vallást, a művészetet mint megannyi értelmetlen babonát, szükségtelen túlzást, felesleges és haszontalan idő- és energiapocsékolást. Helyettük a modern világ megalkotta a fogyasztói és politikai tömegkultúra rövid úton elérhető narkotizáló szereit, az embert saját életéből kimenukító drogokat, a mennyeien jó közérzetet biztosító dilihogyókat, amelyek – igénytől és anyagi lehetőségétől függően – bárkit a lehető legrövidebb úton eljuttatnak a hetedik mennyországba. A lényeg az, hogy a modern ipari civilizáció a létfeledés technicizálásával azonnali és teljes megoldást nyújt a létező emberek összes bajára, először is magára a létezésre mint legnagyobb bajra, amelyből minden baj ered, beleértve a szabadság nagy baját is. Mert megoldás mindenre van, még arra is, amire nincsen.

Valaha, nem is olyan régen, a szabadsághoz vezető legrövidebb utat a magyar színészvilágban „megoldásnak” is nevezték. Létezett „kis megoldás” és „nagy megoldás”. Mondjuk egy liter vodka nagyon nagy megoldásnak, mármár végső megoldásnak számított volna ebben a szűk szakmai körben, egy feles viszont kis megoldásnak. „Kérek egy kismegoldást!” – fordult a színházi büféshez előadás előtt a színész. „Kérek egy nagymegoldást!” – roskadt rá a pultra előadás után. Vagy fordítva. Ahogyan a politikusoktól kér hol kis és hol nagy megoldásokat manapság a nép. Még kér a nép. Most adjatok neki! De nem adnak, hanem elvesznek tőle. Nem értik a népet. A népet csak a nagy megoldások embere – a populista érti.

2

A populizmus kétségkívül egyfajta politikailag koholt szesz. Minden téren a politikai problémák lehető legrövidebb úton történő megoldását ígéri és valósítja is meg. Csakhogy a társadalmi problémák megoldásához vezető út radikális lerövidítése minden esetben a szabadság, a demokrácia, a parlamentarizmus, a jogállam lerövidítését jelenti. A populizmus ebből a szempontból az a tömeges fogyasztásra szánt rövidítél, amely élvezőit nem gondjaiktól-bajaiktól, hanem e gondok és bajok tudatától, tehát józan eszűktől, emlékezetűktől, emberi méltóságuktól, állampolgári szabadságuktól szabadítja meg. A populizmus szabadító küldetése a társadalomnak a szabadságtól való megszabadításában áll, mint azt már Dosztojevszkij oly világosan megmutatta a Nagy Inkvizitorról szóló regényes példabeszédében. A populizmus a szabadságot, a demokráciát, a jogállamot kurtítja meg. Megkurtítja továbbá a politikai közösség eszét, és ezzel megfosztja veszedelmes politikai potenciájától: gyúrható tömeggé alakítja át. A populizmus bárgyún rajongó tömege – politikailag kasztrált tömeg, mely nem akadályt gördít az őt kasztráló, hatalom felé menetelő populista útjába, hanem virágszönyeget terít elé. Elég talán most a populista igazság borának túlzott

fogyasztásától megmámorosodott rajongók utcai kicsapongásait, a dionüszoszi népvész nyomában tolongó megittasultak arcának üdvözült ragyogását és ekstazikus ujjongásait földézni, hogy megértsük, mit jelent a legrövidebb út, és hová vezet: az egyénekre ráruházott szabadság milliók számára nyomasztó rendjéből az eszméletűktől megfosztott egyének szabadság-nélküliségének mámorító boldogságába. Ez a legrövidebb út egyben a politikai siker legrövidebb útja is. Hiszen a nép maga is a rövid úton meghozott és éppily rövid úton végrehajtott döntéseket és ítéleteket szereti, legalábbis addig, amíg szép, új Prokrusztesz-ágyában szundikálva nem ébred rá a keserű valóra, hogy amíg az igazak álmát aludta, kissé megrövidítették: se feje, se keze, se lába.

3

A legrövidebb út populista ígérete és álma a közvetlen uralom politikai vallásával azonos. Amilyen mértékben sikerül kikapcsolni a törvényeket, felszámolni a hatalmi ágak szétválasztásának hatékonyságrontó, áldatlan gyakorlatát, és osztatlanul egy kézben összpontosítani minden hatalmat, olyan mértékben fog lerövidülni az út döntés és végrehajtás között, úgy fog felgyorsulni a kormányzás. A demokráciát legjobban nyilvánvalóan a demokrácia szűkítése gyorsítja fel. Nem lehet kétséges, hogy gyorsaság tekintetében a kormányzati hatalmat más hatalmakkal ellensúlyozó, ilyen-olyan törvények akadályai között bukdácsoló demokratikus kormányzás nem veheti fel a versenyt semmiféle olyan hatalommal, melyet törvények és szabályok nem korlátoznak. Már Montesquieu rámutatott erre az alapigazságra *A törvények szelleméről* című politikafilozófiai alapvetésében: „A monarchikus kormányzatnak van egy nagy előnye a köztársasággal szemben: *minthogy az ügyeket egy személy vezeti, a végrehajtás gyorsabb.*”⁵³ Ez a nagy előny – az egyeduralom gyorsasága

⁵³ Montesquieu: *A törvények szelleméről*. I. kötet, Akadémiai Kiadó, 1962. 185–186. o.)

– azonban egyszeriben még annál is nagyobb hátránnyá változhat, mivel – mint Montesquieu visszafogottan megjegyzi – „elsietéssé fajulhat”. Hogy ez be ne következék, arról a törvények gondoskodnak, a törvényeknek ugyanis az a feladatuk, hogy ezt a rohanást, sietséget, tőlük telhetően gátolják, vagyis a hatalmi folyamatot lassítsák. Innen az uralkodók és a népek (ha már ők az uralkodók) örökös türelmetlensége a törvényekkel, a gyors kormányzati, igazságszolgáltatási döntések e kerékkötőivel, az azonnali megoldásoknak ezekkel a szabotőreivel szemben. Mintha a törvényeket egyenesen az uralkodók bosszantására találták volna ki, hogy így köpjenek bele a levesükbe. A törvényeket a gyorsaság fokozása érdekében leghelyesebb kiküszöbölni, vagy legalábbis ideiglenesen – a teljes rendteremtésig, tehát az új típusú rend bevezetéséig – felfüggeszteni a törvényes állapotot. Átlépni a törvényeken, átugrani a túlsó partra – e véget nem érő evicelés, örökös totyorászás és tötyörészs helyett.

Csak hogy ahol a törvények nem lassítják a kormányzást, ott nem egyeduralom van, hanem zsarnokság. Minden kétséget kizáróan az önkény a leggyorsabb uralmi mód. Olyan gyors, hogy a zsarnok legeszélősebb gondolatait is azonnali döntés és végrehajtás követi. A zsarnokság villámgyors. A zsarnok villámgyorsan dönt, villámgyors intézkedéseket hoz, villámháborút indít a bajok és bajkeverők ellen. Még a szeme is villámokat szór. Semmi nem hátráltathatja, lassíthatja, akadályozhatja a hatalomüzem hatékony működését: minden gátat, féket, korlátot eltávolítanak útjából. Ezért hasonlít az ilyen hatalom gőzhengerre és fék nélkül robogó gépjárműre. A féktelen hatalom hatékonysága bizonyos területeken – különösen az embergátak és emberfékek eltávolítása területén – egyenesen hajmeresztő. A zsarnoksággal már az abszolutizmus sem veheti fel a versenyt, nemhogy a demokrácia, ez a leglassúbb, legszétforgácsoltabb uralmi rendszer.

Richelieu bíbornok, aki pedig csupán az abszolút monarchiát találta túlon túl lassúnak, és a monarchikus kormányzást szerette volna kicsit „felgyorsítani”, a döntéstől a végrehajtásig vezető út lerövidítésével, mindenesetre megkapja a

magáét Montesquieu-től: „Richelieu bíbornok azt kívánja, hogy küszöböljék ki a monarchiában azokat a tüskéket, amelyek a társas intézményekben rejlenek, és amelyek mindenben nehézségeket okozhatnak. Még ha ennek az embernek a szívében nem is lett volna zsarnokság, a fejében mindenestre volt.”⁵⁴ Montesquieu szerint – épp ellenkezőleg – azok a testületek, amelyek a törvények letéteményesei, akkor engedelmessékednek legjobban a fejedelemnek, „ha lassú léptekben haladhatnak, és annyi megfontolással intézhetik a fejedelem ügyeit, amennyit sem az állam törvényeit világosan nem ismerő udvartól, sem a fejedelem tanácsosainak hirtelenkedésétől nem lehet várni... Mivé lett volna a világ legszebb monarchiája, ha a hatóságok habozásukkal, panaszaikkal, kéréseikkel nem fékeztek volna királyaiknak mégoly erényes buzgalmát is, amikor ezek az uralkodók, csak a maguk nagy lelkére hallgatva, a mértéken felül teljesített bátor és hű szolgálatakat ugyancsak mértéken felül akarták megjutalmazni?”⁵⁵

4

A parlamentáris demokrácia legnagyobb győzelme és egyben tartósságának, egyenletes működésének titka éppen a zsarnokság – e lehető legrövidebb út – folyamatos legyőzésében áll. Minden hatalmi helyzetben ott lappang a zsarnoki uralom vagy legalábbis a demokráciát szűkítő nem-demokratikus, autokratikus, zsarnoki *uralmi mód* fenyegetése. A parlamenti demokráciában megképződő hatalmi helyzetekben is, csak – éppen sajátos fékeivel, gátjaival, elválasztásaival, korlátaival – a parlamentáris demokrácia határok közé szorítja és – bizonyos értelemben – szublimálja az egyeduralom, a zsarnoki önkény fenyegetését, mindig újra kikezdi, felbomlasztja, elporlasztja az ilyen típusú hatalmi helyzeteket és uralmi ambíciókat, mindig újra és újra lebont-

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ Uo.

ja a monolitikus hatalmat, közvetítéseivel akadályozza a hatalom rövid úton – tehát nyílt vagy burkolt erőszakkal – történő megszerzését és éppily rövid úton történő gyakorlását. Magyarán: lassítja és ezzel megszelídíti a népuralmat. Addig demokrácia, amíg képes erre. Azután minden átfordul mesébe, és a boldogság nagy-nagy korszaka következik.

Tizenhatodik fejezet

A trickster

Minden varázsmese – a politikai varázsmese is – ugyanarra a rugóra jár, mint azt e rugó fölfedezőjétől, Vladimir Propp-tól már tudjuk: a *Sárkány (a Károkozó Gonosz) elrabolja a királylányt (a drága áldozatot)*. A Rossz – és éppen azért, mert az, ami – folyton rosszban sántikál, rosszat akar és rosszat művel a Jóval: elvesz, eloroz, elrabol tőle valamit. Leggyakrabban szabadságát vagy életét veszi el. De egyéb javaira – féltve őrzött kincsére – is ráteszi a kezét. Elrabolja országát, elvarázsolja népét, elragadja legkedvesebb gyermekét stb. stb.

Láttuk már, hogy a populista politikai varázsmese is erre a kaptafára készül, ezért is olyan megnyerő, hiszen a képzelet archetipikus alakzataival és alakjaival dolgozik; a mesefolyamban az arabeszkek szeszélyességével kavargó motívumok, a szereplők neve és funkciója változik, összefűzésük rendje és módja azonban marad. A narratív alapszerkezet – mint unalomig láttuk már – mitsem változik attól, hogy az egyik populista mesében a Bankárkormány, a Milliárdos-Kormány rabolja el a Kisembek Pénzét; a másikban a Multinacionális Karvaly-tőke csap le az országra és ragadja el az épp menyegzőre készülő népvészér – a választott politikai királyfi – imádott mennyasszonyát: a Nemzetet (spirituálisabb változatban a Cselvető Gonosz elrabolja a Nemzet lelkét); vagy Cion Bölcsei készülnek elveszejtetni a nemzetet, rátenni szőrös mancsukat az országra, földönfutó palesztinokká változtatni e drága föld kérges kezű népét. (Érdemes volna összevetni a populista varázsmesét a rablástörténet gyámoltalan, mert deperszonifikált elitista-szakértői verziójával: a begyűrűző globális pénzügyi válság Óriáskigyója elrabolja a kisembek spórolt pénzét, nyugdíját, hitelből vett ingatlanát, ami mesének nem jó, igazságnak meg lapos.)

Az alapmesében adva van tehát a kár vagy hiány, amit a Kártevő okoz; adva van természetesen maga a Kártevő, aki a kárt okozza; adva van továbbá az áldozat, és ezzel adva van a feladat (a királykisasszony kiszabadítása a Gonosz Sárkány karmai közül avagy másként: az ősi szabadság, az eltékozolt ország visszaszerzése, az elszenvedett hiány, kár, hanyatlás-süllyedés megszüntetése, az elvesztett eredeti jó állapot helyreállítása vagy újraalkotása), végezetül pedig adva van a feladatra vállalkozó szabadító hős is: az ősi eredetmítoszok kultúrhérosa vagy trickstere, aki a politikai varázsmesében a népét-nemzetét rabságból kiszabadító vagy kiváltó, az országot újraegyesítő, az államot újraépítő egyszerre hősi és furfangos népzérek alakjában tér vissza. Ebben a részben róla lesz szó.

1

Mivel az ármányos Rossz végtelen túlerőben van az emberfiával szemben, többnyire csak valamilyen csellel vagy trükkal győzhető le és vehető vissza tőle, amit elrabolt vagy bitorol. A cseles lény, aki ellopja a tüzet és a mesterségeket az istenektől, aki túljár az ördög, a démon, a dzsin eszén, aki csalafintasággal szerzi vissza, amit elvettek tőle vagy amit nem akarnak odaadni neki, és amit közvetlenül, szemtől szemben vívott küzdelemben nem tudna megszerezni vagy visszaszerezni, nos, e cseles lény maga az ember. Alakja az archaikus eredetmítoszokban kultúrhéroszként és tricksterként mitizálódik.

A szakirodalomban leggyakrabban az angolból átvett szóval *trickster*ként (a *trick* – fogás, fortély, trükk, csel, csíny, tréfa, csalás – szóból) emlegetett hőstípus a világ összes ősi mítoszának és mitológikus elbeszélés-ciklusának központi hőse, egyszerre komoly és komolytalan, hősi és komikus alak, ambivalens karakterében az elképzelt eredeti állapot, az osztatlan Egész jelenik meg vagy inkább áll helyre a poláris ellentétek (élet–halál, föld–ég, isteni–emberi, igen–nem, jó–rossz) egyesítésével. A trickster – a furfangos csaló – mindmáig a legnépszerűbb mesehősök egyike. A

görögben *eirón* (vagyis tudatlanságot színlelő, megtévesztő, alakoskodó) volt a neve. Magyarul többnyire *kópé*nak mondják, de a régi magyarban a németből (*schelm*) átvett szóval selmának is nevezték: a selma a gonosz csínyek, ugratások kieszelője, a pajkos kedvű széltoló. Carl Jung archetípus-elméletében a trickstert az összes közül a legelső, legősibb archetípusnak nevezte, mert szinkretikusan egyesít magában minden ellentétet. Egyszerre isteni és emberi lény. Állandóan átváltozik, más testet ölt, egyszerre lép fel a csaló és a rászedett áldozat, az állat, az ember és az isten, a férfi és a nő, a teremtő és a romboló erő szerepében.

A mitikus hagyomány későbbi rétegeiben a két pólus már nem egyetlen szereplőben egyesül. A trickster – mint csaló – alakja önállósul és elkülönül a heroikus alakoktól, de változatlanul szakrális tiszteletnek örvend, nincs benne semmi parodisztikus, inkább a hősi alak kiegészítője (ahogy mondjuk a félisten Akhilleuszt egészíti ki a furfangos Odüsszeusz vagy Prométheuszt Epimétheusz), a mítoszokban pedig gyakran ténylegesen ikreként jelennek meg. Ezért tekinti Claude Lévi-Strauss a trickstert mediátornak, közvetítőnek, mivel sem égi, sem földi, sem anyagi, sem démonikus hatalmakkal nem azonos, ide-oda hajladozik a pólusok között, összeköti és egyesíti őket magában.

A trickster archetípusa jelenik meg később a furfangos szolgálta és a sanyargatott nép védelmezőjeként fellépő jó haramia alakjában is: Naszreddin Hodzsában vagy Harun el Rasidban, Robin Hoodban vagy Till Eulenspiegelben, Gil Blas-ban vagy Bolond Istókban, mesés változatban pedig Ludas Matyiban és Paprika Jancsiban. A trickster átveri a gazdagokat, megbünteti a hatalmasokat, csellel és furfanggal megszabadítja tőlük a népet, viszaadja a szegényeknek, amit a gőgös-dölyfős hatalmasok elvettek tőle. A trickster gyakran ölt álruhát. Szeret elvegyülni az egyszerű emberek között, hogy mint álruhás király, álruhás lovag tegyen igazságot, leplezze le a nevével visszaélő impostorokat, adó- és vámszedőket, hatalmukkal visszaélő, korrupt hivatalnokokat. A Mátyás királyról szóló népmesékben a király is tricks-

terként jelenik meg. A trickster szüntelenül alakoskodik, játszik. Ő az a haramia (látszólagos haramia), aki a rossz, igazságtalan törvényeket (az igazi haramiák törvényeit) jó cselekedetekkel törli meg. A királyt körülvevő gaz tanácsnokokat leleplezi. Az ajtónálló poroszlokat megszegényíti, a fősvényeket kifosztja, a gazdagokat megrövidíti, az inséget szenvedőket pedig gazdagon megjutalmazza, vagy szétosztja közöttük, amit csellel-furfanggal megszerzett (vagy viszszerzett).

Nem meglepő hát, hogy a populista politikus is szívesen ölti magára a trickster hálás szerepét: a gazdagoktól elvesz, a szegényeknek meg ad. Szívesen veszi Mátyás királyra vagy Robin Hoodra a figurát, ha pedig nem jut eszébe más, legalább „Robin Hood-adót” vet ki, így sarcolva meg a gazdagokat, pontosabban így mutatva meg, hogy a szegény, kifosztott nép pártján áll, még akkor is, ha előzőleg ő maga fosztotta ki a népet vagy osztotta-fosztotta ki az államkasszát (természetesen a nép megmentésének, felkarolásának és üdvöztetésének érdekében). A „sarc” a populista politikus szótárában az egyik leggyakoribb kifejezés: hol a milliárdoskormány sarcolja meg az embereket, vet ki kemény sarcot – adósarcot! – az elesett népre, hol – ellenkezőleg – a népi kormány sarcolja meg Robin Hoodként a nép lelkiismeretlen fosztogatóit, vet ki jogos sarcot az álnok multikra, a hájfejű bankárookra, a szívtelen milliárdosokra, minden harácsolóra és vérszipolyra. Természetesen ellenzéki politikusnak lényegesen könnyebb robinhoodosítania vagy rózsasáncosítania akcióit, mint kormányzati politikusnak, annál is inkább, hogy eleve úgy léphet föl, mint a gaz, trónbitorló hatalom ellenlábasa, akit úgy vesz körül a nép sűrűje, mint Robin pajtást a sherwoodi erdő.

2

A hatalom csúcsára emelkedő politikusok többsége – akár szomorú ez, akár örvendetes, akár egyszerre mindkettő – trickster. Muszáj-trickster-e vagy öröm-trickster, eleve tricksternek született-e, avagy csak azzá lett („köztetek lettem én trickster”),

ebből a szempontból lényegtelen. Akiben pedig körömpiszoknyi tricksterség – alakoskodó hajlam, nagyotmondás, színlelés, szélhámoság – sincsen, azt kiveti magából a mediatizált élménypolitika, mint langyosokat szájából az Úr. Sima beszédű szakértőknek, tragikus hősöknek vagy igahúzó szürke államhivatalnokoknak, unalmas pénzügyéreknek ebben a mesében nincs keresnivalójuk, hacsak nem ez is a tricksteri trükkök egyike, a család szerepjáték része.

De ha minden politikusról elmondható, hogy valamelyest trickster (aki meg nem, az nem is egészen politikus), akkor a populista politikus ezerszeresen az, trickster a köbön, született trickster, aki ebben a szerepben érzi magát elemében: bármilyen szerepet eljátszik, hol fent van, hol lent, hol kint, hol bent, hol jobboldalon, hol baloldalon, és persze lop, csal, hazudik, teszi, ami kell. Olyan ő a politikában, mint kártyában a dzsoli dzsóker. A populista a politikai világ legyőzhetetlen kópéja. Vidám kópéja, gonosz kópéja, mindegy. Lóvá teszi a választókat. Becsapja politikai partnereit. Bolondot csinál ellenfeléből, orránál fogva vezeti az üzleti világot, átráz barátot és ellenséget, átveri Brüsszelt és bepalizza Moszkvát, kutyakomédiát csinál a polgári demokráciából. Megfosztja a szabadság polgári rendjét minden pátoszától, gúnyt űz törvényeiből, felszínre hozza gyámoltalanságát és védtelenségét a trükkök emberével szemben, és közben önfeledten szórakozik a fantáziátlan hápogók, a jogait emlegetők fölháborodásán: „Tessék – kiáltja oda –, fogjatok meg, ha tudtok!” És máris árkon-bokron, jogon-törvényen túl van.

A populista trickster hol a handabandázó bolond szerepét játssza (gondoljunk például a magyar Torgyánra, az orosz Zsirinovszkijra, a szlovák Ján Slotara, bizonyos fokig a lengyel Kaczyński ikrekre – a trickster szívesen ölt iker-alakot – vagy gondoljunk a véres bohóc szerepében fellépő Milosevicre, Ceaușescúra a régebbi időkben), hol a kulturhérosz, a népének vagy az egész emberiségnek ilyen-olyan kulturjávákat istenektől elcsenő vagy csellel megszerző, esetleg a természettől elhódító kulturhérosz szerepében tetszeleg. Egyik legfrissebb és legszebb példája a populista trickster

véres bohócból kulturhéroszba való átváltozásának a grúz elnök – Szaakasvili – minap elhangzó válasza a Tbilisziben távozását és új választások kiírását követelő több százezres tüntető tömegnek, miszerint távozás helyett ő inkább vízi-erőművet építene Grúziának.

3

A populizmus vonzódik a teatralitáshoz, imádja a hősi pózokat. A kieresztett hangot. A révülten kigúvadt szemeket. Az ágálást. A populista szónok az emelvényen csaknem úgy hat, mintha az igazság, amely benne feszül, már nem férne el egészen testének határai között, mintha a jelent leleplező igazság és a jövőt felfedő jóslat, melynek médiumául szegődött, oly hatalmas és rendkívüli volna, hogy neki magának is szüntelen túl kell mennie szűkös testi határain. Izgatott gesztikulációja, túlzó mimikája, megemelt hangja azt a benyomást keltik, mintha alig tudná egyben tartani magát, mintha folyton ki akarna törni belőle az őt megszállva tartó és beszélni kényszerítő igazság. Innen a populista politikus pozórságra való hajlama, ripacskodásig túlhajtott teatrális komolysága – hősi komolysága, moralizáló komolysága, vallási komolysága – és rendkívüli fogékonysága a politikai szépre: a giccsre.

A populista trickster megérdemelné, hogy nevensenek rajta, megfoghatatlansága és alakoskodása, fogcsattogató fogadkozásai mégis gyakrabban keltenek félelmet. Torgyán „übüsége” és Zsirinovszkij „ui-sága” – populista bohóckodásaik, patakvérrel és atomháborúval fenyegetőzésük – csaknem karneválián parodisztikus jelleggel ruházta fel alakjukat. Populizmusuk nem annyira félelmetes, mint inkább szórakoztató volt. Innen nézve – úgy látszik – különbséget kell tennünk a modern trickster és a démonikus ember között. A trickster még diktátorként sem válik igazán félelmetessé, vagyis démonikus emberré. Mindig marad benne valami komolytalan. Ebből a szempontból Mussolini inkább a trickster, Hitler viszont inkább a démonikus ember típusának felel

meg, úgy, ahogyan azt Goethe értette: „mindennél félelmetesebb ez a démoni erő, ha egy emberben túlsúlyba kerülve lép előtérbe. Életem folyamán több ilyen személyt figyelhettem meg közletről vagy távolból. Nem mindig a legkiválóbb elmék vagy tehetségek ezek, és szívjóságot ritkán találni bennük; de hihetetlen erőt árasztanak, hatalmuk van minden teremtményen, sőt még az elemek fölött is, és ki tudja, meddig terjedhet ez a hatalom? Minden egyesített erkölcsi erő tehetetlen ellenük; hasztalan próbálja őket az emberiség tisztábbik fele csalóknak vagy megcsalatottaknak feltüntetni, a tömegek ellenállhatatlanul vonzódnak hozzájuk. Egyazon időben ritkán lép föl több ebből a fajtából, és semmi sem győzi le őket, csak az univerzum maga, mellyel harcba szálltak...”⁵⁶ Lehetőséges persze, hogy ez a démonikus ember csak az ősi tricksternek az a modern alakváltozata, amelyből kivesszett minden kettősség, játékosság, elevenség, emberi derű.

4

A trickster e két típusa azonban nemcsak a polgári diktatúrákban, hanem a polgári demokráciákban is jelen van, akár mint a hétköznapi hőse, a nemzet napszámosa, a társadalmi álmok vámszedője – kisstilű imponzor, hiszékenyek és hülyék istensége –, akár mint démonikus kísértő, aki a megváltásért, a Károkozó karmai közül való kiszabadításért, a Kárhozat Földjéről való kimenekítésért mindössze a demokráciát, a szabadságot kéri cserébe. Merev óriáskigyó-nézésével olyannyira megbüvöli a népet, hogy képes elhitetni vele: az elveszített Éden az ő gyomrában van, úgyhogy a jónép – a nyúl nép – szinte vidáman, pattogó nótaszóval indul meg az óriáskigyó tátott szájának ígéretes ürege felé.

A trickster első típusa gyakoribb a polgári demokráciában: ez a mindenki által jól ismert vidám széltozó, az államkassza jókedvű fosztogatója, a handabandázó kópé vagy a

⁵⁶ Johann Wolfgang von Goethe: *Költészet és valóság*. Európa, 1962. 696. o. Lásd ehhez: Rüdiger Safranski: *A gonosz avagy a szabadság drámája*. Európa, 1999. 268–291. o.

nagyotmondó szélhámos, aki ígéreteivel, fogadkozásaival, szent esküvéseivel csak a legnaivabbakat, a legeggyűbbeket, az igazi dummeraugusztok tömegét tudja átverni, a többség általában megelégszik azzal, hogy szórakozik trükkjein, ahogy a cirkuszi bohócokon szórakozik, akikkel ez a politikai típus a legközelebbi rokonságban áll. Ha egy társadalom nagyon ki van éhezve az andalító álmokra, az éltető hazugságra és a nem kevésbé éltető hülyeségre, akkor – még ha csak rövid időre is – könnyen dummeraugusztá tehető, vagyis kicsalható tőle aranyat érő szavazata. Ezt azonban általában gyors csalódás és a szélhámos – az álkirály, bolond király – elkergetése követi.

Nem így a démonikus trickster, a gonosz kópé esetében: őbenne nem lehet csalódni, mert mire csalódnak benne, már késő, már nem lehet leparancsolni aranytrónusáról, amelyen ő maga is bearanyozva ül, mert aki benne – szabadítójában! – csalódni merészel, azt egyszerűen lenyeli. „Ígéret, szép szó, ha megtartják úgy jó! – szegezi szembe szemrebbenés nélkül a társadalommal a démonikus trickster –, márpedig te, szavazatoddal bizalmat szavaztál nekem, szavadat adtad, hogy hinni fogsz bennem. Tehát ha nem hiszel, ha meg akarsz vonni tőlem támogatásodat, akkor bizony esküszegő vagy, áruló és hamiskártyás, hazudtál nekem – és éppen énnekem! szabadítódnak! –, tehát csaltál, alá akarsz ázni a nép hatalmát, amit annyi áldozattal vívtam ki a népek. Ergo: lakolnod kell, édes barátom! Halál a szélhámos csalókra!” – mennydörgi a démonikus Csaló, és nem a levegőbe beszél.

Tizenhetedik fejezet A populizmus komolysága

Mottó: „Nem mese ez, gyermek!”

A populista nem nevet. Természete komoly. Végtelenül komolyan veszi feladatát a világban. Épp ezért önmagát is. Tartozik önmagának ezzel. Márpedig ő nem az az ember, aki bárkinek is adósa marad: komolyságáért komolyságával fizet. Halálosan komoly, rettenetesen komoly, határtalanul komoly. Ha világbajnokságot rendeznének komolyságból, minden dobogón ő állna.

Nem tréfadolog a forradalom; nem tréfadolog az állam. Márpedig a populistának egyszerre kell mind a kettő. Előbb az állam, aztán a forradalom. Egyetlen hatalomra került populistát sem ismert a Történet, aki nem indított volna az államból legalább egy forradalmat a társadalom ellen. Van, amelyik többet is. Csak azután a hálátlan és a nagyságot nem méltányló utókor ezeket a forradalmakat egyszerűen terrornak, rémuralomnak, önkényuralomnak, zsarnokoskodásnak, miegyébnek nevezte. De mellékes, minek nevezzük a Történelmet, a lényegen – a komolyságon! – ez mit sem változtat. Fecseg a felszín – hallgat a mély. Márpedig hallgatni nem lehet komolytalanul.

Ó, és hányféle komolyság húrján tud játszani a populista! Micsoda virtuóz! Itt van az ünnepélyes komolyság, a megilletődött komolyság, aztán a megfontolt komolyság, az építő komolyság, a szórakozott komolyság. Nem beszélve a meghatódott (ezen belül önmagától meghatódott) komolyságról. A fapofa-komolyságról. Az aranypofa-komolyságról. A sírni-lenne-kedvem-de-nevetek komolyságról. A mindenre-nyitott-vagyok komolyságról. A megközelíthetetlen komolyságról, a jókedvűen pattogó komolyságról, a réveteg (ezen belül: a bárgyúságig réveteg) komolyságról, a saját komolyságának tudatában levő komolyságról, a nádpálcát suhogtató, fenyegető komoly-

ságról, a buksi-fejeket-simogató komolyságról, a haragvó (ezen belül: érted és ellened haragvó) komolyságról. A rendíthetetlen komolyságról. És akkor épp csak megpendítünk néhányat a populista komolyságának húrjai közül. Nem hiába mondja a költő: „ne fogjon senki könnyelműen a húrok pengetéséhez!”.

1

A populista e sok húron zengő komolysága természetesen nem belülről fakad. A populista vérbeli színész-politikus: szerep-vezérelt ember. Belecsöppen, belemászik, bekéredz-kedik vagy betör a mesébe, mindegy, a mesebeli szerep írja elő neki, mikor mit kell tennie, meddig mehet el például komolyságban. A belülről vezérelt ember, még ha politikus is, és még ha némi színészkedés vagy szerepjátszás nem idegen is tőle, még a legkomolyabb megpróbáltatások idején sem tud ennyire megkomolyodni, ilyen tökéletesen száműzni nyilvános megjelenéséből minden kétséget, esetlenséget, humort, zavarodottságot, kisszerűséget. Az is igaz, hogy neki viszont soha nem kell eljátszania kell a „komoly államférfit”. Ő akár egy fogadáson vagy beszéd közben is összegörnyedhet a fájdalomtól vagy a nevetéstől, nem kell folyton attól félnie, hogy ha kiesik a komolyság szerepéből, komolytalanná válik. Alakításának hitelessége abból származik, hogy önmagát adja. Nem elképzelt vagy mások által kitalált, megírt szerepek és történelmi panoptikumfigurák parodistája, aki cinikusan vagy fanatizmusig menő átéltséggel „hozza a figurát”.

A szabadító hős mesebeli komolyságába e komolyság különféle szerepváltozatain kívül (eltökélttség, fegyelmesség, összeszedettség, gondterheltség, józan megfontoltság, aggodalmaskodás, éberség stb. stb.) nem fér bele semmi más. Már a mesebeli helyzet, amelybe – isteni sugallatra, össznépi fohászra, középosztályi megrendelésre – megérkezik: a válság, a halálos veszély, az országos összeomlás helyzete, aztán a rendkívüli helyzetből következő rendkívüli

feladat kizárja a hányaveti könnyedséget. Olyan komolyan veszi a dolgokat, hogy a dolgok ijedten rezzenek össze, és szeretnének arrébb somfordálni, mikor határozott kézzel utánuk nyúl. Süt a komolyság minden szavából, minden gesztusából, minden megnyilvánulásából. Egy pillanatra sem engedheti el magát, nem lazíthat (ha a kifejezetten ezért felállított kamera egy-egy emberi pillanatot mégis elkap éle-téből, akkor jól láthatóan a lazítást is úgy végzi, mintha munkája lenne: halálosan komolyan lazít, halálosan komolyan elengedi kicsit magát). Egyetlen célra összpontosuló hősi lényé olyan, mint a pattanásig feszített íj.

2

„Nem a nevetésnek van ideje mostan!” – mondja a populista vészjóslóan, és arcára fagyasztja mindenkinek a mosolyt; szájára forrasztja a meggondolatlan bonmot-t; éles tekintetének egyetlen villanásával elvágja a közönségen végigfutó nevetést. Természetesen ő is elismeri a nevetés létjogát, sőt, nagyon is komolyan veszi a nevetést! De csak az *egészséges* nevetést. A destruktív, felforgató, a nemzet létét aláásó, a nép életerejét elszívó nevetést, a *beteg nevetést, az elpuhító, elgyöngítő nevetést* nem szenvedheti és nem tűrheti.

Legyen a nevetés az, aminek lennie kell, aminek a Jóisten vagy a Természet a jókedvet és a derűt szánta: az egészség kicsattanása, az egészséges nemzet kiapadhatatlan életkedvének kiáradása, a nép alkotóerejének túlcsoportulása. Az ilyen nevetés ellen semmi kifogása. Sőt, kifejezetten pártolja. Be fogja vezetni az iskolákba és a munkahelyekre. Sportot fog csinálni belőle. Polgári nevetőköröket fog szervezni. „Ne vessünk sokat, egészségesen, bőségesen! Legyen a *mi* nevetésünk a jókedv és az elégedettség nevetése, neves-sük ki az *ő* beteg nevetésüket! A milliárdosok gonosz nevetését, a kalandor szélhámosok kaján vihogását, az élösködők rőfögve fuldokló hahotáját! Legyen a *mi* nevetésünk szerény és visszafogott. A nemzet komoly természetéhez illő. A nemzet nem fetrenghet a nevetéstől! Aki a nemzettel van –

velünk nevet! Aki másokkal nevet vagy nem nevet: áruzó vagy beteg. Sebaj! Az áruzóknak nemsokára torkára forrasztjuk a nevetést, a betegeket azonban – a nemzet életkedvét megrontók e szerencsétlen áldozatait – az össznépi boldogság új évszázadával fogjuk kigyógyítani lelki restségükből és búskomorságukból! Ugye, hogy erre már ők is felnevetnek, harsányan, egészségesen, jó magyar nevetéssel! Mert az nevet, hölgyeim és uraim, aki a végén nevet! Ezt a lehető legkomolyabban mondom!”

Az egészséges népi nevetés, a nemzetvidító nevetés a populistának szíve szerint való. Lelkéből lelkedzik. Ő maga azonban, sajnos, még nem nevet. Még csak az út elején állunk. Rendkívüli állapot van, amely rendkívüli lelkiállapotot és rendkívüli embereket követel. Az ország romokban. A gazdaság romokban. Az állam romokban. A szívek romokban. A nemzeti valuta az összeomlás szélén. A kisemberek a nemzetközi pénzközpontok adósrabszolgái, vagy adóprés alatt nyögnek. Mindent befon a korrupció hálójába. A bankok egyre híznak. A multik a markukba röhögnek. Nem, nem nevetni kell most, hanem összefogni, és higgadtan odacsapni, ahova köll. A fegyelmezett állampolgári, törvényhozási, főügyési, alkotmánybírósági, köztársasági elnöki és média-engedelmeskedésnek az ideje jött most el. Az összeszorított foggal az áhított közös cél felé menetelés ideje. A Nagy Menetelése a labirintuson át. Ha lesz, aki belőle kivezet. És lesz, sőt, van! Én már látom is! Ecce homo!

3

Minél populistább a populista, annál komolyabb. Végül már annyira komoly, hogy a komolyság maszkká dermed rajta. Arca olyan lesz, mint a páncélszekrény. Csak az tudja megnyitni, aki ismeri a kódot. Ámde ilyenek egyre kevesebben maradnak környezetében: áruzókkal és hülyékkal van körülvéve, akikkel folyamatosan le kell számolnia. Ez is fokozza komolyságát. De minél többen támadják kívülről és belülről, minél többen kívánják bukását, minél töb-

ben akarnak kést döfni a hátába, annál biztosabban tudja, hogy jó úton jár. Így van ez már: minél sikeresebb az ember, annál több az ellensége; minél nagyobb sikereket ér el a nemzetépítés terén az állam, annál inkább fokozódik a nemzetellenes csoportok, az osztályellenség, a nemzetközi tőke (stb. stb.) ellenállása.

A populista egyszerre tekint övéire a vigasztalan diagnózist készítő terapeuta gondterhelt, a súlyos műtét előtt álló orvos szigorú, a társadalomtervező mérnök szenttelen és a világmegváltó fantasztá tüzes komolyságával. Ha ebben a helyzetben nevetne, úgy érezné, illetlenséget követ el a nemzettel szemben. Vagy együtt nevetünk majd egyszer, vagy elveszünk egy szálig. Mindenre el van tőkélve. Márpedig az eltökéltség komolyságot kíván. Nem lehet rötyögve, vihogva, heherészve eltökéltnek lenni. Az állandó készenlét nem fér össze a nevetéssel. És ma mindenkinek mindenre készen kell állnia. A Jónak készen kell állnia a legrosszabbra is. A Nemzetnek arra, hogy gátlástalan kalandorok és élősködők kiárusítsák vagyonát, kihúzzák lába alól a drága anyaföldet. A gátlástalan kalandoroknak és élősködőknek viszont arra kell készen állniuk, hogy nemsokára vége az aranyéletüknek, oda kerülnek, ahová a nép vámszedői, a nemzetszomorítók valók! A Népnak készen kell állnia arra, hogy ha üt az óra, és azt hallja: mozdulnia kell, akkor mozduljon. Válaszúthoz érkezünk. Ugróponthoz. Most vagy soha! Az a nemzet, amely elnevetgéli a Nagy Finálét, elröhögi a Nagy Ugrást, végigkomolytalankodja a Nagy Átkelést, ott fogja végezni, ahol a gyöngé, beteg, életképtelen nemzetek: a történelem szemétdombján. A népek kanálisában.

A helyzet fokozódik. A baj óriási. A feladat embertelenül nagy. A halálos kihívás példa nélkül áll a nemzet modern történetében, és rendkívüli összeszedettséget és éberséget követel. Résen kell lennünk. Az éberség is egyfajta megkomolyodás: kijózanodás, felocsúdás a szendergésből, a szív megkeményítése, az érzékszervek kiélesítése. Vagy éberen örködsz a nemzet álmán, vagy nemzetellenesen nevetgélisz az örökön. Nem baj, az Örök Tanácsa téged is szemmel tart.

A Hatalom persze mindig komoly. A demokratikus hatalom nyitottságával azonban jól összefér a nevetés, a demokratikus politikustól nem lehet idegen a nevetés. Nem önnön szobraként viselkedik. Csak a monolitikus hatalom áraszt dermesztő komolyságot. Az Állam, a Párt, a Hivatal, a Hatóság, a Fegyveres Testület komolysága ez. Velük ne szórakozzon senki! Senki ne várja, hogy a Hatalom Embere pojácát csináljon magából. A tekintély nem fér össze a nevetéssel. Az abszolút tekintély abszolút nem fér össze. Jézus Krisztus nem nevetett (csak alávaló gnosztikus eretnekek állítják mocskos evangéliumaikban, hogy minden tanítványát kiröhögte, egyet, pont a legrosszabbat kivéve). „A par excellence Bölcsesség, a megtestesült Ige sohasem nevetett – írta Baudelaire is. – Az ő számára, aki mindentudó és mindenható, a komikum nem létezik.”⁵⁷ Annál többet nevet viszont a gonosz: „A nevetésnek és a fájdalomnak nincs jele a gyönyörök édenében. Mindkettő a bűnbeesés következménye, és csak azért tudtak felszínre törni, mert az elgyengült emberi testben nem volt elég erő, hogy visszatartsa őket. (...) A nevetés sátáni, *tehát* mélységesen emberi.”⁵⁸ Tehát! Vagyis a hatalom komolysága szükségképpen embertelen: isteni vagy állati jellegű. Hiszen az állat sem nevet. Nevetni csak az ember tud. „Homo est animal rationale, mortale, et risus capax” – mondta Arisztotelészt ismételve meg Vastagajkú Notker a XI. században. De ugyancsak az ember az, akin nevetni lehet, aki nevetséges: „Quid est homo? – Risibile. Quid est risibile? Homo.” De lehet-e nevetséges a hatalom embere? Úgy is kérdezhetnénk: megengedheti-e magának, hogy ember legyen? Nem kell-e embertelenné válnia az embertelenséggel szemben? Nem kell-e vadállattá válnia a pénzsóvár spekulánsok állati önzésével szemben? Vezethetik-e emberieségi megfontolások, mikor ott áll vele szemben a nemzet életére törő fondorlatos

⁵⁷ Charles Baudelaire: *A nevetés mibenlétéről és általában a komikumról a képzőművészetben*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1964. 74–87. o.

⁵⁸ Uo.

Gonosz? Bizony, nem. A populista szíve egy pillanatra sem lágyulhat el, egy pillanatra sem tévesztheti meg a harc elcsendesülése, soha nem nyújthat kezét ellenfelének, amely csak arra vár, hogy vadul beleharaphasson. Könnyörtelenül ütnie kell az ellenséget, ütnie az ostoba, engedetlen, saját vesztükbe rohanó emberek fejét. Föl kell nőnie az emberfeletti feladathoz. Emberfeletti emberré kell válnia. Ez az ő kereszte, hősi küldetése, mártíriuma. Döntsétek el, mit akartok: anarchiát, pusztulást, nemzethalált, világraszóló megszegyenülést, avagy egy igazi férfit, egy emberfeletti embert, aki képes túllépni az emberin, a túlságosan emberin, amikor az Emberiség Ügye (a Nemzet, Osztály, Faj stb. Ügye) forog halálos veszélyben?

A tekintély komoly dolog, és hatalom nem lehetséges tekintély nélkül. Tekintélyes ember és komoly ember – szinonimák. Tekintély nélküli hatalom és röhejes hatalom – úgyszintén. A hatalom komolysága hivatalos és autoritatív: „mindig van benne valamennyi félelem és megfélemlítés – írja Mihail Bahtyin. – A hatalom, az erőszak, a tekintély nem beszél a nevetés nyelvét.”⁵⁹ Minden hatalomból anonim fenyegetés árad, de a monolitikus, korlátatlan, szigorúan egy kézben összpontosított hatalomból fokozottan. A demokratikus jogállamban ez a tekintélyi komolyság bizonyos határok közé szorul, ezért a hatalom itt nem annyira vagy éppen egyáltalán nem félelmetes. Csakhogy belsőleg bizonytalan, önállótlán, autoriter karakterű társadalmakban vagy társadalmi csoportokban ez egyáltalán nem a hatalom mellett, sokkal inkább ellene szól. Nem dicsérete, hanem gyalázata a hatalomnak, hogy nem kell félni tőle. Hiszen ha nem kell félni tőle, akkor tekintélye sincsen, ha pedig nincs tekintélye, akkor komolyan sem vehető: „Nem hatalom ez, öregem, hanem egy rakás szar!” – köp nagyot a nép, ha ilyen hatalom mellett visz el az útja.

⁵⁹ Mihail Bahtyin: *François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája*. Európa, 1982. 115. o.

„Készséggel elismerem – mondja a populista –, hogy a tekintélyben mindig van valami félelmetes. Hogy is lehetne bárkit komolyan venni, ha egyáltalán nem kellene félni tőle. Hát nem azt mondja magáról a hívő ember is, hogy istenfélő? Félelem nélkül élni annyi, mint rend, normák, szabályok nélkül élni. Mint szüntelen káoszban, törvénszegésben, bűnben élni. Kétféle félelem van: a rossz félelem, amely a szilárd rendet teremtő, jó hatalom tekintélyének komolyságától fél, és a jó félelem, amely a rendet aláásó tekintélynélküliségtől, a felforgató komolytalanságtól, a káosztól fél; az egyik félelem egységbe cementezi a jókat, nélküle széthullana ember és világ; a másik félelem felbomlasztja a rendet, megdönti a megtartó hatalmat, tönkretesz embert és világot. Én a jó félelemmel tartok és velem tart mindenki, aki tőlem nem fél!”

Csakhogy nincs jó félelem. A félelem mindig rossz. Még akkor is, ha életmentő. A hatalom is mindig rossz. Még akkor is, ha nem lehetséges a világból kiküszöbölni. Ez azonban még nem ok rá, hogy szeressük is. Hogy önfeledten vagy rajongva azonosuljunk vele. Különösen emberneműritő hatalmakkal. Márpedig az autoritárius hatalmak ilyenek. A dogmatikus kultúrák egyoldalúan komolyak. Az erőszak – mondja Bahtyin – nem ismeri a nevetést. Már a fontos eseményeket bejelentő hírolvasó hivatalos intonációjában is ott rejlik az anonim fenyegetés, hát még a tömegek üdvrivalgása közepette emelt hangon, öklét rázva fenyegetőző populista szónok intonációjában! De a komolyság csak akkor félelmetes, ha egyoldalú, ha nem egészíti ki a nevetés: „A komolyság még súlyosabbá teszi a szituáció kilátástalanságát, a nevetés fölébe emelkedik, megszabadít tőle... A nevetés közösségi, kórus jellegű, arra tör, hogy össznépi, univerzális legyen. A nevetés kapuja nyitva áll mindenki előtt. A felháborodás, a harag, a felindulás mindig egyoldalú: kizárja azt, akire a harag stb. irányul, és viszontharagot vált ki. Ezek az érzelmek szétválasztanak – a nevetés összekapcsol, nem tud szétválasztani.”⁶⁰

⁶⁰ Mihail Bahtyin: *A beszéd és a valóság*. Gondolat, 1986. 520. o.

De Bahtyin is különválasztja a „vidám, nyílt, ünnepi nevetést” a „zárt, tisztán negatív, szatirikus nevetéstől”. Ezt nevezi „nem-nevető nevetésnek”. Létezik tehát olyan nevetés is, amely maga is elválaszt és nem összekapcsol. Szardonikus vagy démonikus nevetésnek is nevezik, és ebben az összefüggésben véresen komoly nevetésnek is nevezhetnénk. Így nevettek a föníciaiak, mikor az elsőszülött gyerekeket bálványistenüknek feláldozták, és ugyanez a rituális nevetés kísérte az öregek megölését az archaikus társadalmakban. A populista csak ezt a negatív, halálosan komoly nevetést ismeri: az eltiport ellenség fölötti nevetést. A vesztelen taposó győztes nevetését, a másikat megalázó nevetést, a gyűlölet és megvetés nevetését. Csak ez a nevetés fér meg a démonikus emberi komolyságával. A *démonikus* emberi világban két pólus létezik – írja Northrop Frye –: „a tirannusvezéré, aki a lojalitást csak akkor uralja, ha eléggé egocentrikus ahhoz, hogy megjelenítse követői kollektív énjét⁶¹. A másik pólust a *pharmakosz*, illetve a feláldozott személy képviseli, akít meg kell ölni, hogy a többiek erősebbek legyenek.”⁶²

* * *

A populista nem nevet. Félelmetesen komoly. Nincs ok a nevetésre! Majd akkor fogunk nevetni, ha az utolsó rohadt reakciónak (az utolsó rohadt liberálisnak, rohadt kommunistának, rohadt bankárnak stb.) is ajkára fagy a mosoly! Ha minden rohadt reakciós lógni fog. „De hol? A vason! A lámpa-vason! Jó ma-ga-son!” – ahogyan a baloldali populizmus

⁶¹ Kafka megfogalmazásában ugyanez így hangzik: „Az emberi egyesülések arra épülnek, hogy valaki a maga erőteljes létezésével *látszólag* cáfolni képes más, önmagukban cáfolhatatlan egyéneket. Ez a látszat az illető egyének számára édes és vigasztaló, de hát csak látszat, ezért nem bizonyul tartósnak soha.” (Franz Kafka: *Az én cellám – az én váram*. Európa Könyvkiadó, 1989. 79. o. – Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

⁶² Northrop Frye, i. m. 126. o.

indulója, az *Avanti popolo* magyar refrénjét énekelték egykoron, ennél a pontnál vidáman összenézve radikális baloldali ifjak, és ahogy ma skandálják, követelik, mutogatják ennek vagy annak az undok varangynak a fellógatását a testvéri középosztályi tömegek.

Egyelőre hát nincs idő a tréfára, mókára, kacagásra. Majd aztán, ha a munka dandárja már mögöttünk van. Ha az ellenségnek írmagja sem maradt. Ha a Gonosz utolsó védbástyái is a porban hevernek. Ha végleg elvettük a kedvét a nevetéstől. Akkor fogunk mi nevetni, teli szájjal, véget-nem-érő örök nevetéssel, mint az istenek.

Tizennyolcadik fejezet A Végső Győzelem

A hatalom embere *legszívesebben* a Győztes szerepében lép a nyilvánosság elé. A populista viszont *kizárólag* ebben a szerepben kápráztatja el meseszerető közönségét. Egyfolytában győz. Ezért is választotta a varázsmese műfaját, hiszen a Hősnek itt – legalábbis a mese végén – okvetlenül győztesen kell kikerülnie a Károkozóval folytatott összecsapásból. Egyedül a mesében kizárt, hogy más is győztes lehessen, mint a Szabadító Hős. Miféle mese is lenne az olyan? Arról pedig, hogy ezt a szerepet éppen őrá osztotta a Történelem – a Győztes udvari meseszerzője –, ő vajmi kevéssé tehető felelőssé. Tiltakozott, ellenállt, kapálózott kézzel-lábbal, de a Történelem, e legnagyobb meseszerző hajthatatlan volt.

Így hát a mese végét jó előre tudó Történelem kifürkészhető dramaturgiai akaratából végül is minden politikai játszmában és konfliktusban neki kell győznie, az ő akaratának kell érvényesülnie. Nem azért, mintha a populista annyira becsvágyó, annyira hatalomszomjas lenne – isten ments! –, hanem azért, mert olyan nincs, hogy ne a Nép győzzön az életellenes erőkkel folytatott felszabadító háborúban; olyan nincs, hogy ne a Nép eleven igazságérzete kerekedjen felül ásatag törvényeken és elavult alkotmányokon; végezetül olyan nincs, hogy a Nemzet maradjon alul a nemzetellenes erőkkel szemben. Az Igaz Ügy nem szenvedhet vereséget! Győznie kell! És én győzni is fogok! Victoria! Pobeda! Vinceremos! A populista világraszóló Győzelmében a Feltámadt Nép szedi össze maradék életerejét, a Leigázott Nemzet rázza meg büszkén fejét és egyenesedik fel; a Jó győzi le a Rosszat; az Igazság a Hazugságot, a Mese a Valóságot, az Élet a Halált.

Minden veresége látszat-vereség, amelyből fönix-madárként támad föl új, még nagyobb győzelmekre. Mindenkor és

mindenben ő győz. Akkor is és abban is, amikor és amiben nem. Ezt csak a győzelemre-vak ellenség nem hajlandó látni. Letagadná még a győzelem csillagát is az égről! Szerencsére azonban egyelőre még nem a vakok mondják meg, ami a Napnál is világosabb: hogy Győzött a Nap! Sol Invictus. A Legyőzhetetlen Nap. Ezt egyes-egyedül az Igazságos Bíró mondhatja meg. És ki lehetne igazságosabb bírója neki önmagánál? Ő az egyetlen, akit nem lehet becsapni, aki átlát az Ál-Győztes szájalmas trükkjein, messze túllát a látszat-vereségeken és a perc-győzelmeken, mosolyogva huzigálja ki magából a pillanat vereségeinek tüskéit, mert egy másik, egy igazi, egy nagy, közös történelmi Győzelemre – a Végső Győzelemre készül.

1

A retorika a meggyőzés tudománya. A meggyőzés módjait tárja fel. Győzni és meggyőzni – egyik nem is esik talán olyan távol a másiktól. Különösképp, ha arra gondolunk, hogy retorikailag a legcsúnyább vereséget is tündöklő győzelemként lehet felmutatni. Vagy – korunkban legalábbis – eladni a vásárlóközönségnek. „Vereség? Uram! Dörzsölje csak meg egy kicsit azt a vereséget! Na ugye, hogy fénylő győzelem!”

Számtalan módja van annak, hogy az anyagi világ síkján elszenvedett vereség valójában fényes erkölcsi vagy spirituális győzelemmé váljon („győzött a túlerő”, „győzött a zsarnok”, „győzött a rossz”, „győzött a hazugság”). A jelenbeli vereség a jövőbeli, elsöprő győzelem záloga: ebből a vereségből épül föl majdan a győzelem katedrálisra. „Már csak ez a vereség kellett a győzelmünkhöz.” A vereség mutatta meg, hogy még nem vagyunk elegen; hogy hol vannak gyöngye pontjaink, miben kell erősödnünk, ha győzni akarunk. Avagy: éppen ez a vereség bizonyítja, hogy jó úton járunk! Mert minél biztosabban törünk előre a nagy cél felé, annál jobban éleződik a harc, annál erősebb lesz az ellenség ellenállása. Nem azért vallottunk kudarcot, szenvedtünk vereséget, mert hibáztunk, hanem mert naivak voltunk. Nem vet-

tük észre, hogy az ellenség arra készül, hogy orvul elragadjon tőlünk, ami a miénk: lenyúlja a győzelmünket. Sebaj, a győzelem akkor is győzelem, ha most még a vereség orcáját mutatja felénk.

2

A győztes mindent visz. Azokat is, akik eladdig nem szenvedhették, félték tőle vagy kifejezetten utálták. Viszi őket, mert mindenki a győzteshez akar tartozni, a győzteshez húz. Emberi dolog: ő is ott akar ülni a Győztesek Lakomáján a dúsán terített asztalnál. Ki ne akarna ott ülni a mese végén? Talán nem is azért, hogy a győzelem hasznából – a háromharmados zsákmányból – részesüljön; beéri a friss, ropogós győzelem mámorító illatával, a győztesek pezsgő jókedvével. Már az is elég neki, ha az ünnepi lakoma levegőjébe kicsit beleszagolhat.

De mi a győzelem? A győzelem mindenekelőtt felülkekedés valamin vagy valakin. Győzni annyi, mint *legyőzni*. A vesztes lenn van, a győztes fenn. De nemcsak a másikat lehet és kell is legyőzni. Le kell győzni a kishitűek ellenállását, a külföld áskálódásait, a katasztrófális időjárását, a gazdasági nehézségeket; le kell győzni a Győzelem gőzhengetere elé akadályokat görgető Gonoszt; a külső és belső ellenséget; a szövetségeseket és a barátokat, ami pedig tudvalóval még az ellenség legyőzésénél is nehezebb. És persze le kell győzni önmagunkat: úrrá kell lenni a lelkiismeret nyavalygásain, a vizenyős szentimentalizmuson, az értelmetlen moralizáláson, a józan ész okvetetlenkedésein.

Győzelmet aratni csak valami vagy valaki *fölött* lehet. A legyőzött a földön hever. A győztes fölötte áll, és lenéz a legyőzöttre, talpát vagy csizmáját az ellenség sziszegő kigyófejére helyezi. A Sárkány fejére tipor. Olykor rettentő dárdáját, kopjáját is a lábainál vonagló Szörny testébe döfi. Kattognak a fényképezőgépek, forognak a filmkamerák, dolgoznak a vésők és az ecsetek. A győzelmet meg kell örökíteni. A győztest a róla készült ikon leggyakrabban a győ-

zelem helyzetében örökíti meg. Ama orwelli „csizma, amely örökké egy arcon tipor⁶³”, minden totális politikai hatalom emblémája volt és marad – az ókortól egészen 2010-ig. Minden hatalom – győzelem, de a totális hatalom – totális győzelem. A Győzelem-pillanat mindent magába nyelő Örökkévalóságig tágítása.

Ezzel szemben áll annak a Győztesnek az álláspontja, akinek arcán a csizma tipor. A Legyőzött győztesé, aki éppen a vereség által magasztosul legyőzője fölé. Persze az ő győzelmé nem evilágról való. („Savanyú a szőlő!” – legyint legyőzője.) Nem a mesebeli, hanem az üdvtörténetbeli Győztesről beszélek, akinek alapállását a mindenféle győzelmet, felülke-rekedést undorítótnak és szégyenletesnek tartó Elias Canetti szavai fejezik ki talán leghívebben, mikor „a győztes jóllakottságáról, degeszre tömörségről, elégedettségéről, kedélyesen hosszas emésztéséről” beszélve azt mondja: „Jobb lenne, ha az ember sok minden nem volna, de egyvalami *soha* ne legyen: győztes.”⁶⁴

3

A populista varázsmese hőse az Égiekkel fenntartott közvetlen és különlegesen bizalmas kapcsolatainak köszönhetően nemcsak legyőzi a rosszat, orvosolja a bajt, megszabadítja népét a szolgaságtól, hanem igazi csodatevő is. A csoda nem más, mint győzelem a természet törvényei fölött. A politikai csoda: győzelem a társadalom törvényei, a piacgazdaság törvényei, az államháztartás törvényei és nemkülönben a

⁶³ „Nem lesz nevetés, csak a megemmisített ellenség fölötti diadal kacaja. (...) Ha el akarod képzelni a jövőt Winston, képzelj el egy csizmát, amely örökké egy emberi arcon tipor. (...) S ne felejtse el, hogy örökké így lesz. Taposni való arc mindig lesz. Eretnek, a társadalom ellensége, akit újra meg újra le lehet győzni és meg lehet alázni, mindig lesz. (...) A kémkedés, a besúgások, a letartóztatások, a kínzások, a kivégzések, az eltűnések sohasem fognak megszűnni. A mi világunk *nemcsak a győzelem, hanem a terror világa is.*” (George Orwell: 1984. Európa, 1990. 294–295. o. – Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

⁶⁴ Elias Canetti: *Feljegyzések.* Európa Könyvkiadó, 2006. 78. o.

demokrácia törvényei fölött. A csoda a törvények megtörése, a törvények nyügének levetése. A legnagyobb csoda azonban az, hogy csodacsináló PR-eljárásokkal és média-varázseszközökkel, némi rátermettséggel és megfelelő tálalással csodát lehet csinálni a leghétköznapibb dolgokból is. És valóban: hát nem csoda-e már az is, hogy élünk? És éppen mi?! Hogy forog a Föld? Hogy nem zuhan ránk az égbolt? Hogy nem dőlt össze ez a kis ország? Hogy nem tűnt el a föld színéről ez a nemzet? Hogy áll Buda még? Hogy a hatalmat megszerezte a Nép Fia és csudálatos módon soha többé ki nem engedi a Nép keziből?

A csodatevőnek szüntelen csodatételekkel kell igazolnia maga és a Nép előtt rendkívüli képességeit, karizmatikus kiválasztottságát. Mivel pedig minden csoda győzelem a természet, a józan ész, a társadalmi együttélés kisszerű, akaratot és tetterőt megbéklyózó törvényei felett, mindenképp könnyűszerrel győzelmet lehet csinálni, csak meg kell törni a csodacsinálást akadályozó hülye szabályokat, lejárt szavatossági idejű törvényeket. A győzelmet mindenesetre csinálni kell – „Megcsináltuuuu!” –, nem repül magától a Nép Fiának szájába. A feladat az, hogy minden győzelemmé váljon a kezében, csodaként ragyogjon föl tettei nyomán. Minden szokványosat, hétköznapit, magától értetődőt, elkerülhető és elkerülhetetlen rosszat, bosszantó politikai tévedést, égbekiáltó szarvashibát győzelemként hozunk forgalomba: a győzelmi jelentések aranypapírjából még a szart is aranyként lehet kigöngyölni és átnyújtani a győzelmekre szomjas Népeknek.

De ahhoz, hogy a hatalom alkímistái a megfelelő tömeg-kémiai reakció kiváltásával ezt a csodás átalakítást elvégezhessék, előzetesen mindent át kell alakítani harccá, agonná, polémoszá, Jó és Rossz összecsapásává, titánok küzdelmévé, örök szabadságharccá, polgárháborúvá, forradalomná. A Végző Győzelem varázsmeséjében a személytelen természeti akadályoknak, az elvont földrajzi vagy történelmi korlátoknak és a még ennél is elvontabb gazdasági kényszerűségeknek a mindent elrontó és tönkretévő Ellenség démoni-

kus alakjában kell testet öltetniük és megszemélyesülniük. Így lesz szabadságharc egy szimpla gazdasági tárgyalásból vagy visszaállamosításból; így lesz felszabadító háború (a megszállók kiverése) egy békés csapatkivonásból vagy éppen forradalom egy parlamenti választásból. De természetesen párviadallá, polgárháborúvá, forradalommal változtatható át bármikor bármi, amihez a mese szelleme hozzáér – szencsatától a gabonaháborúig, pénzügyi válságtól az adócsökkentésig, törvényhozástól az alkotmányozás folyamataig. Fő az, hogy minden napra jusson legalább egy győzelem, egy tojás. Mindegy, melyik politikai-hatalmi területen, mindegy, melyik sportágban, tudományágban, művészetben. Hiszen most már minden győzelem a mi győzelmünk: a Végző Győzelem olyan, mint a mágnes, minden győzelmet magához ránt. Nekünk győztök, nem ellenünk. Aki ezek után nem győz, az magára vessen! A vereséghangulatot szító, a győzelem kákáján is a vereség csomóit keresgélő ellenség malmára hajtja a vizet. Minden vereség – kishitűség. Minden vereség megfutamodás a Győzelem emberpróbáló feladata elől. Árulás. Az árulókat pedig kiköpi szájából a Győzelem Istene, mint vasszegeket a tetőács.

4

Ha egyetlen szóval kellene jellemeznem a populista varázsmesét lezáró Végző Győzelmet, ez a szó alighanem a „*példátlan*” lenne. A populista kétségkívül rajong érte. Le nem jön a szájáról ez a szó. Mintha hozzáragadt volna. Varázsszóként használja. Elég bármihez hozzáérintenie, és az rögvest nagy jelentőségűvé, elismerésre méltóvá, félelmetessé, rendkívülivé, csodával vagy katasztrófával határossá válik. Mindaz, ami a Populistát körülveszi, ami vele és általa történik – példátlan, sőt példátlan! Így, felkiáltójellel, a varázserő fokozása végett: „példátlan óvintézkedések”, „példátlan összefogás”, „példátlan megszorítások”, „példátlan adócsökkentések”, „példátlan sajtótámadások”, „példátlan visszaélés a hatalommal”, „példátlan méretű összefogás”, „pél-

dátlan méretű korrupció”, „példátlan választási győzelem”, „példátlan természeti csapások”, „példátlan pénzügyi válság”, „példátlanul arcátlan támadás a nemzet ellen” és így tovább, amíg csak ki nem fogy a szó a példátlanul kevés szóból álló politikai szótárból.

Hasonló varázseszközként alkalmazzák a „példátlan” ikertestvérét – a „rendkívüli”-t: „rendkívüli erőfeszítések”, „rendkívüli biztonsági intézkedések”, „rendkívüli időket élünk”, amely „rendkívüli embereket kíván”. Tudjuk: ahol rendkívüli állapot van – ott rendkívüli állapot van. Márpedig minden populista uralom, a rendkívüli állapot (vagy kivételes állapot) burkolt vagy nyílt bevezetését jelenti. A szuverenitásnak mindinkább mindenütt az lesz az egyedüli ismérve, amit egykoron Carl Schmitt állított fel általános szabályként⁶⁵: szuverén az, akinek hatalmában áll a rendkívüli állapot bevezetése. Mellékes ebből a szempontból, hogyan jutott hatalomra, és az is, hogy megőrzi-e a rendkívüli állapot igazgatása közben a törvényes formákat, avagy rendkívüli eseményekre hivatkozva eltörli, felfüggeszti, korlátozza azokat. *A lényeg ugyanaz: a törvényekkel való kormányzást*

⁶⁵ Carl Schmitt, akit a weimari köztársaság végeláthatatlan parlamenti huzavonái, a végző tekintélyt nem ismerő demokrácia „rendtelensége”, az anarchikus közállapotok – folytonos utcai zavargások és puccskísérletek – indítottak arra, hogy az anarchia ellenszerét a diktatúrában találja meg – vagy az alkotmányos rendnek az alkotmányos rendelkezésekkel összhangban álló, végző soron ideiglenes felfüggesztését értve ezen, vagy pedig „szuverén diktatúrát”, amely a fennálló alkotmányos renden kívül álló uralmi forma, a modern államelmélet minden fogalmát úgy mutatja be *Politikai teológia* című korai művében, mint szekularizált teológiai fogalmat. A kivételes állapotról (a magyar fordító az *Ausnahmezustand* kifejezést fordítja e szóval, hogy elhatárolja a „szükségállapot” fogalmától, amelynek nincsenek alkotmányos szabályai) azt mondja, hogy „a jogtudományban hasonló jelentéssel bír, mint a csoda a teológiában”: a természeti törvények csoda révén történő megszegése analóg a szuverénnek az érvényes jogrendbe való *közvetlen* beavatkozásával. Épp ezért, míg a felvilágosodás racionalizmusa „minden formájában elveti a kivételes állapotot”, az „ellenforradalom konzervatív írói a teista teológiából vett analógiával” támasztják alá „az uralkodó személyes szuverenitását”, vagyis azt, hogy bármit megtehet, és nincs

*fölváltja a törvények nélküli állapot közvetlen igazgatása, az uralkodás. A kivételes állapot lesz az általános szabály: az intézményesült uralom világa végképp elszakad a törvényektől, a szabályoktól, a normáktól, vagyis a kormányzástól. Lényegében – mint arra éppen Carl Schmitt szuverenitás-felfogását aktualizálva Giorgio Agamben mutatott rá egyik könyvében – ez visszatérés a középkori állam rendjéhez: *Le Roi reign, mais il ne gouverne pas*⁶⁶.*

Hogy konkrétan mire hivatkozva vezetik be – az állampolgárok jogalanyiságát, a demokratikus kormányzás játékszabályait *megtörő*, a *de facto* és nem feltétlenül *de jure* szuverénnek teljhatalmat biztosító – rendkívüli állapotot

fölötte semmiféle döntéseit felülvizsgáló magasabb instancia. Amennyiben mármost a nép a szuverén, a nép szava Isten szava, a nép lép Isten helyére – mint Alexis de Tocqueville írja az amerikai demokráciáról szóló könyvében: a nép a demokratikus gondolkodásban úgy lebeg az egész állami lét felett, mint Isten a világ felett –, vagyis a nép lesz az az alany, aki bármit megtehet, de nem akarhat rosszat (!), annyiban a „nép letéteményeseként” fellépő népezér maga is isteni attribútumokkal kell rendelkeznie, akár ő maga testesíti meg a népet és lép Isten helyére, akár pedig Isten kiválasztottjaként, küldötteként mutat állandóan önmagára, és mint ilyen kér felhatalmazást a „nagy rendteremtésre”, az „eredeti szabadság” helyreállítására, a „gonoszok eltiprására” stb. stb. Ez az isteni mivolt mindenesetre abban fejeződik ki, hogy az uralkodó (király, nép, populista népezér, zsamok, diktátor) *kívül van* a jogrenden, cselekedetei megítélhetetlenek a jogrend alapján, mindenféle pártok, állami és parlamenti instanciák fölött helyezkedik el, és *ténylegesen* bármikor felfüggesztheti a jogrend működését. Pontosabban: azt akarja, hogy ezt tehesse és hatalomra jutva, ezt is teszi. Lásd: Carl Schmitt: *Politikai teológia*. ÁJTK TEMPUS „Összehasonlító Jogi Kultúrák” projektumának kiadványa. Budapest, 1992.

⁶⁶ Agamben szerint a kivételes állapot a jelenkori politika egyre dominánsabb paradigmája. A jog uralmának vége. A jogszabályokon alapuló kormányzástól a törvényes rend hiányának igazgatása felé haladunk: egy rendeleti úton irányított világ felé. A különbség tömören így foglalható össze: törvényeken keresztüli irányítás/kormányzás versus a törvényes rend hiányának, a káosznak az igazgatása és irányítása rendeleti úton. (Giorgio Agamben: *Life, a Work of Art Without an Author: The State of Exception, the Administration of Disorder and Private Life*. Lásd a könyv kapcsán vele készült interjút: In: *Fundamentum*, 2005/3. 65–69. o.

(terrorista merényletek, természeti katasztrófák, háborús fenyegetés, gazdasági vészhelyzet), majdnem lényegtelen, *ami lényeges, hogy minden kérdésben közvetlenül, mindenféle hatalmi ellensúlyt, ellenőrzést, fűket kikapcsolva maga a szuverén dönt*⁶⁷. A régiek által *jusittiumnak* (törvényszünetnek) nevezett állapot akkor is megvalósul, ha nem hirdetik ki, csupán olyan helyzet jön létre, amelyben a törvények a szuverén tetszése szerint bármikor felülírhatók, használja bár erre a felülírásra a törvényhozást, amelyben szavazógépként működő abszolút többséggel rendelkezik, és amelyet úgy használ, mintha az ő bármikor bármilyen törvényt felülíró töltőtolla lenne. Ettől fogva *de facto* kivételes álla-

⁶⁷ Történelmi példákért nem kell messzire mennünk. A náci rezsim kiépítése szempontjából nyilvánvalóan a Reichstag felgyújtása, a sztálinista rendszerben a Kirov-gyilkosság jelentette a felhatalmazást, a kivételes állapot tényleges bevezetésére: az állami terror semmi egyéb, mint a gyanúsítottak, elítéltek stb. jogalanyiságának eltörlése (bármilyen megtehető velük), ahogyan az egész társadalom kormányzása/igazgatása *helyett* a semmilyen törvény által nem korlátozott uralkodás (permanens, rendszerré vált kivételes állapot. Ezek persze szélsőséges esetek. A rendkívüli állapot a demokrácia eltörlése nélkül is megvalósulhat. Elég talán arra utalni, hogyan változott meg Bush elnök kormányzásának jellege az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11. után, hogyan jelentek meg benne a kivételes állapot vagy szükségállapot jól ismert elemei), és hogyan igyekeztek megőrizni a rendszernek ezt a jellegét a kivételes állapot eszkalációja révén (Bush újraválasztása elválaszthatatlanul összekapcsolódott az iraki háború megindításával, amely prolongálta a szeptember 11. utáni rendkívüli állapotot). Hasonlóképpen Putyin hatalomra kerülésében, szuverenitásának elismertetésében döntő szerepet játszott a csecsen terrorizmus kiváltotta rendkívüli állapot 2000-ben. Végül itt van a legfrissebb, a magyar példa, ahol a *rendkívüli állapot* bevezetését Nép Őfelsége – az új szuverén – forradalomként értelmezett választási akaratnyilvánítása biztosította a népszuverenitást közvetlenül megtestesítő Kormányfő-Szuverén számára, és pedig nemcsak abban az értelemben, hogy a forradalom maga is egy rendkívüli helyzetre (az ország romokban hever, gazdasági katasztrófahelyzet van stb.) adott rendkívüli válaszként értelmeződött (mi több, már-már „népítéletként” az egész fennálló rendszerről, amely bűnösnek mondatott ki

potban él a társadalom. A demokratikus procedúrák megőrzése kezdetben még eltakarja ezt, később azonban, ahogyan a politikai rendszer a törvények átírása nyomán *de jure* is ehhez a középkort idéző kivételes állapothoz kezd idomulni, a kivételes állapot egyre leplezetlenebbé válik, és „új rendszerként” kezdi ünnepelni magát.

A rendkívüli állapot bevezetését a Káosz rendkívülisége mellett („példátlan fejtelenség az államigazgatásban”, „példátlan gazdasági hanyatlás”, „példátlan mértékű bűnözés”, „példátlan mértékű elszegényedés”, „példátlan mértékű drágulás, korrupció” stb.) az éppanyira Rendkívüli Választási Győzelem („példátlan győzelem”, „végső győzelem”, „világraszóló győzelem”) rendszerdöntő forradalomként és új rendszer alapításaként történő – ami azt illeti, csakugyan példátlan – átértelmezése indokolja. Nyilvánvaló, hogy ahol egy egész rendszert forradalom döntött meg, az új rendszernek pedig még csak a neve van meg, átmeneti állapot, bizonyos értelemben „törvényszünet” van (a szuverén töltőtollává vált törvényhozás lázas munkája csak elfedi ezt), olyan állapot tehát, amelyben nincsenek áthághatatlan törvények és megváltoztathatatlan játékszabályok, amelyben nem kormányozni kell, hanem uralkodni.

Mint ismeretes, az igazság mindig menekül a győztesek táborából. Ez esetben azonban nincs menekvés az igazság

azért, hogy engedte hatalomra jutni és éveken át kormányozni a „nép-ellenségeit”, a „nemzetellenes erőket”, megakadályozta viszont ugyanabban a népet megvédelmezni kész „nemzeti erőket”). Abban a gyakorlatias értelemben is – az addigi alkotmányos rendet megtörő, de facto felfüggesztő – rendkívüli állapotot vezettek be, hogy a parlamenti kétharmad révén az új népszuverén korlátlan, ennyiben törvények nélküli, a Nép – szavazatok számából eredeztetett – Forradalmi Akaratával legitimált uralmának a lehető legtörvényesebb látszata van. A rendkívüli állapot bevezetéséhez nincs szükség a törvények *de jure* felfüggesztésére, mivel *de facto* a törvényhozó hatalom került felfüggesztésre abban a különös formában, hogy bármikor bármire felhasználható eszközévé vált a végrehajtó hatalom teljességét saját kezében összpontosító szuverén (e pillanatban a kormányfő) kezében.

számára. Az igazságnak be kell látnia, hogy nincsen igaza, ha menekül. A rendkívüli helyzetben az igazságnak is rendkívüli erőfeszítéseket kell tennie, hogy igaz maradjon. Nem állhat át a leszerepelt ancien régime, a vesztesek oldalára csak azért, mert azok vesztesek. Az igazságnak a Népet kell szolgálnia. Márpedig a Népet a rendkívüli állapot szolgálja. Ha az igazság vonakodik a rendkívüli állapotot szolgálni, inkább ne is legyen: fiat iustitium, pereat justitia!

5

Természetesen a populista mesehős győzelme nemcsak példátlan és rendkívüli, hanem fényes, ragyogó, elsöprő. Azonkívül lehengerlő, teljes, visszavonhatatlan. Az Utolsó Győzelem, amely minden háborúnak egyszer s mindenkorra véget vet. Lezár egy nagy, fekete korszakot. És egy másik nagy, fényes korszakot megnyit. Az ilyen győzelemnek óhatatlanul némi eszkatologikus felhangja van, különös tekintettel arra, hogy egy Nagy Háborút zár le a nép és a nemzet vesztére esküdt adáz hatalmak eltiprásával. A Fény győzelme ez a Sötétség felett. Szinte látni véli a mesehallgató, ahogy a sötétség kétségbeesetten iszkol az igazság reflektorának könyörtelenül utanasikló fénypásmája előtt, látja, ahogy a felkelő nap világossága elárad a világon. Érti a győzelem mámorító illatát. Megmártózik édes gőzeiben. Végső soron minden győzelem a Nap győzelme az Éjszaka fölött. A fény visszatérése az Alvilágból, ahová az Éjszaka Szörnye kényyszerítette.

A győzelmet teatralizálják. A győzelem-ünnep a populista rendszerekben a legfőbb ünnep. Egyfajta Nap-ünnep, de a Nap, amely körül minden forog: maga a Győztes. Legfontosabb a győzelmi bevonulás. A hatásos entrée. A Szabadító Hős a legyőzött hatalmakat – úgy is, mint törvényhozó hatalmat, médiahatalmat, gazdasági hatalmat, bírói hatalmat, ügyészséget, alkotmánybírótságot, adóhivatalt, versenyhivatalt és így tovább – mind-mind győzelmi szekere elé fogja,

hogy aztán nagyokat csördítsen rájuk a bakról, ostorával ösztökélve őket gyorsabb haladásra a nép boldogsága felé.

A populista útja győzelemről győzelemre halad. Győzelemre viszi a népet. Jól megtanulta a győzelem tudományát. Egyik diadalt üli a másik után. Ha megvan a győzelem, kezdődhet a Győztesek Lakomája. Avagy – ami majdnem ugyanaz – a Győztesek Kongresszusa. Így nevezték például az 1934-es szovjet pártkongresszust, amelynek győztesei, mint utóbb kiderült, úgyszólván halálra győzték magukat: 1939-ben a kongresszus résztvevőinek 90 százaléka nem volt életben már.

* * *

A mese egy pontján a Szabadító Hőst (az akcióhőst) már-már legyőzi a Károkozó Gonosz, de szinte csak azért, hogy visszatérése, feltámadása csak annál fényesebb legyen, legyőzhetetlensége – a Jó, az Igaz, a Szép, egyszóval az Élet legyőzhetetlensége – annál diadalmasabban igazolódjon a mese végén. Ez a győzelem aztán véget is vet a mesének. Legalábbis az egyik mesének. Jöhet a következő, amely megint győzelemmel végződik. De hát nem azért mese a mese, hogy vereséghangulatot, rosszkedvet csepegtessen a meseszerető nép szívébe, hanem azért, hogy lelket öntsön bele, vigasztalja, jókedvre derítse: ne féljete, lesz még ünnep a mi utcánkban! „A vörös zászló mindig győzni fog / A vörös zászló mindig győzni fog, / A vörös zászló mindig győzni fog...” Hogyhogy vörös? Hát akkor nem vörös, hanem kék, fekete, narancssárga, pirosfehérvörös. Nem mindegy? Egyedül csak a Győzelem számít.

Tizenkilencedik fejezet Az Utolsó Forradalom

„A populisták azok, akik azt mondják: amíg kisebbségben vagyok, jogokat követelek magamnak, mert ilyenek a te elveid, ha pedig én vagyok többségben, megvonom a jogaidat, mert az én elveim meg ilyenek.”⁶⁸

Adam Michnik

Nincsen populista mese forradalom nélkül. A Populista nagykanállal eszi a forradalmat. Ő a Forradalom édes egyszerűített Fia. Bizonyos értelemben a testet öltött forradalom.

A forradalom démona mindenben ott van. Ott lapul. Ugrásra készen. És bármikor előugorhat: „Mit parancsolsz, édes gazdám?!” Egyszer a háborúból, másszor a zsarnokságból, megint máskor a szavazóurnákból ugrik elő. Körülnéz, tájékozódik, megmondja, merre van az „előre”, és azonnál köbe-márványba dermed. Állammá kristályosodik. Ez a forradalmak kristályosodásának törvénye. Van úgy persze, hogy a forradalmat az állam indítja. Maga ellen. Ilyenkor beszélünk kristályforradalomról.

Olyan is van, hogy a forradalmat az állam a falakra parancsolja. Fölírta a falakra, hogy „forradalom”, nehogy az állampolgároknak kimenjen a fejéből, hogy történelmi időkét élnek. Ismerünk egy esetet, amikor a forradalmat előbb pontokba foglalták, és papírra vetették, aztán pedig elrendelték, hogy ezt a papírt akasszák ki az államhivatalokban jó feltűnő helyre. Hadd lássa mindenki, hogy az állam házában mostantól a forradalom az úr. A forradalom egyfajta tanúsítvánnyá, a demokrácia sikeres államvizsgájának afféle végbizonyítványává vált. Dokumentummá. („Dokumentum jeszty?”) Azóta is ott virít és önmagát tanúsítja: „Alulírott Forradalom igazolom, hogy ekkor és ekkor, ebben és ebben az országban forradalom voltam. A kiadmány hitelességéért az állam szavatol.”

⁶⁸ Adam Michnik: *Halotti beszéd a IV. köztársaság sírja fölött*. In: *ÉS*, 2008. április 11., 5. o.

A forradalom varázsmeséjében egy egész rendszer jelenik meg Károkozóként. A rendszer lesz velejéig gonosz. Vagy velejéig rothadt. Korrupt. Történelmileg túlhaladott. Élő anakronizmus. Működésképtelen. Idegen. Népellenes és nemzetellenes rendszer. Zsarnoki rendszer. A kisebbség rémuralma. Fenntarthatatlan. Ilyenkor aztán vagy a Nép dönti meg a Rendszert, vagy a Rendszer dönti meg a népet. Persze, a nép megdöntésének gondolata csak egy magát Forradalomnak nevező rendszerben, egy úgynevezett Népi Államban merülhet fel, ahol a Nép Szava perdöntő: még a Nép leváltásáról is a Nép hoz ítéletet. Úgy valahogy, ahogyan azt Brecht egykoron versbe foglalta: „*A június 17-iki fölkelés után / Az Írószövetség főtitkára / A Sztálin-fasorban röplapokat osztott szét, / Melyek tudatták, hogy a nép / Eljátszotta a kormányzat bizalmát, / És csak kétszeres munkával / Hódíthatja vissza. Nem volna ezúttal / Egyszerűbb, ha a kormány / Feloszlattá a népet, / És újat választana.*” (Eörsi István fordítása)

A Károkozó Rendszert mindenestre meg kell dönteni. Egy rendszer megdöntését forradalomnak nevezzük. Ha felülről döntenek meg – palotaforradalomnak, ha alulról, akkor népforgalomnak. A két forradalom – a felülről jövő és az alulról jövő – persze gyakran testvéreként ismer egymásra, és szélesre tárt karral siet egymás felé.

Amikor a mesebeli Legkisebb Fiú, a Szabadító Hős már minden varázsszökből kifogyott, elveszi a forradalom népi furkósbotját, és úgy vágja fejbe vele a Károkozó Rendszert, hogy az mindjárt elterül. Ekkor új, igazságos, népszerű, nemzetbarát (lásd még: felhasználóbarát) Rendszer lép a régi helyébe. Egybekel a Néppel, és boldogan élnek, míg meg nem halnak.

A Legkisebb Fiú forradalma azonban nem új forradalom, hanem az abbamaradt, megszakított, vérbe fagyasztott, röpében megállított régi folytatása és kiteljesedése. Ő tulajdonképpen csak visszaszerzi a forradalmat – a „befejezetlen forradalmat”, az „elsikkasztott forradalmat”, az „elárult for-

radalmat”, az „eltékozolt forradalmat” – a forradalom nevével visszaélő álforgalmároktól, szédelgőktől, kalandoroktól, a forradalom meghamisítótól, és annak adja oda most már, akit megillet – a Népek: „Tessék – nyújtsd oda neki leszegett fejjel új szerzeményét –, Néked hoztam – a tiéd! Ellopták tőled, tegnapi gazok, holnapi bitangok. De most már nem vehetik el tőbbé. Hogy mondtad? Legyen inkább nálam? Örökre? Azt mondd, nálam jobb helyen van? Hát nem is tudom. De rendben, megőrzésre ezennel átveszem.”

A forradalom tudvalévőleg mindig az Igazság – a Történelmi Igazság – lemeztelenítése, az Igazságra rákérgetett parlamentáris hazugságok és korrupciós mocskok lehántása, egyszóval: az Igazság leplezetlenné válása. Ilyen értelemben a forradalom – botrány a történelemben, sőt, bizonyos értelemben apokalipszis. Ma persze már csak médiabotrány és médiaapokalipszis. Finomul a kín.

„A világ a forradalomban mintegy felrobban, és szanaszét repül. *Lemeztelenedik* a társadalom és felszínre kerül intim belső életének egész felszín alatti világa – írja Mihail Epstejn orosz filozófus. – Ilyenkor kezdenek az emberek egymás zsebében kutakodni, kezdik egymás titkait kitergetni. Eleinte csak szőrmentén, de aztán egyre gátlástalanabban, egyre pofátlanabban, a végén ez odáig megy, hogy miközben javában fosztogatják embertársukat, közlik vele, hogy nem fog itt fosztogatni többé! Rabold vissza, amit tőled raboltak. »Adod ide, ez az enyém!« – mordulnak fel az alsó néposztályok, és a tulajdont igyekeznek magukhoz ragadni, erre aztán a felsőbb középosztály tagjai, hidegvérüket és előkelő tartásukat elveszítve, tíz körömmel csimpszakodnak bele tulajdonukba, és sehogy sem akarják kiengedni a kezük közül. Kezdetét veszi a pofabeverések időszaka, melyet aztán vér- és könnyözön követ. (...) A forradalom nem más, mint botrány, csak nem családi botrány, hanem össznépi. Dosztojevszkij regényeiben éppen az oroszok –

európaiak számára érthetetlen – botrány-szeretetét ábrázolta, azokat a helyzeteket, amikor minden társadalmi konvenció egy pillanat alatt eltűnik az emberek viselkedéséből, a végletes őszinteség idegrohama mint tomboló vihar tép le mindent: »vágd bele az igazságot a világ képébe – ott dögöljön meg ez az egész, ahol van!« Ugyanaz a botrány, amely eleinte csak a családokban, a társadalmi ranglétra különféle szintjein és egyes társadalmi osztályokban tombolt, ölti magára később a forradalom képét és tör rá az egész társadalomra.”⁶⁹

A forradalom persze sok mindennek nevezhető. Viharnak, özönvíznek, katasztrófának és apokalipszisnek is. Leginkább mégis olyan, mint damaszkuszi acélból készült kard a Történelmi Hős kezében: egyetlen nyisszantással vágja el a múltat a jelentől, az országot a világtól, az uralkodó osztályt a hatalomtól, a népet a szolgaság földjétől. Irány a Kánaán! Igen, igen, a sivatagon át. Miért, mit képzeltek? A forradalom fáklyásmenet?

A forradalmi változás hirtelen és elvágólagos. Ugrásszerű. Tegnap még nem volt forradalom, ma meg már van. Mert tegnap még tegnap volt, ma viszont ma van. Ezt közlöm az ország népével. A forradalom mindenekelőtt szakítás. Szakítani kell mindennel és mindenkivel. Először is a Tegnappal: a mocskos cári Tegnappal, a zűrzavaros weimari Tegnappal, a förtelmes pártállami Tegnappal, az impotens liberális-jogállami Tegnappal. Azután a Forradalom nagyságát nem értő, kisszerű jelennel is szakítani kell. Előbb- utóbb pedig a Holnapra is sor kerül.

A forradalom átgorja a méltatatlan jelent, és egyetlen nagy gondolatjelet húz múlt és jövő közé. Nem a gondolat, hanem a gondolat szünetének jelét: szakítójelet. Szakítani kell a külső és belső függéssel. Először is az ország pénzügyi függőségével. Aztán az állam nemzetközi függőségeivel és összefüggőségeivel. A végrehajtó hatalom ellenforradalmi függésével a tör-

⁶⁹ Mihail Eptein: *Szkandal i narodnaja kultura novovo srednyevkovja*. In: http://www.emory.edu/INTELNET/mukhi_paut.html

vényhozó hatalomtól. A népi igazságérzet méltatlan függésével az alkotmánybírói hatalomtól. Határozottan szakítani kell a forradalmi hatalom médiafüggőségével is. Elég a szolgaságból! A népnek egyes-egyedül önmagától szabad függenie, és ez az, amiről a Forradalom gondoskodni fog.

Minden forradalom – ugrás. A történelem nem ismer totyorászó vagy fontolva haladó (nevetnünk kell!) forradalmakat. A forradalom a történelem özönvize. Vagy gőzmozdonya. Vagy úthengere. Vagy gyorsvonata. Vágtázik, őrjöng, gátakat, kormányokat, pártokat ledöntve bömbölve rohan. Ledönt minden falat, minden korlátot és minden kordont. Visszatér oda, ahol abbamaradt, ahol megállították, hogy most végre utolérje önmagát, és betölthesse történelmi hivatását: megdöntse a Fennálló Rendszert. Melyiket is? Erre hirtelenében nem emlékszik, de biztos benne, hogy Szeretett Fia majd megsúgja neki.

A forradalom eltakarítja a jövő útjából a múlt rendszer romhalmazát. Ha kell, erőszakkal is. Egy kis erőszak forradalmi időkben nem árt. Egyébként mit tekintünk erőszaknak? Erőszak-e az, ha ráripakodnak a múlt itt felejtett torzszülőteire, a nép vagyonán élősködő csúszómászókra és azok szűkülve, farok-behúzva iszkolnak vissza oda, ahonnan jöttek? A semmibe. „Nem hiszem, hogy ez erőszak – mondja a Forradalom. Ha a múltat békés eszközökkel is el lehet takarítani a nemzeti együttműködés és felemelkedés útjából, akkor legyen béke, szabadság és egyetértés. De ha nem! De ha nem! Nos, nem szeretnék a bőrében lenni annak, aki nemet mond Rám.” Nem az eszközök számítanak, hanem a szakítás ereje és határozottsága: a régi rendszer megalkuvást és meghátrálást nem ismerő, könyörtelen szétzúzása. Vagy legalábbis az erről való szüntelen beszéd.

Más kérdés persze, ha a régi Rendszer szívóskodik, nem áll félre az útból, úgymond ellenáll. „Majd mindjárt megellenállak én, kicsifiam! Akarsz kapni egy akkora forradalmat, hogy a fal adja a másikat? Mert kaphatsz!” Az okos régi Rendszer nem áll ellen, hanem motyog valamit, és engedelmesen összeomlik. Vagy fölszívódik a levegőégbe. Ez esetben a Forradalom fon-

tolóra veszi, hogy esetleg kisebb lesz. A Forradalommal lehet beszélni. Az is elképzelhető, hogy a régi rendszer egyik haszonélvezője nagy forradalmat kap, a másik kicsit, a harmadik pedig egyáltalán nem kap forradalmat, sőt előléptetést és kitüntetést kap a Forradalomnak tett múltbeli szolgálataiért.

3

A populista politikai varázsmesében minden választás arról szól, hogy győz a Szabadító Hős. Ha nem győz, akkor a választásokat meghamisították, és újra ki kell őket írni. Addig kell kiírni, amíg a győzelem azé nem lesz, aki megérdemli. Ha viszont győz a Történelem Választottja, a Nép Legkisebb Fia, akkor ez lesz a végső, az utolsó választás is. Az utolsó választás történelmi horderejű választás: *több-mint-mint-választás*, mármint abban az értelemben, hogy több mint *parlament*i választás. Itt most már a nemzet léte és nemléte között kell választani: az dől el, felül tud-e kerekedni a nemzet – a kizsigerelt, beteg, pártokra osztott nemzet – végső életerejét összeszedve a halál erői fölött. Ha pedig felülkerekedik, vagyis a leadott szavazatok többségét, esetleg nagy többségét a populista szerzi meg, akkor az a választás annyival több már, mint választás, hogy egyenesen forradalom.

Az utolsó forradalom bizonyos értelemben az utolsó választásnak felel meg. Mostantól minden újabb választás csupán a Nagy Választás eredetidejébe való ünnepi visszaterés, a rendszeralapító Forradalom – az Örök Minta – rituális megismétlése. Az Igazi Demokrácia nem arról ismerzik meg, hogy mindenféle pártocskák között összevissza választgatnak a megtévesztett, félrevezetett, tudatlanságban tartott választópolgárok, hanem arról, hogy Nép, a Nemzet uralkodik benne, méghozzá osztatlanul. Hogy ne lenne hát az Igazi Demokráciában minden politikai esemény – választás, parlamenti ülés, kormányülés, sajtótájékoztató – egy-egy kis ünnep, egy-egy kis forradalom?

Az Igazi Választás rendszeralapító aktusát rituálisan megismétlő és ebben a formában megünneplő, felemelő és

örömteli választás-ünnepen kívül minden más választás megtévesztésként és az ellenség aknamunkájaként lepleződik le. A politikai élet fókuszában most már nem a méltatlan pártcsaták, a Nép idegeit felőrlő koalíciós titolok, a multik lobbistáinak dárídója áll, hanem a nemzeti konzultációk rendszere. A konzultáció nem harc, nem vita, nem perlekedés, hanem tanácskozás, egyeztetés, belátás és jóváhagyás. Egyfajta ünnepi rítus ez is, amellyel a nemzet megünnepli belső egységét, elgyönyörködik összetartozásában, és erőt merít az összefogáshoz.

Ha igaz, – márpedig az a nagy bűdös forradalmi igazság, hogy igaz! –, hogy az Utolsó Választáson végre a Nemzet került hatalomra, vagyis immáron mindeneken a Nemzet Forradalmi Kétharmada uralkodik (alighanem még önmagán is), akkor ki mással konzultálhatna az, aki hatalmon van, mint önmagával? Tán csak nem azokkal az idegen, ellenséges erőkkel, érdekcsoportokkal, bűnözőpolitikusokkal kelle konzultálnia, akik rossz szemmel nézik a Nemzet felemelkedését, és ott tesznek be neki, ahol csak tudnak?

4

A forradalom visszafordíthatatlan. Hiába áskálódnak ellene a régi rendszer parlamenti ügynökei, hiába próbálkozik szabotázssal és merénnyel a globális tőke „ötödik hadoszlopa” – nem tehetik meg nem történtté, ami megtörtént: a régi rendszer nem jöhet vissza többé. Lehet azon vitatkozni (ha már nem is túl sokáig – a Történelem vonata nem várta magára!), milyen legyen az új rendszer, de a régi, bukott Rendszer alávalóságáról nincs vita, azt most már mindenki láthatja, és napról napra jobban fogja látni. Forradalmi időben nincs helye a töprengő kétségnek, a tipródó habozásnak. Azonnal kell döntenet, cselekedni, intézkedni. Még mielőtt a reakció felemelné a fejét. Még mielőtt az ellenség felocsúdulhatna kábulatából. Rendeletek sokaságával és a végrehajtás gyorsaságával kell őt meglepni: elrendelni, bevezetni, átszervezni, egyesíteni, kettévágni, eltörölni, leváltani, kinevezni.

A rögtönítélő média mellett ott menetel a forradalom első soraiban a rögtönítélő és rögtönszavazó forradalmi parlament, amely egyszerre mind a rögtönalkotmányozó nemzetgyűlés szerepét is betölti majd.

Az, hogy valóban új rendszer jött létre, ha másból nem, abból fog hamarosan kitűnni, hogy ezt a rendszert holmi választással nem lehet megdönteni: a régít meg lehetett (ebből is látható hitványsága, alkalmatlansága arra, hogy a nemzeti összefogás kerete legyen), az újat nem. Keményen állja az ellenség ostromát, dacol a blokáddal, amely talán még nincs, de mihelyt a forradalom érdeke úgy kívánja, lesz, okvetlenül lesz! Az új rendszert az elkövetkező választásokon – a nemzeti összefogás e nagyszerű próbáin – most már csak rituálisan kell megerősíteni: „Igen, igen, ez a mi választott rendszerünk, ez a mi szeretett államunk, szeretett vezetőnk, szeretett rendőrségünk, szeretett titkosszolgálatunk, szeretett tűzoltóságunk, szeretett nemzeti bankelnökünk, szeretett oligarcháink (stb. stb.) és más, nem-szeretem rendszerekből, rendőrségekből-tűzoltóságokból, köszönjük szépen, nem kérünk!”

Az új rendszer legfőbb újdonsága épp abban áll, hogy nem engedi magát választással megdönteni. Hogyan! Nem azért szenvedte meg már e nép a múltat és jövődőt, hogy most csak úgy odaadja majd minden jöttment pártnak a drága szavazatokkal megszerzett hatalmat, az annyi erőfeszítéssel kivívott Nemzeti Együtműködés Rendszerét! De meg aztán: ki akarná, ki merészelné megdönteni azt a rendszert, melyet maga a Nemzet alapított magának a forradalmas 2010-es évben? Nos, kérdezem: ki az a szörnyeteg, aki a Nemzeti Együtműködés Rendszere ellen merészel szavazni? Kinek nem tetszik itt a rendszer? Álljon csak elő, hadd lássuk az ilyen sehonnai bitang embert!

Az új, forradalmi-demokratikus államnak már pusztán kiterjedése is forradalmi módon kisebb lesz, mint a régi lomhatestű, elhájásodott oligarchikus troglodita-államé, ha persze

az állam teljes elhalására belátható ideig még nem is számíthatunk. Az állam elhalásához különben is a pártok elhalásán, a parlament elhalásán, a minisztériumok elhalásán, a hatalmi ágak elhalásán, majd a civil társadalom elhalásán vezet az út. A végén egyetlen nagy nemzeti konzultáció lesz a politika, mikor is a nemzet vezetése közvetlenül – a képviselői demokrácia sunyi kerülőúttai nélkül – konzultál a nemzettel, mint férfi a férfival. Az első feladat mindenesetre az állam méreteinek megváltoztatása: kis állam, kis parlament, kis önkormányzatok, kis pártok, kis politikusok. Olyan kicsik, mint bábuk a bábszínházban. Ez minden kétséget kizáróan jótékonyan fogja növelni az állam működésének hatékonyságát és intenzitását is.

Legkisebbre értelemszerűen a parlamentet kell venni. A parlamentarizmus reprezentálására egészen kicsi parlament is elégséges, egészen kicsi pártokkal. Ne szórjuk a nép pénzét! És hagyjuk a nagyozást másokra! Mert csak így lehetünk újra és igazán nagyok. Ez után az államapparátus lefaragása következik: a minisztériumok számának csökkentése, pontosabban a minisztériumok integrálása néhány nagy, piramisszerűen fölépített adminisztratív csúcsszervezetbe, melyek aztán a kormányzati hatalom főpiramisában csúcsosodnak ki, e csúcs pedig közvetlenül a csúcsemlékben.

A forradalom persze – készséggel elismerjük – nem mindig fátklyásmenet. Egy sor vakmerő és kíméletlen akciót, sőt, egy csöpp kalandorságot is magában foglal. Valamit valamire. A sült galamb nem fog magától a nemzet szájába röppülni. De egyszer majd a konszolidáció békesége is eljön. Öröm és boldogság lesz abban a konszolidációban élni. És meghalni is. Persze, erre még várni kell egy kicsit. De csak egy kicsit. Amíg az új rendszer vázára rákerül a hús, elvégzik arcán az utolsó simításokat, és olyan élet veszi kezdetét, amilyen még nem volt.

Husadik fejezet Fülbemászó populizmus

„A giccs a szar abszolút tagadása...”

Milan Kundera

Nem volna szép, ha égre kelne. Mármint az éji folyó csillaga. A Költő írja ezt *Ars Poetica*jában, a művészet/költészet igaz szépségét a hamissal, az álszépséggel állítva szembe. Az a szépség, amelyet az éji folyóban visszatükröződő csillagok égre kelése metaforizál: a túlcsonduló szépség. Olyan szép, hogy az már túlzás. Olyan szép, hogy az már nem is szép. Fokozhatatlanul szép. Szuperszép. Hiperszép. Szép a köbön. Az éji égbolt is szép ugyan, de a szépség szerelmesének, a giccsemlernek nem *elég* szép. A valóságos égbolt szépsége éji folyótükörben remegő másához képest elhalványul. Bármily távol van is tőlünk a csillagos égbolt, mégis túl közel ahhoz, hogy ne legyen valóságos, vagyis szép.

A tükröződő vagy festett égbolt szebb, mint az igazi. De ha az igazság nem eléggé szép, viszont elég sokan vannak azok a jó emberek, akik a szépet szeretik, ki akadályozhatná meg őket abban, hogy szebb igazságot, szebb égboltot hazudjanak maguknak? Ki mondta, hogy igazságot nem lehet hazudni, ha ez az igazság elég szép? Ámde épp erről a szép hazugságról, a szépség égre hazudásáról, a szép látszatnak az igaz valóság helyére tolokodásáról írja a *szép szó* költője, József Attila, hogy „nem volna szép”. A giccs szépsége ugyanis – és éppen esztétikai szempontból – *nem szép*: szépségében az igazság nem megjelenik, hanem kihuny, démonikusan elsötétül. A szépség mint az igazság meghazudtolása minden lehet, csak szép nem.

Erről a szépségről írja Milan Kundera *A lét elviselhetetlen könnyűsége* című regényének giccs-esszéjében, hogy „a giccs a szar abszolút tagadása”, vagyis a létezés „szar oldalának” – annak, ami a „létben esszenciálisan elfogadhatatlan” – a kizárása. Természetesen a „szar” is megjelenhet giccsként, föltéve, hogy művészi képe – „Merdre! Merdre! Szahar! Szahar!”

– a létezés helyére lép és kizár mindent, ami „nem-szar”, mindent, ami valamiképpen szép, jó, nemes, emelkedett, vagyis ha a lét maga lesz „esszenciálisan elfogadhatatlan”, ha a „szar” esztétikailag az abszolút igazságig túlozzák el.

1

Nemcsak a *művészetben* hazug, vagyis *nem szép*, amikor az éji folyó csillaga a tündöklő égbolt csillaga helyére lép, hanem akkor is, amikor az *életben* lép a nem-eléggé vagy nem az elvárt módon szép valóság helyére a koholt szép, a mű-szép (az eleven vegetáció tökéletlen zöldjének helyére a mű-fa, mű-bokor, mű-növények százszázalékos mű-zöldje; egy valószínű ember arc individuális szépségének helyére a kozmetikai-sebészi úton létrehozott mű-arc tökéletes típus-szépsége vagy egy politikus saját arcának helyére az imidzsmékek által megalkotott típus-arc); ahogy az sem szép, amikor valóvilág-show lép a valóság, igazságszolgáltatási-show az igazságszolgáltatás helyére, vagy amikor a sorsának alakítását saját kezébe vett eleven politikai közösség helyére a politikát szappanoperaként élvező élményközösség, a politika helyére pedig a spektakulum, az élménypolitika lép.

A politika esztétizálása – hiszen a politikai giccs a politika esztétizálásának felel meg – éppen azt jelenti, hogy égre kel az éji folyó csillaga. Azaz az esztétikailag felépített hatásos látszat révén az *igazi* helyére lopakszik a *hamisítvány*, az *eredeti* helyére a *másolat*, az *igazság* helyére a *hazugság*, méghozzá észrevétlenül. A felcserélődésnek ezt az észrevétlenségét az esztétizálás és a belőle fakadó esztétikai öröm – a játék, a színlelés, a mámor, a csoda érzéki öröme – biztosítja. Éppen ez az, ami *nem szép*. A *túlszép*, a *túljó*, a *túligaz*. A giccs az esztétikailag túlzásba vitt és saját ellentétébe forduló szép. A politikai szép – a politika leválasztása eredeti nem-szép (vagy nem eléggé szép) értelméről; a politika szépséggel való leöntése; a túlságosan prózainak, hétköznapinak, szürkének bizonyuló valószínű politikai gyakorlat látványossággá, hőstörténetté, mítosszá, népmesévé, vallás-

sá való átalakítása. Mindez a politikában mint egy egész közösség szabad praxisában benne rejlő értelem és igazság tagadását, a politika végső és teljes felszámolását és szépséggel való helyettesítését jelenti. Hogy a politikai giccs ordenárésága, hivalkodó monumentalizmusa, otrombasága és ocsmánysága nem pusztán a modern társadalmak vagy egyes politikusok ártatlan ízlésficama, azt a politikát esztétizáló totalitárius diktatúrák katasztrofális szépség-kultusza kellőképpen megmutatta már.⁷⁰

A virágokkal földíszített tank látványa – giccs. A szuronyok vagy a torpedónaszád szentelt vízzel való meghintése és egyházi megáldása – giccs a köbön. A politikai vezér gyerekkaréjban, karján mosolygó kisgyerekekkel, kezét kedvenc kutyája fején nyugtatva, a csoda-ló pofáját veregetve, irodaszobája „meglesett” magányában önfelédten táncolva – giccs. A nemzeti lobogóba való beöltözés, a test egész felületének nemzetiszínűre festése, a két lábon járó élő címerek és kokárdák – giccsek. Az autókra ragasztott Nagy-Magyarország-Mennysország-matrica – giccs. Minél nagyobb a matrica – mert ez a matrica nem lehet elég nagy ahhoz, hogy kifejezésre juttassa a honfibút és a hazafias fájdalmat, továbbá a szomszédokhoz és a galád trianoni békeszerzőkhöz intézett mélyenszántó politikai üzenetet:

⁷⁰ „A fasizmus végsősoron a politikai élet esztétizálására lyukad ki – hangzik Walter Benjamin klasszikus megfogalmazásában az 1930-as évek közepén. – ...A politika esztétizálása körüli minden igyekezet egyetlen pontban csúcsosodik ki. Ez a döntő pont a háború (...) »Fiat ars – pereat mundus«, hirdeti a fasizmus, és mint Marinetti vallja, a háborútól várja a technikával megváltoztatott érzékelés művészi kielégítését. Ez nyilvánvalóan a tőkély fokára emelt l'art pour l'art. Az emberiség, amely egykor Homérosznál az olümposzi istenek szemlélődésének tárgya volt, most magára marad. Önledegenedése elérte azt a fokot, hogy saját megsemmisülését elsőrangú esztétikai élvezetként élje át.» (Walter Benjamin: *A műalkotás a technikai sokszorosíthatóság korszakában*. In: Uő: *Kommentár és profécia*. Gondolat, 1969. 332–334. l.). Lásd ehhez még: Peter Reichel: *Der schöne Schein des Dritten Reiches – Faszination und Gewalt des Faschismus*. Carl Hanser Verlag, 1991.; Susan Sontag: *Fülbemászó fasizmus*. In: Uő: *A Szaturusz jegyében*. Cartaphilus Kiadó, 2003. 83–118. o.

„anyátok!” –, szóval, minél nagyobb a matrica, annál nagyobb a giccs. Az *Internacionálé* eléneklése a poszt szocialista párt kongresszusán: émelyítő giccs. A „Magyarország többet érdemel” népek-nemzetnek nyalizó szlogenje – mindegy, verklin, tekerőlanton vagy bárzongorán adják-e éppen elő – szemenszedett giccs, ahogy giccs természetesen a „Hajrá-Magyarország” hun-magyar harci buzdítása is. Amikor fölmerül a „Hazánk a Kárpát-medence” politikai ködképe a szónoki beszédekben, egy giccs markol bele fájdalmasan az elárvult magyar szívbe. A giccs ugyanis sohasem az agyba markol bele, hanem az agy alattiba. Sőt, a giccs – Alfred Jarry halhatatlan *Übü-jének* szép szavával szólva – maga az *Agytalanító Gépezet* (*la machine du decervelage*). A politikai giccs bárgyúsága rögvest kiül a szépség delejes vonzaskörébe került arcokra, a tökéletes politikai agylágyulás pedig isteni megvilágosulásként nyeri el végső esztétikai igazolását.

A politikai giccsben a politika esztétizálódása olyan telítettségi fokot ér el, amelyen megszűnik politika – a közjó értelmezéséről és megvalósításának módjairól folytatott állampolgári vita és a nép parlamentáris képviselőtér folyó pártpolitikai versengés – lenni: mindennek *látszik* inkább – mitikus erők heroikus küzdelmének, titánok világrendítő összecsapásának, szent háborúnak, Fény-Vitéz és Sötétség Hercege végső párviadalának –, mintsem politikai küzdelemnek, melyet rátermett vagy alkalmatlan polgári politikusok egészen földhözragadt magán- és közösségi célokért, parlamentáris eszközökkel, racionális legitimáció alapján vívni a hatalomért. Amikor egy szuverén nemzetállamban, melynek politikai berendezkedése parlamentáris demokrácia, a hatalomra ácsingózó ellenzéki politikus lélegzetelállító mesejátékot ad elő, amelyben ő maga úgy bukkan fel, mint az Ősi Föld felszabadítója, a Megszállók ellen vívott partizánháború rajongott népvézére, aki az Ég oltalma alatt áll, de legalábbis a Honfoglaló Ősatyák biztató tekintete követi minden lépését és tettét, akkor bizony talpig giccsben áll előttünk.

Persze – mint Kundera írja – „a giccs azonosságát nem a politikai hadviselés határozza meg, hanem a képek, a meta-

forák, a szótár”: a totalitárius giccs szótára, az amerikai giccs szótára, a fogyasztói giccs szótára. A politikában annyiféle giccs van, és annyiféle hívás, csábítás a giccsre, ahány magát politikailag artikulálni képes áramlat létezik. Így tehát van nacionalista, keresztény, kommunista, fasiszta, demokrata, feminista, liberális, internacionalista és természetesen zöld giccs is. A különbség azonban, amely a demokrácia piaci giccsgyára és a totalitárius diktatúra állami giccsparadicsoma között húzódik, ma sem elhanyagolható: „A giccs minden politikus, minden politikai párt és mozgalom esztétikai eszményképe. Olyan társadalomban, ahol különféle politikai irányzatok élnek egymás mellett, melyek kölcsönösen kioltják vagy korlátozzák a másik befolyását, még úgy-ahogy megmenekülhetünk a giccs inkvizíciójától; az ember megőrizheti egyéniségét, a művész váratlan alkotásokat hozhat létre. Ott azonban, ahol minden hatalmat egyetlen politikai mozgalom birtokol, egy csapásra a totális giccs birodalmában találjuk magunkat. Amikor totálist mondok, ezen azt értem, hogy mindaz, ami ellentmond a giccsnek, *kitörülteik az életből*: az individualizmus mindenfajta megnyilvánulása (mert minden másság arcuköpe a mosolygó testvériségnek), mindenfajta kételkedés (mert akiben már az apróságok is kételyt támasztanak, az végül is kétségbe vonja az életet mint olyant is), az ironia (mert a giccs birodalmában minden halálosan komolyan veendő), de még a családját faképnél hagyó anya, vagy a hasonmüekhez vonzódo férfit is, aki magatartásával a »szeressétek egymást és szaporodjatok« szent jelszót csúfolja meg.”⁷¹

Ha igaznak fogadjuk el Dosztojevszkij elhíresült tételmondatát, miszerint a szépség fogja megmenteni a világot (ő persze az *igaz* szépségre vagy az Igazság szépségére, a megtestesült spirituális szépségre gondolt, amikor a régi oroszban a „koz-mosszal” egyjelentésű „kraszota” szót használta), akkor ennek inverzét – hogy ugyanis a szépség fogja elveszejteni a világot – szintén igaznak kell elfogadnunk, csak persze a világot

⁷¹ Milan Kundera: *A lét elviselhetetlen könnyűsége*. Európa, 1997. 324. o.

elveszejtő szépség nem más, mint a szépség démonikus – megtevesztő és megvesztegető – látszata: a giccs. A giccs ugyanis – mint arra Hermann Broch mutatott rá pompás giccs-esszéjében – *anti-rendszer*: „a giccs nem »silány művészet«, hanem különálló, éspedig zárt rendszer, amely idegen testként ül a művészet összrendszerében, vagy ha úgy tetszik, mellette helyezkedik el: az Antikrisztus rendszeréhez hasonlítható annak a Krisztus rendszeréhez való viszonyában – s ez nem pusztán metafora. Minden értékrendszer megzavarható és felbomlasztható, ha beavatkoznak autonómiájába kívülről; ama keresztényiesség, amelynek papjai kénytelek ágyúkat és tankokat megáldani, ugyanúgy giccsbe hajlik, mint az a költői mű, amely a szeretett uralkodóházat vagy a szeretett vezért vagy a szeretett főmarsallt vagy miniszterelnököt igyekszik dicsőíteni.”⁷²

2

Egy időben megtartott, szabályos *parlamenti* választás *forradalom* *túlzása* nyilvánvalóan giccs. Ilyen forradalom nem lehetséges, csak akkor, ha az értelmezés szabadságát az értelmetlenségig kitérítjük, mert ez esetben természetesen olyan nincs, hogy valami ne legyen forradalom, ha azt akarom, hogy forradalom legyen. De olyan sincs, hogy valami ne legyen dugóhúzó.

Ilyen forradalom tehát nem létezik, létezik viszont álforradalom, amelyet többek között arról lehet megismerni, hogy sokkal grandiózusabb, elsőprőbb, ésbontóbb, szívbemarkolóbb bármely forradalomnál. A populizmus rajong a forradalmi fráziskért, a forradalmat valami igen-igen keménynek dolognak képzelet, ami megköveteli, hogy igen-igen keményen beszéljen. A populizmus álforradalmának keménysége odáig fokozódhat, hogy szétveri azt a demokráciát, amelynek választását megnyerte, és lerombolja azt a jogállamot és azokat a szabadságintézményeket, amelyeknek maga is a létét köszönheti.

⁷² Hermann Broch: *Néhány megjegyzés a giccs problémájáról*. In: *Kultusz és áldozat*. Európa, 1981. 780. o.

Hasonlóképpen totális giccs a közvetlen népuradalomnak hazudott vezéruralmi rendszer hangzatos elnevezése: Nemzeti Együttműködés Rendszere. A populista beszédmódot mindenkor átható fellengzősség itt a politikai semmit úgy pántlikázza föl és emeli az égbe, hogy semmissége isteni adományként ragyogjon fel, és az egység diktatórikus zsarnoksága, amelynek nevet ad, a sokféleség *nemzeti* demokratikus egységévé magasztosuljon. Természetesen semmiféle politikai rendszertan nem ismer ilyen *nevű* politikai állapotot. Még a politikai rovarokban is hiába keresnénk. De talán más néven kell akkor keresni. Mert a politikai rendszertanok nagyon is jól ismerik azt a politikai állatfajta, amely fellengzősebbnél fellengzősebb nevekkel ajándékozza meg a demokráciát, miközben a demokrácia *antirendszerének* felel meg. Ennek az állatfajtaának a rendszertani neve: populizmus⁷³. Se nem jobb, sem bal – magyar. Vagy lengyel. Vagy szlovák. Vagy szerb. Vagy orosz. Vagy bármi más.

⁷³ A populizmus rendszertani megértése (és nem pusztán besorolása) szempontjából mindmáig Seymour Martin Lipset *Homo politicus* című könyve tűnik a legjobb. Lipset az egyetlen, aki a populizmust nem a jobboldal és a baloldal, hanem a politikai centrum szélsőségeként határozza meg, ami persze nem zárja ki azt, hogy bármely populista párt jobboldali és/vagy baloldali toldásokat dugdosson összelopkodott tollakból álló fejébe. 1917-ig a szélsőséges politikai mozgalmakat jobboldali jelenségként tartották számon: azok, akik a demokráciát készek voltak felszámolni, rendszerint a monarchia vagy arisztokrácia uralmának restaurációját kívánták elérni ezen az úton. Jobboldalinak számított például 1917-ig az antiparlamentarizmus és a demokráciaellenesség. 1917 után azonban színre lépett a kommunizmus és a fasiszmus, és most már őket kezdték a baloldal és a jobboldal szélsőségeiként emlegetni. Az a látszat keletkezett, mintha a jobboldal és a baloldal szélsőségeivel szemben a centrumban maradtak volna a demokrácia védelmezői. Lipset ezt a félreértést oszlatja el, amikor megmutatja, hogy a centrumnak is megvan a maga szélsősége, és ez nem más, mint amit „fasiszmus” rendszertani címszó alatt ismerünk (konkrét történeti értelemben: nácizmus, falangizmus, salazarizmus, longizmus, peronizmus, poujadizmus vagy éppen a Ku-Klux-Klan, a Fekete Százak, az Ébredő Magyarok, a Hungarizmus, Vasegárda stb. stb.). A „fasiszmus” támogatói bázisa nem a hagyományos jobboldal, hanem a liberális centrum széles középosztályi csoportjaiból kerül ki. „A klasszikus fasiszta mozgalmak – írja Lipset – a centumból kiinduló szélsőséget képviselik. A fasiszta ideológia, jöllehet

A forradalom meséje a populista mesei giccs csúcspontja. Tökéletesen illik rá az az általános jellemzés, amelyet a giccsről már idézett eszéjében Hermann Broch adott: „ha a giccs hazugság, mint aminek gyakran és joggal minősítik, akkor ez a szemrehányás *arra az emberre hullik vissza, akinek ilyen hazug és szépítő tükörrre van szükség, hogy benne magára ismerjen, és bizonyos mértékig őszinte élvezettel hitet tegyen hazugságai mellett*”.⁷⁴ A forradalom meséje, vagyis az álforradalom annál inkább giccs, minél inkább valóságként akarják elhitetni és elfogadtatni, és hogy ez sikerüljön, olyan gigantikussá növesztik, hogy az igazi forradalmak eltörpülnek mellette, vagy Nagy Testvérüként üdvözlük, és szerényen meghűződnak az árnyékában: az 1956-os forradalom például a 2010-es Nagy Április Forradalom árnyékában.

Pontosan az a fellengzősség jelenik meg egy szokványos parlamenti választásnak Nagy Forradalommal túlzásában,

az állam felmagasztosítását tekintve antiliberalis, mégis a liberalizmushoz hasonló abban, hogy szemben áll a felső üzleti körökkel, a szakszervezetekkel és a szocialista állammal. (Természetesen Lipset itt nem a konzervatív neoliberalizmusról, hanem a hagyományos 19. századi liberalizmusról és ennek választói bázisáról gondol. – Sz. Á.)” (Seymour Martin Lipset: *Homo politicus*, Osiris, 1995. 150. o.) A baloldali szélsőségek legjelentősebb csoportját a kommunisták alkotják, de a baloldal bizonyos szélsőségeit – metaforikusan – joggal lehetne „baloldali fasiszmusként” (József Attila versének elhíresült, eredetileg oxymoronnak szánt kifejezésével „fasiszta kommunizmusként”) azonosítani, mint azt Lipset a sztálinizmus és a peronizmus (!) példán meg is mutatja. A szélsőséges baloldali populizmus a közép- és felső-osztályokkal szemben az alsóbb rétegeket szölija meg és mobilizálja, és döntően a „fejlődő” vagy „szegény” országok sajátos terméke (ma ezt a típust képviselik antiglobalista-nacionalista változatban a „balra tolódó” Dél-Amerikai államok, élükön a bolíviai Hugo Chavezzel). Megjelent egy új típus is, amely az iszlám forradalmakkal jött létre, s nincs európai vagy dél-amerikai megfelelője, de a teokratikus-archaikus összetevő kivételével minden tekintetben jelentős átfedéseket mutat velük: a korrupt felső rétegek és a helyi arisztokrácia erőszakos elűzése a hatalomból, alsó társadalmi rétegekre támaszkodás, etatizmus, fundamentalista nacionalizmus, Nyugat-ellenesség.

⁷⁴ Hermann Broch: *Néhány megjegyzés a giccs problémájáról*. In: *Kultusz és áldozat*. Európa, 1981. 767. o. (Kiemelés tőlem – Sz. Á.)

amelyről a giccs romantikus eredetéről szólva Broch beszél, egészen a protestantizmusig vezetve vissza a giccs keletkezését és a sajátos protestáns fellengzősségben találva fel ősförását. A protestantizmus és vele a korai polgárság aszketikus morálját hozza fel példaként. A protestantizmus – mondja Broch – megszabadul a coelibátustól, de a legszigorúbb monogámia alapján áll a kéjt hajszoló libertinizmussal szemben: „a polgárság kora a monogámiát akarja, de vele egyúttal a libertinus minden örömét is a lehető legkoncentráltabb formában élvezni szeretné”.⁷⁵ Mármint – kérdezi Broch – hogyan lehet megőrizni az előbbi (a szigorú monogámiát – Sz. Á.) úgy, hogy az utóbbi (a szerelmi kéjvágytól – Sz. Á.) se fossza meg magát az ember. *A fellengzősség révén*: „a puritán frigiditást felemelik a szenvedélyességbe”. Közlebről: „Minden házastársi hétköznapi és esetleges párosodást a csillogok szférájába emelnek, az abszolútumig, vagyis pontosabban az álabszolútumig fokoznak, megmásíthatatlanul örök Trisztán-és-Izolda-esetté változtatnak.”⁷⁶ És mindenkor ennek eredménye az élethazugság, a fellengzősség, a giccs.

Nagyon hasonlóképpen áll ez a forradalommal: a késő polgári társadalom jó közérzete, berendezkedettsége a világban, fogyasztói hedonizmusa, pazarlása és pénzsóvársága, kockázatkerülése és takarékos józansága felől nézve mindenféle valóságos forradalom fölé egy természeti katasztrófával, amit e társadalom egyetlen porcikájával sem kíván. Annál inkább kívánja az álforradalmat, amelyet az állam indít a „nép nevében” egyidejűleg a nagytőke (multinacionális szolgáltatók és bankok) és a szakszervezetek ellen, hogy az erőforrásokat és jövedelmeket a legszegényebb és a leggazdagabb társadalmi rétegektől átcsoportosítsa a *választott* középosztály, a nemzetinek, sőt, most már forradalminak mondott középosztály csoportjai felé, lojalitásukat és tartós támogatásukat is megszerezve ezzel. A forradalom-mesének nagyjából ez a szociális tartalma, ez az, ami nem mese. De mert így ezt sem

⁷⁵ Hermann Broch, i. m. 775. o.

⁷⁶ I. m. 774. o.

kimondani, sem realizálni nem lehet, és mert nyíltan hazudni sem akaródnak, marad a fellengzősség: a nemzeti középosztály politikailag sikeres anyagi érdeküldelmének a forradalom fellengzős jelmezébe öltöztetése.

3

A politikai giccs meséje altat, lehúzó, befed. Már maga a meseforma, a *politika mint csilingelő mesejáték* – a mese beadásával, a mese beszopásával, a mese ártatlan gyermeki vágyával, a mesék, képregények, fantasyk iránti tömeges rajongással – egy modern társadalomban, amely tetszik, nem tetszik (e sorok írójának például nem tetszik) a *kalkulatív*, a *bürokratikus* és a *tudományos* racionalitás szentháromságára épül – *grandiózus giccs*. A populizmus a giccs égi királysága, amelynek trónusán a legkisebb fiú, a nép szíve választottja szerepében maga a populista politikus ül. Örökkön-örökké. A mesét mindig úgy alakítják, hogy győztesen kerüljön ki belőle. Ha vereséget szenved a Sárkánytól, akkor morálisan győzte le, ha meg győzelmet arat fölötte, akkor egyszerűen visszaveszi elbitorolt trónját.

Már azzal nyakig merülünk a politikai giccsben, hogy egy komplex modern társadalom egész szövevényes problematikáját a „Ki a bűnös?” kérdésre és a „Könyörgők gyerekek, akasszuk fel!” válaszára, a Kártevő Gonosz folytonos cselvetéseire és a Szabadító Hős eljövételére egyszerűsítik le a mese szöveit. (A szabadítás meséje általában személyre szabott, de nem ritka, hogy a mesei végkifejlet egy pontján új, az addiginál is elszántabb szabadító hősök tolazkodnak a mesébe, maguknak követelve a hősi feladatot – „Mi ehhez jobban értünk! Bátorabbak, hitelesebbek, elszántabbak vagyunk! Te már kissé megöregedtél, gyöngye vagy a nagy feladathoz, elkoptál, elfásultál a harcban. Ki tudja, titokban talán le is paktáltál már a Sárkánnyal! Sőt, ha kicsit jobban megnézzük, mondd csak, nem te vagy véletlenül a Sárkány?!”)

A politika giccsbe hanyatlása legalább azóta tart, amióta Napóleon – a Világszellem, a Démonikus Ember és a Fel-

kapaszkodott Senki együttes szerepében – a Történelem Meséjébe lépett. Amikor a fiatal Hegel szobája ablakából megpillantotta a városába bevonuló Napóleont, lelkesülten azt írta, hogy látta a Világszellemet Jénába belovagolni. Ebben az első hallásra csak fellengzősnek ható megfogalmazásban kétségkívül a giccs lovagolt be a modern politika kapuján, bárha – ismerjük el – nem Hegel volt az, aki szélesre tárta előtte ezt a kaput.

„Amikor a szív szól, az észnek nem illik akadékoskodnia. A giccs birodalmában a szív diktatúrája uralkodik – írja Milan Kundera. – A giccs kiváltotta érzelemnek azonban olyannak kell lennie, hogy sokan osztozhassanak benne. Ezért a giccs nem építhet egy szokatlan helyzetre; alapképletekből kell kiindulnia, melyek az emberek fejébe vannak sulykolva: a hálátlan lány, az elhanyagolt apa, a gyepen futó gyerekek, az elárult haza, az első szerelem emléke.”⁷⁷ Ez az, amit senki sem tud jobban a politikusoknál, mint azt a „nagy menetelés” baloldali giccse, a „testvér léssen minden ember” liberális giccse, a „bort, bűzát, békességet” kiscsaj giccse, az „édes-Erdély-itt-vagyunk” nacionalista giccse, a „judeo-bolsevista-plutokrata világösszeesküvés” fasiszta giccse, továbbá a disneylendésített-hollywoodosított amerikai és a munkás-parasztosított kommunista giccs gazdag tárháza mutatja.

„A francia forradalom óta Európa egyik felét *baloldalinak*, míg a másikat *jobbaldalinak* nevezik. Akár az egyik oldalt, akár a másikat szinte lehetetlen meghatározni olyan elméleti alapelvek segítségével, amelyekre támaszkodnak. Ezen nincs mit csodálkozni: a politikai mozgalmak nem racionális állásfoglalásra épülnek, hanem elgondolásokra, képekre, szavakra, archetípusokra, melyek együttvéve ilyen vagy olyan politikai *giccset* alkotnak. A Franzra (Kundera regényhőse – Sz. Á.) mámorítóan ható Nagy Menetelés gondolata olyan politikai giccs, mely minden idők és irányzatok baloldali embereit egyesíti. A Nagy Menetelés a cso-

⁷⁷ Milan Kundera, i. m. 323. o.

dálatos, előre vivő út, út a testvériséghez, egyenlőséghez, igazságossághoz, boldogsághoz és még tovább, az összes akadályon át, mert akadálynak lennie kell, nélküle a menetelés nem nevezhető Nagy Menetelésnek. Ami a baloldali embert baloldalivá teszi, az nem az ilyen vagy olyan elmélet, hanem abbéli képessége, hogy bármilyen elméletet a »Nagy Menetelés előre« nevű giccs részévé tudjon tenni.”⁷⁸ Hasonlóképpen a „Nagy Menetelés hátra” nevű giccs – a Nagy Regresszió, a Nagy Visszatérés az ősi gyökerekhez, az elveszített Paradicsomhoz, vissza a természetbe, az édes anyáölbé, az egyéniség kínját feloldó Ős-Egységbe – teszi a tipológiai értelemben vett jobboldali embert jobboldalivá.

A politikai szépség hazugsága öl, butít, lelki-anyagi nyomorba dönt. Mint bármely kábítószer. És éppoly gyógyíthatatlanul függővé is tesz. A széppolitika, amit politikai giccsnek nevezek, méreg a demokrácia számára, olyan méreg azonban, amely nem egycsapásra, hanem apránként, ízenként öli meg, öli ki belőle a közösség igazságát, eleven életét, az éltető közös szellemet. A spektakulum-társadalom tömegmédiá-demokráciájának szederjesedő politikai testét látva joggal gondolhatjuk, hogy ez az elhalási folyamat lassan eléri (ha ugyan el nem érte már) a demokrácia szívét és agyát is, és közel az idő, amikor beáll a szívhalál, miután – a jelek szerint – az agyhalál már beállt.

⁷⁸ I. m. 331–332. o.

Utóhang

„*Hurkás*: Oh, beh tiednek tartod már a népet!

Kleon: Mert szája ízét én tudom leginkább.

Hurkás: S úgy bánasz, miképp a rossz dajkák vele: Rágtodbul egy kicsit szájába téssz,

Saját poklodba hárommnyi megy. (...)

Kleon: Nem a Tanácsban piszkolsz most, ne gondold! Jerünk a Néphez!

Hurkás: Ott az út, eredj!

Kleon: Ne tartson vissza semmi akadály.

Hej Démos, jer ki csak!

Hurkás: Jer, jer, apám!

Kleon: Galambom Démikém, jer csak ki, jer:

Lásd, mint gyaláznak érted, kedvesem!

Démos: Ki lármáz? Mentek az ajtóm elől!

Ledíboljátok a szent gallyamat.

Ki bánt, jó Paphlagon?

Kleon: Ez, és az ifjú lovagok.

Démos: Miért?

Kleon: Amért szeretlek, kedvesed vagyok.

Démos: Te meg ki volnál?

Hurkás: Én: vágytársa ennek,

Mert rég szeretlek s jódat akarom (...)

Kleon: Tarts hát, oh Démos, most mindjár' ülést,

Tudod hol és itélj: melyik közöttünk

Jobb szívű hozzád, aztán azt szeresd.”

(Arisztophanész: A lovagok – Arany János fordítása)

Előadatott a 88-ik olümpiasz 4. évében, Kr. e. 424-ben

ISBN 978 963 87613 5 4

Az Irodalom Kft. kiadása. Az Élet és Irodalom név a kft. kizárólagos tulajdona

Felelős kiadó: Kovács Zoltán

Borítóterv: Szikszai Károly

Szedés, tördelés: Kabán Eszter Anna

Készült a GLOBÁL Kft. (info@globalreklam.hu) gondozásában

Nyomtatás: ETO-PRINT KFT. nyomdaüzeme. Felelős vezető: Balogh Mihály